השל״ה

עֵבֶר הַדָּנִי

נַהֲלָלִים

א

הַשְּׁלֹשָׁה

רומן

הוצאת ספרים «מצפה» בע"מ
תל-אביב
תרצ"ה
1935

66

לאמיצה באמיצות – לחמדה.

Printed in Palestine נדפס בארץ־ישראל

דפוס «ספר» תל־אביב

קוראי,

אפשר שמי מכם יאמר: מה המעשה הזה, שאתה מספר לנו? וכי לא אירעו מאורעות חשובים יותר לאין־ערוך, האם לא פעלו אישים חשובים הרבה יותר — פעלו השפיעו, עשו גדולות ונצורות —, כי בחרת דוקא בשלושה פלונים־אלמונים, אשר כמוהם כאין?

אף אני עצמי שאלתי את עצמי לא אחת לפשר החידה הזאת.

התשובה היתה תמיד אחת: זאת ראיתי, זאת חייתי, זאת מוכרח אני לכתוב.

מבפנים האירה לי התשובה — ואדע כי מצפוני הוא. כי כוחי הוא, שאין לי שליטה עליו. ואכנע לו. ואבטח בו.

עבר הדני

«וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה
וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן» (ירמיהו ג׳, י״ד).

א

לא ארבע־עשרה השנים קבעו את גילו של ירמיהו, כי־אם אותו ליל־חורף של שנת 1913, שבו עמד בין בני־לויתו על השלג הדרוך, החורק של רציף התחנה — הוא ובני־לויתו נעולים, עטופים וחבושים בפרווה, בצמר ובלבד. היה הלילה הבהיר אסור בשלשלות של שלג, כפור וקרח — וקצה שפם, פאת זקן ושער פרווה הלבינו כעין הכפור. היו נטויות ופרושות לצדדים בלי נוע זרועות הבדים הלבנים, ושלדיהם של אילנות דותקו בכוח־איתנים ביערות־העד הדוממים, שנצבו משני צדי המסילה המתעלמת במרחק.

— ירמיהו, היה זהיר. אתה יוצא יחידי בדרך רחוקה. — לחשה האם בדאגה עצורה.

היה זוקף ירמיהו את ראשו, ממשש לפרקים את סכום הכסף התפור בבגדו לפני ולפנים, והיה רואה את עצמו פתאום גדול, מיושב ועומד ברשות עצמו. בשעה זו הוא עוקר למרחקים רבים, אך לבו אמיץ וקשה כאחד התיירים המובהקים בצאתם לדרך.

— זהו אחד הגבורים הצעירים שלנו! — התלהבו שני המורים הצעירים מאברכי העיירה, טפחו בקנאה על גבו של

עלה וקנה לעצמו ישיבה ביצוע השני של אותו מדור — במקום שראשו נתקל מעבר מזה במנורה הקבועה בסיפון ומסוככה מקלעת של ברזל, ומעבר מזה באשנב קטן ועגול, הנשקף אל המים השחורים.

פה פיתח את מטענו והתקין את עצמו לנסיעה בים. אמנם לא רב היה הרכוש שהוליך עמו, והוא ידע כמעט בעל־פה את סדר המטען, — אף־על־פי־כן היה מפרק עכשיו בהנאה מיוחדת כל חבילה לחוד, כי בחבילות המלאות והגדושות היה כדי לספק גם את דמיונו של הנוסע המובהק ביותר: חליפות לבנים מסומנות בסימניו, תשמישי שינה, כר קטן ושמיכה שעירה זו שחייל תקע על גביה בחצוצרה; מערכת כלים קטנה ושלמה, חקוקה בסימני הבית; תיק־תפילין קטן עשוי קטיפה שחורה ורקום בסימניו; צידה מגוונה ממיני מאפה צנומים ומשימורים היפים לדרך; סגולות בדוקות בפני מחלת הים וסתם מיני מתיקה העשויים לשובב נפש; — כל אלה היו מעתה רשות שכולה שלו, אין מי שיאסור ואין מי שיתיר, אין מי שיכהה בו ואין מי שימדוד לו במשורה. הוא לבדו אחראי, שכל זה יהא שמור אתו ומחולק במידה שיספיק לו בדרכו הארוכה.

על־כן ערך ירמיהו בכובד־ראש את מצעו, שב וסידר דבר־דבר במקומו, הביא קומקום מים ממדור המלחים, והיה אוכל במידה, שותה במשורה ומעניק ברחבות־לב גם לשכנים הסמוכים אליו. הוא היה חוק ברוחו על אף המצולות הסוערות מתחת לרגליו; הוא גדל והלך עם החליפות והתמורות שהתחוללו במידה לא שכיחה. בלי ספק, איש מבני־ביתו לא

ירמיהו, כרכרו סביביו והגישו לו בצנעה כרטיסי פרידה כתובים בחרוזים.

לשמע הדברים האלה היה מרעיד קצה שפמו המורד של האב בעצבות מסותרת, וקמט של שררה העמיק להחרץ בין עיניה הגאות של האם. שניהם עקבו אחרי הנער המקדים ויוצא לפני חבורת המלווים, הנחפז ומבליג כאילו השעה דחוקה לו. קוצר־רוח זה הוא שנשא אותו היום בעגלת החורף מתחומי מולדתו, ולא השגיח ב־ערות, בכביש הארוך, בבתי־העץ המשוריגים שלג וקרה, ההולכים ונעלמים מאחוריו. לבו קשה מצור חלף עבר על־פני הבית העומד בירכתי העיירה, אף כי נערה נצבה שם, כבאקראי, בקור והביטה אחרי עגלת החורף העוברת.

כה הלך ירמיהו וגדל תוך כדי נסיעה בעגלת החורף, תוך כדי פרידה מעל בני־הב־ת המחריש־ם, העט־פים, ותוך כדי קפיצת הדרך ברכבת משך שני ימי שלג רצ־פים.

במזל גידול זה עבר ירמיהו בשטף גם את עיר־החוף הגדולה, נקלע לחדר קר של בית־מלון ופרח משם, אסף את חבילותיו והשיג את האניה המחכה לו בנמל. כתלי־הרמים הללו, שהתנשאו ביום המע־נן על־פני רציף הנמל המרופש לא ריפו את רוחו, וירמיהו טיפס ועלה ברגל קלה בגשר התלוי, כאילו לא היה מוטל הגשר על פני מצולות זועפות—ובהעלותו ינותק הקשר עם החוף. פינה לעצמו הנוסע הצע־ר בבטחה את דרכו בין הציילנים והציילניות הצפופים כבני מרון, פסח עליהם, על הרבוצים באין־אונים על רצפת המדור התחתון, —

ניקפי כאילו נסתבך בעלילה רבה ומסוכנה והנקמה האכזרית לא תאחר לבוא.

— בוא אלי, ילד רך — שידל אותו בלשון עלגים תורכי צעיר ורמז לו לבוא אחריו אל ירכתי האניה.

בשעות כגון אלו היה ירמיהו רואה את עצמו בודד ועזוב באניה החותרת בלב ים. אמנם כל עוד צידתה של אמא היתה מצוייה בשפע, הרגיש כאילו ביתו הולך עמו, אבל גם הצידה אזלה במהירות, ונדמה לירמיהו, כי עוד מעט וכלו כל הקצים. אז היה ממשש באין רואים את סכום הכסף התפור בבגדיו לפני ולפנים ורואה את עצמו נתון בהרפתקאות מסוכנות מאד.

אז, בחתור האניה בלב מים רבים, חזר ירמיהו בדמיונו ועשה קפנדריות גדולות על פני ים ויבשת, נאחז בעיני רוחו באדמה הגדולה והרחבה, עליה למדו רגליו ללכת ולרוץ, וקבל בפני עצמו את הקובלנה הזאת:

„אַת, רוסיה, הארץ הגדולה והרחבה, האם צר היה בך המקום בשבילי? אַת, שיערותיך משתרעים בלי קץ, נהרותיך חותכים יבשות ואפריך גדולים לאין גבול ותכלה — האם לא אהבתי אותם? האם לא שכבתי תחת עצי האשוחים החמים, אצל תלי הנמלים הגבוהים? האם לא הלכתי ביער, ובכל אשר פניתי — אך יער — ומקוה־מים, או אחו ירוק בין יער ליער — — פה דמיתי לראות את נסיכיך הקדומים דוהרים לציד עם בני־לויתם, ושם היכל־תפארת ישן ועזוב, שביסודו נקברו עלילות עריצות; פה גגנחו בתים נמוכים, שקורותיהם עגולות וגגותיהם נשמטו על החלונות הקטנים, — ושם צלב־

היה מכיר עוד, כי ירמיהו הוא אותו נוסע צעיר, המפליג באניה, החותר במצולות הזועפות של הים השחור, ויוצא כנשר הצעיר את תחומי השלג, הקרה והרוחות, הנישאות בכנפיהן רסיסי מים מלוחים. פה, ליד הארובות הכבירות, היה עומד, או יש ונשען על מעקה האניה, או יש וישב על הקלעים העבים, או התקרב עד לחרטום האניה, נצב כעד לפלאי המעבר שבסדרי עולם, כאשר שמש זו נעשית חמה יותר ועולם ומלואו לובשים צורה חדשה.

לבשה גם האניה „אודיסה" צורה חדשה. הלכה ונתחדשה מדי קרבה לחופים העטופים ירק כנאות־קיץ, וסיפונה רופד מקצה ועד קצה יצועים ומרפדים רכים ושטיחים צבעוניים וכבודה רבה עד אפס מקום. נדמה, כי טאטא האור את עדרי הציילנים החשכים והכפיתים, ובמקומם העלה על סיפון האניה מהחופים הירוקים בריות חדשות: ספק רוזנים, שחייהם סוגים תמיד ברווחה, בזחיחות־הדעת, היוצאים לדרך בהדרת עושר וביתם עמהם — נשים עטופות ורעולות, כלי מים מרובים — והם זהירים ואצילים מלהתערב בין שאר הבריות.

ואז, בהנתק האניה ובהנתקה שנית מדי פעם בפעם מחוף אחר והיא חוזרת אל נתיבותיה בים, יש וראה ירמיהו את עצמו כנוסע הצפוי להרפתקאות רבות. אם ראה גבר משרבב בנחת את צינור הנרגילה לבין שפתיו — נתמלא חרדה ותמהון; ואם הציץ אל פני אשה שנגלו בחלקם מתחת לרעלה — והפנים צהובים כקלף, רעים ומקומטים או תפוחים כאילו מרוב תנומות — התחלחל ירמיהו בפנים לבו. היה לבו

שפתיה, הפקידה אותו בידיו של מר ברוך, התרוממה בכבדות מהדרגש והכניסה את ירמיהו אל חדר לפנים מחדר — עד לחדר התלוי על פני הסוללה העמוקה של הרכבת העוברת מתחת. פה עמדה בלי אומר ודברים, שילבה את ידיה על כרסה, ולבה הרחום העלה על שפתיה דברים לאמור:

— וי וי לאותה אמא — — וי וי לאותו אבא — — המשלחים את גוזלם למרחקים...

התנודדה גויתה הכבודה ושפעה חום ורחמים על גוזל זה שנתגלגל אליה. אך החרש החריש ירמיהו. בטחונו פעם אותו שוב. הוא פרש את שמיכתו המצוירת על המיטה הפנויה, את צרור הספרים הוציא ושם על השולחן הסמוך למיטה, פיתח את מטענו וסידר דבר־דבר במקומו, התבונן על סביביו והרגיש כי השעה הנכונה היא לכתוב מכתב. הוא שאף רוח לרווחה — וכתב:

„אמא ואבא יקרים,

מוזר עד מה תגדל פתאום בין עשרה ימים יותר מאשר תוכל לגדול במשך שנה, שנתים ושלוש. הנה הגעתי למקום ואני מיושב בדעתי, כאילו הייתי גדול בכמה שנים מכפי גילי. כל מעשי שקולים עתה וצפויים מראש. אני זהיר מאד, כי יודע אני, שאין מי שיאסור עלי ואין מי שיתיר לי דבר. אתם יכולים לסמוך עלי — —"

אבל טרם חתם ירמיהו את מכתבו, חרקו מדרגות העץ הרעועות, נשמעה ספיקת הכף של מרת מרים — ושני הנערים שנכנסו לחדר עמדו במרוצתם בראותם פתאום את השלישי.

עץ בודד, שפרש זרועותיו על אם כל דרך גדולה. — — גם בלכתי ביום־קיץ, וגם בהחליקי ביום חורף על פני שלג נוצץ, ומסילת השלג חלקה, וקצות אזני צבוטות, והבל־פי שב ומחמם את בשרי העטוף מראש עד כף רגל, הייתי רואה את עצמי שותף לעלילותיך, ארץ־היער הקדומה — — —"

אך הנה שרקה האניה שריקה אחרונה ועמוקה; בישרה האניה את קרבת החוף — ויוקל לירמיהו באחת.

ב

בא ירמיהו ליפו לעת פריחת הכלנית הראשונה על מדרוניה התלולים של סוללת הרכבת העמוקה, ומלאכו הטוב הביאהו עד חצרה של מרת מרים.

— עכשיו יהיו לי כבר שלושה. — התנודדה על הדרגש הגברת הכבודה וספקה כף אל כף.

היה מר ברוך עוסק באותה שעה ברצועת־החייטים בפינה שלפני החלון ומציץ בחטיפה מעבר למשקפיו אל „השלישי". אבל משראה את נדנודיה של זוגתו ושמע את ספיקתה כף אל כף, הבין כי שעת רצון היא מלפניה, ודידה גם הוא בפסיעות רכות וזהירות למקום המעשה. והשמש צלתה באותה שעה את ירמיהו, העלתה זיעה על עור בשרו מתחת לאריג הבגד ומתחת לחגורת־העור הרחבה, החגורה על חולצתו.

הוציאה האשה הכבודה את צינור הנרגילה מבין

— ראו, עודכם נערים, חי־חי. איש מכם לא טעם עוד טעם חיים ממש...

נתלחלחו עיניו הרכות של מר ברוך ושפתיו הבלות השתרבבו מהנאה. הוא היה מעשן את הסיגריה ולא חשש עוד לתגרת ידה של מרת מרים. נדמה, כי למראה הנערים האלה התנער גם בו עולם רחוק, נכסף. גברו עליו זכרונותיו המטושטשים, עלו וגאו כשטף, והוא שיווה לעצמו דמות גבר רב־עלילה, גיחך, גנח, קרץ מעבר למשקפיו, והיה מגמגם ומבליע באזני הנערים לאמור:

— אט, נערים אתם, ואין אתם יודעים דבר וחצי דבר...

— האמנם, מר ברוך? — התמם טוביה וקרץ לחבריו.

— ודאי. — היה הולך ומתרגש מר ברוך — הנה אילו הייתם כמוני בעיר כבואנוס־איירס וידעתם גם אתם טעם של חיים, חי־חי. בואנוס־איירס! זו היתה עיר ואלה היו חיים! או אולי סבורים אתם שפה אין „הדברים האלה"?... — לחש בערמה ובסודי־סודות — או־הו! יש ויש... פה יש ואוהבים גם את הנערים הרכים... נער רך וטוב חייב להזהר פה יפה־יפה — חי־חי...

כה הוסיף ומלמל מר ברוך, שפרק בשעה זו את עולה של מרת מרים ואת עולה של רצועת־החייטים. התחממה נפשו בין הנערים וכמהה בגעגועים אל מהוץ לחצר המעופשה, מחוץ למבוכים הצרים — אל ימי הזוהר שלו שנתטשטשו במרחק הזמן.

— טוביה. — אמר הנער הצנום והגבוה, כשפניו מצהיבות מול האורח.

— חנן. — פסק השני קצרות והוא לפוף למתניו אבנט אדום ופניו קשים כאבן.

— ירמיהו. — אמר גם הוא בפשטות, כאילו הכירם מכבר.

כה נזדמן ירמיהו עם השנים. עמדה אותה שעה מרת מרים בפתח כבכונה לפרוש את כנפיה על שלושת ה„גוזלים" הללו, אף קרקפתו החלקה של מר ברוך הציצה בזהירות מאחורי גויתה המכובדה.

— וי וי לגוזלים האלה... — התנודדה האשה בהמון רגשותיה.

אבל גם משנזדרזה לטרדותיה, לא דידה מר ברוך אחריה, כדרכו, לא מיהר בפסיעות בית רכות אל מכונת־החייטים, כי הוסיף והביט אל שלושת הנערים, גם צעד צעד נוסף לפנים חדרם ובקבוק־הנרגילה והצינור בידיו. הוא בא בצנעה אל בין הנערים, וגופתו הקטנה, ששמנה ובלתה מישיבה על עבודת המחט, כאילו הזדקפה פתאום, ובעיניו המלופלפות והרכות הציצה מזימה חבויה.

— בוא, הכנס, מר ברוך — אימץ טוביה את לבו — היום שעת־רצון לפני מרת מרים.

רגע זקף מר ברוך את אזנו כמרגיש בסכנה, הציץ מעבר למשקפיו, אבל מיד שב והקריב אל הנערים. הנה הוציא חפיסת סיגריות, שהיתה מוצנעה בחזיתו, הצית וגם העניק לנערים ביד נדיבה לאמור:

הצפצפות הזקופות והפכו את עלי־הכסף למשב הרוח. עוד שיחקו דמדומי השמש בחלונותיו הגבוהים. נשענו טוביה וחנן על שער הכניסה ודיברו ברוחם הקלה:

— עוד מעט ותטעם גם אתה, ירמיהו, את הטעם הזה.

תפשׂ חנן בשתי ידיו כחוק, עשה את מעשהו בזריזות רבה ושיטח את הנער על החול בתנועה אדיבה לאמור:

— נראה אתה, ירמיהו, בפניך חזק משהנך.

התנער ירמיהו בבושת־פנים ממפלתו, הביט אל חבריו העומדים קלים וצלולים ליד בית־ספרם, מכנסיהם הקצרות וחולצתם הקלה לעורם, וחשב בלבו: „הנה אכנס גם אני לבית הזה ואהיה כטוביה וכחנן, אהיה בו כאחד הנערים האלה...״

כהנה וכהנה הגה, בהביטו אל הבנין הרם, ששתק שתיקה נאצלה של בית־ספר בדמדומים הקרירים של היום הגווע. כהנה וכהנה הוסיף להגות באותו לילה על מיטתו, כשבנין־האבן נצב חי לנגד עיניו — והוא כהיכל בנוי לתלפיות. ראה ירמיהו את עצמו בשעה זו שוב נער רך כמו שהוא, התעטף בשמיכתו, קיפל את ברכיו עד סנטרו כמו אז, בהיותו ילד — ונרדם.

ג

— נתקבלת, ירמיהו. — בישר לו אותו מורה, שבחן אותו ביום אתמול שעות רצופות בלימודים שונים.

היה אותו איש שקט, בעל המשקפים הטובות־היקרות, כמלאך מבשר בשורה טובה לירמיהו.

— ב־רו־רו־ך! — ניתכה עליו קריאתה התקיפה של אשתו הכבודה.

לקריאתה שב והצטנף הגבר בבת־אחת, הזדרז וקם מהדרגש, החביא את סיגריותיו, שב ולבש צניעות ומשך לתוך אפו מאבקת הטבק שבכיסו, התעטש פעם ופעמיים ובפסיעות רכות וזהירות מיהר אל עבודת החייטים. שם עמד, מלמל, הציץ מעבר למשקפיו וקולו לא נשמע עוד. שב ונכנע עתה מר ברוך, היה מקשיב בזהירות אל חלחול מי הבקבוק בפיה התקיף של זוגתו והיה מצפה בסתר לבו שתפקיד גם בידו את הקנה לשעה קלה. היה האריג מונח על מכונת־התפירה בלי הופכין ועפעפיו של הגבר כבדו והלכו, עוד מעט ופנה בפסיעות רכות אל מעבר למחיצה ושקע בערמת הכרים והכסתות הרכה — — —

צחקו הנערים והביטו זה אל זה. היה טוביה מושך בכתפו הצנומה מרוב הנאה, וחנן מוהח את שרירי חזהו — עד שחדלו פתאום ואמרו בבת־אחת:

— עכשיו בוא, ירמיהו, ונצא.

כבר דמדם היום על פני הסוללה הגבוהה־עמוקה ועל פני הבתים הרמים של הגרמנים מנגד. רכבת שעברה מילאה עשן את חלל הגשר הנטוי על פני הסוללה, וצללים שקטים וקרירים פרשו על החול, הלוך והשתרע עד לרחובות הקטנים והנאים של השכונה החדשה ממול, עד בנין־האבן הלבן והמרומם של בית־הספר, אשר התנוסס מבין הבתים. בשעה זו דמם הבנין ושער הכניסה היה סגור. כזקיפים נצבו לפני כתליו

תיבלה את שיחתה בפתגמים עברים, והיתה שוכרת לנו את המורים המובהקים ביותר. היה לנו מורה אחד צנום וחלוש, בחדר גבוה הנשקף אל בית־קברות ישן, והוא היה מלמד אותנו כתיבה יפה — קב ונקי — כגליונות שכתב בעצם ידו, והיה שומרם בשולחנו כמעשה־מחשבת. ועוד היה לנו מורה אחד כרסן, שמן מאוד. אחר־כך לימד אותי המורה המובהק שבעיר כולה... כן...

— אולם לא זה בלבד. — לא יכול ירמיהו להפסיק, והוסיף לספר בשטף לשון — יש אשר בערבי־החורף הארוכים, בשוב אבי ממסעותיו לנוח, היינו יושבים אני ואחי מאחורי התנור החם וקוראים את ספורי התורה והנביאים. באהבה רבה קראתים, בהטעמה ובנגינה חמה, כחום השופע מהתנור בליל החורף...

— אחר־כך גדלנו. אך הקשר שקשרנו מאחורי אותו תנור גדל עמנו. ולא התפלאנו כלל, כאשר יום אחד התחלנו לדבר אני ואחי בשפה זו של השופטים ושל המלכים. כאילו היינו באמת בני נסיכים קדומים בעיר זו השוכנת אל ביצות, אל נהרות ואל אגמי־מים. תנועת העיר חורקת על מעבה השלג; מרכבותיה מדרדרות על אבני הרחוב; בחורשת הטיולים מפריחים כדור לעיני המון חוגג ולרעש תזמורת־רוח; העיר עטורה שדות־דגן צהובים, רצועות־יער רחוקות, גנים קטנים של דובדבן, תפוח ואגס השמורים היטב על ידי כלבים, — ואנו מדברים בינינו בשפה הנראית, כאילו המצאנוה רק בשביל שנינו...

— אחר־כך גדלנו עוד יותר — המשיך ירמיהו את

— האמנם נתקבלתי? — כמו שאל ירמיהו בעינים מתרחבות מבשורת פתאום ורגש גיל — האמנם דוקא אני מבין שלושה־עשר האחרים?

— כן. נתקבלת. — כמו חזר ובישר בקיצור נמרץ אותו מורה — נתקבלת, כי ענית יפה על כל השאלות. את שאלות האלגברה פתרת ביד מהירה בלי לחשוב הרבה. את משפט ההנדסה הוכחת בלי להכשל אף פעם. ובשפה אתה שולט, כאילו לא תמול־שלשום ירדת מאניה, אלא אזרח אתה עמנו כאן.

— אה, כן! — רצה ירמיהו לגלות הכל לאיש הטוב בשעה מאושרת זו וגמגם: — שני אחים היינו בביתי: אני הקטן ואחי הגדול מלמד אותי. והיה אחי מכין אותי בתקיפות רבה בכל הלימודים האלה. יש גם וספגתי מכה ממנו בשעת רוגז — צחק ירמיהו מאושר בלי קץ.

ומשהתערב אותו איש טוב והמשיך לשמוע בראש מורה, הוסיף ירמיהו לספר בקול נרגש:

— כי קטן הייתי, אדוני. וכלום יכולתי לדעת אז לשם מה הלימודים הרבים והשונים האלה? ידעתי רק, כי לימודים הם של אותם הנערים המקושטים בכפתורים הנוצצים של בתי־הספר, בכובעים התפורים סרטים יפים מגוונים שונים — אך אני, שבתי־ספר אלה היו ממני והלאה, — הם ושמחתם, הם ותפארתם — למה היו לי הלימודים האלה? — —

— כן חשבתי אז. — צחק ירמיהו ש־ב מאושר והוסיף לספר בשטף — תחת זה ידעתי את השפה עוד בהיותי קטן. אבא בעצמו ידע את ספר איוב כולו בעל־פה. אמי גם היא

ממלכה אנו תוך ממלכה. או יש אשר, להיפך, נדמה היה, כי נשבו הם לבינינו, כי מצלצלים פעמוני כנסיותיהם באויר לא להם...

— כי בצאת הילד מביתו וילקוּט־ההדר על כתפו, הלך לבטח דרכו; ידוע ידע כי הנה במדרכה זו של לוחות־עץ חורקים ומתנדנדים הוא יורד את רחוב „המגרשים החדשים"; מכאן פונה הוא ונכנס ל„רחוב הסוחרים"; מכאן אץ־רץ דרכו לבטח אל „רחוב החדרים". בכל אשר יפנה רחובות שלו הם, רחובות של עיר ואם בישראל...

— ואם יש אשר תפרוץ מלחמה בעיר — הרי גם זו מלחמה בין יהודים לבין עצמם: מעבר מזה יוצאים ילדי יהודים ובידיהם מוטות; ומעבר מזה מגיח מחנה יהודי שני — הנה נפגשו שני המחנות ליד חומת הקסרקטין והיתה המערכה כבדה. במוטות העץ, בלוחות החלקים היה אויב מכה על כפות ידי אויבו.

— או יש ו„חדר" נלחם ב„חדר". פתאום תוכרז המלחמה. ביום שישי, בהפסק הלימודים בשעה מוּקדמת. אז יש ונזעקו ילדי ה„חדר" ונתנו להם ראש, והיבלו תחבולה גדולה, איך לתקוף את ה„חדר" האויב. הנה התנגשו הלוחמים ובחומר מלחמה לא יורגש מחסור: עפה כדורית השלג מהוּדקה היטב וממעכת את קצה חטמו של זה, ניתזת אל פניו של אחר, ותאוות־נקם תתלקח ותהי ללהבה גדולה...

— האמנם ניגף אויב בפני אויבו? האמנם התפּזרו כבר פליטיו, עזבו את המערכה מבלי הבּיט לאחוריהם? אכן, הם התפזרו. הפליטים עד מחוץ לעיר הגיעו, עד לקרח שסגר את

סיפורו — והיינו עומדים כבר, אנו וחברינו — נערים קטנים כמונו — ופנינו רצינים מאוד מופנים כלפי המזרח. בחדרו של סוחר־טבק היינו מתכנסים, כמסתתרים מעיני שלטון, כאילו מזימת־קשר מסוכנה קשרנו, וכאילו בנו של סוחר זה בטבק הטוב סיכן באמת את נפשו ואת נפשות ביתו, בתתו לנו מחסה...

— אה, נערים טובים היו! — התרגש ירמיהו וסיפר — כולנו בני עיר זו השוכנת אל אגמי־מים — עיר יהודית טובה, אשר רק בפאותיה היוצאות אל השדות התגוררו „גויים" נוחרי־חזירים ובעלי גני־פרי, אך דבר אין לנו עם אלה. כאילו בממלכה יהודית נדחת זו היו קיימות באמת רק ספינותיהם של סוחרים יהודים, המרקידות גלים שמחים בין שתי גדות הנהר; כאילו באמת רק התחלקה ממלכה זו לשתים: חצי הממלכה מזה — ובו בתי־העץ הצפויים לשריפות תמיד; וחצי הממלכה מזה — ושם בתי לבנה חומה, שאינם חוששים עוד משרפה, — ובין שני חצאי הממלכה הזאת מבדילה קבוצת בתי־הכנסת הסמוכים זה לזה ומקובצים במקום אחד כצבא־משמר...

— אכן, היתה זו ממלכה יהודית שלמה. — התלהב ירמיהו ושמח ללכת בצד המורה הטוב, כאשר ילך חבר עם חברו — רק הפקיד הזועם בפוסטה, שהיה מביט ואינו מביט באלכסון אל הקונה; רק פעמוני הכנסיות, שהיו מתעוררים בבוקר של גנוסיה, והתהלוכות המקטירות קטורת והנושאות את האיקונין בימים של מועד או חג; רק החיילים הסגורים בקסרקטין המוקף גדר של עץ — רק אלה יש והזכירו, כי

„והרגל למה רטובה?"

„נפלתי—י—" — נשתה רוחו של גבור־המלחמה ויפרוץ בבכי גדול.

„אוי, הילד רטוב כולו. ודאי רגלו קפאה. ודאי אצבעותיו קפאו. ודאי נשאר בלי רגל"... — מפשיטה אמא את גבור־המלחמה ומציגה אותו ערום כביום הולדו.

ורוחץ הגבור למשעי ושפשף היטב. הנה נקי הוא כבר, שבע ומנוחם; התחמם בחום הבית; נתרכך מחומה של אמא — וישמח בסתרי־לבו, כי מצא מפלט בטוח, אשר אליו לא יחדור עוד האויב — בשום פנים.

— אכן ממלכה יהודית היתה, בצורה וחזקה. והנה יום הכסא, ויום־הכיפורים הנערץ והנורא — האם עלה ענן־אש מבעוד ערב ועטה בהוד נורא את הממלכה כולה עד האלמה דומיה רבה?... אכן עץ לא נע, אף לא צמרת עץ מעצי בית־העלמין... ואפילו אותם בחורים אפיקורסים גדולים — שני האחים זרועי־האבעבועות, — מתהלכים בשעה זו באפס־מעשה ליד ביתם.

שקט. כשקט שתאר המלמד בחדר את יום־הדין. יום עברה וזעם, שאין לפניו רחמים. לא משוא־פנים ולא מקח־שוחד...

— „הוי, סלח נא את כל פשעי וחטאי — מפרפר במורא ופחד הלב הקטן מאוד ומפלל לחלל־האויר. — ויסלחו לי כל אויבי, בין אם נצחתים אני ובין אם ניצחו אותי. ותסלח לי אמא על שקר ששקרתי מתוך כוונה לא רעה כלל וכלל. רק

פני הנהר. „הא, אתה הוא פליט האויב?" — רודף אויב ומשיג אויבו על קרח זה, שאין עליו מפלט. „הידה מיד!" — תובע האויב העז, עליז־הנצחון. ונשמטו ספרים על גבי הקרח, והתפזרו מחברות, עד כי תיעף יד הלוחם...

— הוי, שור! מי הוא המשרך עתה דרכו על פני קרח הנהר, עזוב ועיניו דולפ־ת? מי אסף את ספרו ומחברתו ביד נכלמת, והרק רשפים חבויים אל הלוחם? „חכה־חכה, לוחם, — נדמה, יורה בתאות־נקם אותו רשף חסר־ישע — עוד נפגש מחנה מול מהנה ובתוך הקרב תשיגך ידי"...

— ט־ר־ר־ח! — נוחל היום המנוצח הלז תבוסה אחר תבוסה. מן השמים נלחמים בו, מן האויר ומן הקרח. בעצם תבוסתי נשמטה רגלו לתוך ארובה של קרח, טבלה במים הקיפאים־החיתכים של הנהר. „אוי למנוצחים!" — חורקות זרועות הקרח ומרתקות היטב־היטב את הנהר; „אוי למנו־צחים!" — עולזים ומשליגים השמים, שמי־החורף, פתי־שלג לבנים בלתי־פוסקים; „אוי למנוצחים!" — צובטים המים העזים את רגל המנוצח, המפרפר בשארית כוחו בתוך ארובת הקרח. אמא! אמא! — מתיפח המנוצח, שוכח את כל חוקי המלחמה ונושא את רגלו הרטובה והקופאת במהירות רבה, כנישא על כנפים. אמא — אם — מבליג הוא על התיפחות אחרונה, מתקין עצמו לפני הדלת ומשתדל להכנס הביתה רואה ואינו נראה.

„נפלתי, אמא. במקרה נפלתי".

„וקצה החוטם למה נתמעך?"

„נפלתי על החוטם, אמא".

הטירונים אצים־רצים בשורותיהם באפס מחשבה וביראה גדולה...

„הוי, חיילי הטוב", — יואיל הנסיך הצעיר לגשת בדרך ידידות אל הטירון הנח — „אולי תאבה גם אתה להריח מריחה של מלכות, מטיפה זו המשובבת את הנפש?"

נהנה הטירון מחסדו הרב של הנסיך הקטן, מקרב את פניו המטומטמים אל צלוחית זו שבידיו, מגיש את חטמו בתשוקה רבה.

נהנה הנער ומזמין בחיבה רבה: — „אדרבא. הריחה בא כאַות נפשך. סם־חיים הוא בצלוחית זו למתעטפים בצום, הָרַח!" — דוחף הנער רגע את הצלוחית אל נחיריו של זה ומסתלק במרוצה זריזה.

האם רדף הטירון אחריו עם הפגיון, או אולי פלוגה שלמה השתערה אליו עם הרובים, והסמה לפניו את כל הדרכים לברוח?... אמנם כן. נדמה, כולם השתערו אליו — עוד מעט ומחו את זכר מלכותו מתחת השמים... לא יעמדו לו עוד הדודים והדודות, והצבא הרב העטוף בטליות אף הוא לא יעמוד לנער, שפגע במשובתו בחייל־המלך.

— — „שגץ!" — רוקע הסב ברגל קפדנית זקנה ברצפה ומרים עליו את מקלו.

— — „שגץ!" — מרעימים פנים הדודים והדודות מכל צד ועבר.

„מושחתים הם ילדי ישראל". — גוזר בקשי־לב רב זקן ונשוא־פנים — „מושחתים ומקולקלים מאוד".

ויוצא הנער אָבל וחפוי־ראש מעם פניו. חטא גדול חטא

למען הרגיעה... ויסלחו לי כל אלה, שעשיתי להם רעה, כשם שאני סולח להם, לכל אלה שעשו רעה גם לי״ — —

„אני סולח — אני סולח —״ — מפרפר ומתנחם גם יחד מרוך והתמוגגות וכוונה טובה הלב הצעיר מאוד.

— — ונרגע הלב. כי הנה עומד צבא קדוש, עטוף בטליות גדולות, משתוחח ומתפלל. הנה הם עושים באמונה את מלאכתם בצום ובתפילה... אין עוד לדאוג... הגדולים עושים את הדרוש, ואת הבית מסרו לרשותם של הקטנים...

„פה בארון תמצא עוגות. שם מונחים פירות״. — אומרת אמא בפנים שלא מעלמא הדין, והולכת לבית־הכנסת.

„אכן ברשותה של אמא מותר הכל״ — מוצא לעצמו זכות הנער.

וראה את עצמו חפשי בממלכה זו, שבעתים חפשי מבכל יום אחר. הנה רץ רגע לבית־הכנסת, ומשנהו חזר לבית וטעם את הרקיק, את העוגה, ילגום מעט משקה מתוק מצוף, ושב ועבר אל ביתו של דוד ואל בית דודה, אשר גם שם מרחמים היום רחמים רבים את הקטנים. האח, מי ידמה ומי ישווה היום לנסיך הקטן של הממלכה הזאת אשר נמסרת היום כולה לרשותו?...

— — האם שם חיילים עושים בתמרונים? — חושב הנער ונהנה מאוד, למראה התפארת ברחוב, כאילו לכבודו באה כל התכונה הזאת, לכבודו מריע החייל, לכבודו תוקע הקצין ביד לבושה כפפה לבנה תקיעה רמה ללחיו של האכר הטירון... אכן הקצין מזדקף יפה, מצוחצח־זהוב כולו; אכן

בחוצפה גדולה לכל העברים, — והיה מרגיש כי הנה כבר אהב אותם מהרגע הראשון.

— אנחנו איננו ביישנים. — נדמה, הכריז בקולי־קולות הדם החם, שהציף את לחיי הנערה ופרץ החוצה.

— ודאי איננו ביישנים. — כפף הנער הגבוה את שתי רגליו הארוכות, כאילו חסרות הן פרקים.

— אנחנו גלויים־פשוטים מאוד. — השתערו הנערות, הקיפו את הנער החרוץ, שפתר להן את השאלה הקשה בהנדסה, הקשה מתפישתן.

— אנחנו גלויות, קלות מאוד. — שבו והתפזרו הנערות בחבורות קטנות במסדרונות הארוכים, שילבו יד אשה בזרוע חברתה, אכלו את פת־השחרית ושיננו בחטיפה את השיעור.

— אנחנו כמו שהננו. — נדמה, התריעו הנערים, שפרצו מהחצר משולהבים ומיוזעים מהתעוררות פתאֹם.

כה המו הנערים והנערות המיה בלתי־פוסקת, והיתה ההמיה הזאת כמנגינה שרוננה את לב ירמיהו המחריש, לאמור:

— בוא, התפלש מעט גם אתה עמנו בחצר.

— אל תעמוד כאן לבדך. הצטרף גם אתה אלינו ותפריח פנסי־נייר קטנים אל התקרה.

— הראה נא גם אתה את כוחך במעשים כאלה.

וניתקה הקריאה העליזה את ירמיהו ממושבו, הטילתהו אל בין הנערים והנערות, עד היותו זורק גם הוא פנסי־נייר קטנים אל התקרה, עד היותו מתחמק גם הוא אל בין הספסלים, עד התעוררו גם הוא התעוררות פתאום ושכך בבת־אחת לשמע הצלצול.

היום לילדי ישראל כולם ואין מי שיכפר ואין מי שיסלח...

ויאלם ירמיהו דום, כאילו וידוי גדול התודה בפני מבשרו הטוב, כאילו למוצא פיו קיוה, שהיום הזה יטהר אותו מכל עוונותיו.

„ילדי ישראל — —" — כמו לטף את ראשו החם האיש הטוב — „נער מנערי עמנו" — כמו השתתף עמו גם הוא, כמו לא מורה־בוחן הוא, אלא נער עם נער זה, חבר לחרטה ולניחומים.

ד

— זהו ירמיהו. — היו מכניסים אותו טוביה וחנן למחלקה ומציגים אותו לפני הנערים והנערות.

עמד האורח באפודתו הרוסית הכבדה, החגורה חגורת־עור רחבה, סקר בצנעה את המחלקה הגבוהה, כאילו נפעם למראה החברים והחברות הרבים שקנה לו עתה בבת אחת. הבית מחריש, כמצפה לשמוע מהם דבר.

— ביישן הוא חברכם, טוביה וחנן. — צחקה בגנדרות הפטפטנית העליזה מלודז, סקרה את האורח, הכריזה בקול רם, כרוצה להתראות מיד.

— אמנם ביישן הוא. — גדמה, חוננה אותו במבט אחד ולא השגיחה בו יותר אחותה הגאה מאוד.

השפיל ירמיהו את עיניו כל אותה שעה, בצנעה הביט אל הגבוה שבין הנערים, העושה את דגליו כקשת כפופה לפנים ופניו גלויים־פשוטים, ואל האדומה שבין הנערות, אל תכלילת־הלחי שבהן, שטלטלה שתי קווצות שער סרבניות

לבו של אחי הבכור יש שהיינו חברים שווים. אבל הנה הלך אל חבריו הגדולים כמוהו — ונשארתי עזוב לנפשי...

„מי הכין אז בסתרי סתרים מקל־תיירים גדול ושוטט עמו בשדות מחוץ לעיר עד רצועת־היער הרחוקה?

„מי ירד בסירת־דוגה קטנה — הלוך ורדת אל בין הגומא והסוף וחבצלות־המים?

„ירמיהו חתר שם ביד אמיצה מאוד, והוא שהרחיק ללכת מביתו על אף הפחד הטמיר מפני רצועת־היער הרחוקה, מפני זעם נביחתם של הכלבים עזי־הנפש הקשורים בגני־הפרי של ה„גויים"...

„או יש ונשכח מקל־התיירים, וסירת־הדוגה אף היא לא נזכרה עוד. ודאי החורף בא כבר. ליל־החורף הארוך. ובודד הבית כאשר היה בקיץ. אבא עודנו במסעותיו בחוץ. והאשה היחידה בבית — אמא. אשה אחרת אין. ברחובנו יש אשר תעבור בת־שכנים נאה, בשקט תעבור, כראוי לנערה צעירה כמוה — ולא תרים גם את עיניה לצדדים. אף מעבר לגדר חצרם תגור נערה בעלת צמות ארוכות מאוד — אך היא, נדמה, מעולם לא ראתה אותי, וגם אני כאילו לא ראיתיה לעולם.

„אז לא ישא עוד ירמיהו את עיניו לשדות עטופי שלג, לנהר מרותק־קרה, לגומא ולסוף שקפאו באפרים, — כי־אם בספר שלפניו יביט...

„האם תראה אמא את הספר שלפניו, או האח הבכור? רק שמץ מזה ידעו, כי בין הספרים המונחים על שולחנו ישנו עוד ספר: בין הדקדוק, השאלון, האלגברה, ההנדסה הגלויים

— אוּ־ף! — פלטו נשימות אחרונות של עיפות, של התאפקות הנערים המיוזעים על יד ספסליהם.

— נו־נו. — צחקה הפטפטנית העליזה, ומקוצר־רוח רב לא יכלה להקבע בספסלה.

— אה, אדוני, כל־כך חם! — הכריזה בקולי־קולות חכלילת־הלחי, נשפה ושאפה, ושעה ארוכה מאוד לא יכלה בשום פנים להשתלט על זרם הדם החם שהציף את לחייה.

עמד עוד ירמיהו בספסלו, כאילו טרם נרגע מהתעוררות, שסחפה אותו ברגעים המועטים האלה. שעה יתרה עמד.

— לשבת! — פקד כבר המורה הטוב פקודה רכה מאוד על כתתו, והביט אליה בעד משקפיו הטובות גם הן.

ראה ירמיהו, הכל יושבים כבר במקומם, הכל נרגע... אז מיהר גם הוא לשבת כנזוף, כמתחטא, לאמור: „ואני אך זה רציתי לספר לכם ברגעי המאושרים האלה, כי באמת אינני כלל וכלל ביישן”...

„אדרבה. ספר”. — נדמה, הזמינה הכיתה שנרגעה, החדר הגבוה שטוף־השמש, הלוח השחור, הקתדרה הצהובה, הראשים החביבים האלה המורכנים אל ספריהם ומסתובבים אילך ואילך, כמסתובבים על ציריהם.

„ואני אך זה רציתי לספר לכם, כי יכול אני להתעורר עוד יותר משהתעוררתי זה עתה”. — נדמה, ישב ירמיהו בספסלו ישיבה מתונה מאוד וסיפר את סיפורו — „אכן אין אתם יודעים אותי. אין אתם יכולים לדעת...

„כי בודד גדלתי בבית אבא. רק אני ואחי הבכור. כטוב

בין גזירי־העץ עמו במזימתו.

„כה חייתי". — מספר ירמיהו את סיפורו לנערה חכלילת־הלחי, לנער הגבוה בעל קשתות הרגלים, ואינו יודע אם בעצב ובגעגועים יספר את הדברים או בשמחה — — „בהחבא. בפני עצמי חייתי..."

„מעתה אינך צריך עוד, ירמיהו, להחבא" — כאילו מזמינים אותו השמים הבהירים, ההרים המכחילים בקצה האופק, הפרדסים החמים האלה המוריקים תמיד.

„לא. מעתה לא אחבא עוד". — כאילו עונה להם גם ירמיהו בנפש עליזה, ומניפף את כובעו ברוח.

והולך ירמיהו בתוך הנערים והנערות האלה, חבריו, עובר מחבורה לחבורה, כמדבר בלשון שאינה יודעת מעצור:

„אכן, להרים הכחולים האלה צפיתי כל ימי. את הדקלים הבודדים האלה הזוקפים את צמרתם מעל לכיפת קבר עתיק־ימים ראיתי תמיד בחלומי. את השמים הבהירים האלה ללא עב אני מכיר כאילו תחתיהם נולדתי".

ונדמה לו, כי הנה יצא ראשון לפני החבורות הללו, ברגל קלה יעבור את הגבעות עד הגיעו לרגליהם של רוכסי־החול. הלוך ילך, כאילו הכיר את הדרך הזאת מאז ומעולם, בהסתעפה למשעולים צרים בין מקשות האבטיח, בהתפתלה עד לבין כרמי־הגפנים.

„הוי, מי עיף ורוצה לנוח תחת צל צינן זה של הזית!"— מזמין ירמיהו בהתעוררות ההולכת וגדלה.

„ומי הרוצה לשבור את צמאונו מבאר זו המעלה את

לעיני כל מונח עוד ספר, שהוא לירמיהו לבדו בשעות של אחר־הצהרים, בערבים הארוכים, בשעות הלילה החמות מתחת לשמיכה.

„הוא ספר, שאפשר לשפוך עליו מעט דמעות, לבכות על עמודיה, להתנחם. לשמוח, להרדם בעולם שכולו תקוה, וצפיה וכליון־נפש...

„האם מכירה כבר הספרנית את השכור הקטן הזה, „שכור־הספר", כי תתן לו מדי בואו, בלי לשאול, את ספר הקריאה? האם הבינה כבר גם היא, כי קורא זה בונה מהספרים עולם, בונה במחתרת, באישון־לילה, ומחזיר לידיה את הספר שנשמתו הוצאה ממנו ודבקה בו, בקורא?...

„לא. הספרנית אינה יודעת. אין איש יודע. היה ירמיהו לבעל־מזימות רב, שהחל להתחבא, שהוכרח להחבא מעיניהם של אחרים.

„שם — במחסן־עצים קטן — אם תקח סואר גזירים ותשים אותם נסר על גבי נסר — והקימות לך תא כגודל מאורה; אם תרפד אותו בקש למטה ומלמעלה תְקָרהו בלוח עץ — והיה לך חדר משלך, אשר עין לא תשלוט בו... שם מוצנעה סיגריה, גפרור, שם מונח הספר — שם חי נער את חייו וטועם בהנאה מהאסור והמותר גם יחד...

„ירמיהו!" — קוראה אי־מזה האם.

„ירמיהו!" — מחפש אותו האח.

„הס ושקט. רק משיחדלו החיפושים יגיח ירמיהו מתוך תאו, פתאום יופיע באור־עולם ולא ידע עוד איש מאין בא ולאן ישוב ויעלם. רק הסיגריה המונחת שם בחפיסתה והספר המקופל

נהנה המורה התמים בכל נפשו ומאודו, כשילקוטו עמוס וידיו גדושות אגודות־עשב וגבעולי־שדה.

— היום למדתי גם אני הרבה. — אינו עוצר ירמיהו ברוחו ומתוודה לפני חבריו החדשים ולפני מורם.

— ראו נא ראו, חדל ירמיהו להתבייש. — מכריזה מיד העליזה לחברותיה.

„אמנם חדלתי". נדמה, מודה ומתוודה ירמיהו בבת־צחוק מבוישת ונכלמת על התפרצותו לעיני כל.

ה

אך הנה ירד אליהם, כיורד ממקום גבוה, מורה גבה־מצח ומגודל־קומה. בפסיעה כבדה ירד ובא בהפתח השנה החדשה, כאילו שכח כבר את הכיתה העליונה־המבוגרה, ששילח זה עתה, וטרם העלה על דעתו את הכיתה החדשה, הצעירה הבאה לידיו.

נכנס, העיף מבט כבד על הכיתה, כאילו מאליה היתה צריכה לשרור שתיקה.

— מה זה? — נדמה בערו מסקרנות עיני הנערה הפטפטנית והסתובבו על ציריהן — האמנם כבר גדלנו בין־שנה, כי נשתוק שתיקה שלמה במשך השיעור?

— אדוני... — כמו ביקש הדם לפרוץ מלחייה של הסרבנית.

— נו־נו... — הניע המורה בראשו ולא הוסיף, פתח

מימיה באנטיליה?" — שב ומזמין ירמיהו להולכים תענוגות מתענוגות שונים.

ושותה ירמיהו בצמאון את המים ששאב החמור המסתובב, התמודד בצינת הזית וקרא בקול, ונתן את קולו בשיר — אחר קם והמשיך ללכת.

„אל־נכון ידעתי, כי שם כרמים ראשונים של מושבה".— הוגה ירמיהו בבטחה — „ידעתי למפרע, כי רוכבי הגמלים האלה אינם עשויים להרע לנו".

„דין־דין־דין!" — פוסע הגמל בהדרת־כבוד מימין לדרך.

„שלום. שלום!" — מנופף ירמיהו את ידו בלכתו משמאל לדרך.

וחזר עיף ומרוצה מאוד בין חבריו החדשים, שעטפו את ראשיהם במטפחות ובין חברותיו החדשות שאספו לידיהן עשב־שדה ופרח שנפתח, וגבעול שהנץ את נצניו.

— אדרבא. קשרי נא את העשבים האלה לראשך. — מציע ירמיהו בקול גלוי לפטפטנית העליזה.

— אכן, זה היה טיול! — צוחקת זו ומכריזה קולנית.

— או־ף! — נושפת הנערה חכלילת־הלחי ומבקשת לצנן את דמה החם שהתחמם יותר בשמש.

ושבו עיפים וערים לרחובותיה של השכונה החדשה־ הנאה עד לבית־הספר. פה יעמדו שעה קלה בטרם יתפזרו.

— היום למדנו הרבה מאוד. — מנחמים הטיילים החרוצים את מורם.

— יפה הזמן הזה ללמוד את העשב ואת הפרח בשדה.—

ספרי־התורה הקדושים, הזרועים סימנים טמירים ומשונים? האמנם נפתחו לרווחה ספרי הש"ס הכבדים, טוריהם הישרים, שוליהם הזרועים כתב זעיר?

— נו, קראי. — פקד הקול העיף, המרושל.

„אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים" — פתחה וקראה הנערה בקול ניחור־עסיסי, והדם הציף את לחייה. — „ובדרך חטאים לא עמד..."

עוד רגע ארכה פליאתו של ירמיהו, מאנה להשלים. אך משנהו הרכין גם הוא את ראשו אל הספר, תפש את העפרון בידו, עיין ורשם, כאשר עיינו ורשמו ברצינות התלמידים והתלמידות אשר סביביו.

— הוי, קרא לנו, „בנימין הקטן", את הפרק. — הסתערו מבעוד בוקר התלמידים והתלמידות על הנער, הקיפו אותו וקרעו אותו כמעט לגזרים.

— אני לא הספקתי לחזור אף מלה. — רגשה וחמרה הנערה חכלילת־הלחי בתקפה את הנער.

— גם אני. — העיפה עין תמימה־נבוכה הפטפטנית ופטפוטה נאלם כשירתה של צפור שנבהלה.

עמד בנימין, המכונה „בנימין הקטן", בתווך, נבלע בתוך חבורת שומעיו הצפופים והרצה בבקיאות רגילה את דבריו לאמור:

„אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד... כלומר, מאושר האיש, אשר לא..."

שלא מדעת התלהב בנימין הקטן. נמתחו גידיו הכחולים

את הספר שבידו, הזדקף על הקתדרה כבד וגדול מאוד, כמתכונן לפתות.

התבונן ירמיהו בצפיה סתומה לתנועתו הכבדה של המורה, לספר הפתוח בידיו, תלה בו את עיניו ולא הורידן. „מה זה?" — הלך וגבר בו רגש הצפיה — „האמנם יילמד גם ספר זה? האמנם יילמד כחשבון והנדסה, כדקדוק הצרפתי?" הכיר ירמיהו ממושבו בספר את ספר־הספרים ופליאתו הלכה וגדלה מאוד, לאמור:

„האמנם כך תילמד כאן התורה וספר התהלים? או אולי גם „המחזור" יהיה מעתה ספר־לימודים? וה„סידור"? ו„הגמרא?" —

„אמנם יילמד" — כאילו אישרו ראשיהם המורכנים של חבריו.

„ודאי", — קיימו בבטחה מתמיהה וקלת־דעת עיניהם.

— היום אנו פותחים בספר־הספרים. — נשמע כבר קול יבש, זועף מעט, של המורה — לאט־לאט נלמד לדעת מה מאוחר ומה מוקדם. ראה נראה את הצירות הללו בגדלותן — משירת האהבה הנעלה שיר־השירים, עד שירת האמונה הנשגבה בפרקי תהלים...

לעס האיש המגודל בלסתותיו הבריאות את דבריו האטיים, דלה אותם מתאי־המחשבה שבמצחו — — ומדי הוסיף ודיבר, נדמה לירמיהו כאילו הולכים ונופלים לעיניו חומות וסייגים, שהיו מטים לנפול מאליהם והוא לא ידע. בלי רעש מפולת התמוטטו — —

האמנם נגולו לעיני רוחו גוילי־הקלף הצהובים של

בצרפתית. לימוד נימוסים מ„פאריסאי אמיתי״. שינון על־פה כאותו התוכי המשנן.

כה חגג עתה בנימין את נצחונו על שומעיו. כאילו חגגה את נצחונה המחשבה החריפה שבזויות מצחו, שנמסרה לו בירושה מאבותיו והטביעה את חותמה בעיניו הנוגות־הצוחקות.

— „והיה כעץ שתול על פלגי מים״ — — כעץ שנטעו אותו על יד נהר... — קרא בנימין והזדקף, כאילו קומתו גדלה מאוד — עוד מעט וגבה מכל הנצבים עליו.

„ציל־ציל־ציל!״ — ניסר כבר הפעמון הדק בחלל המסדרונות המרווחים, והפסיק את הקריאה באמצע. סרו הנערות מעל בנימין, התפזרו גם שאר התלמידים, ומיהרו להכנס אל כיתתם — מי פניו נבוכים מאוד, ומי הולך לבטח, כאילו שרויים הדברים בתוך מעיו, וכל החרדה הזאת לפלא בעיניו.

הפעמון הדק־החותך שב וצלצל, התלמידים פרצו לשאוף רוח, המורה המגודל יצא כבר בפסיעה כבדה את כתלי החדר — וירמיהו עודנו יושב על ספסלו בין הספסלים שהתרוקנו. רק האחד — בנימין, — עודנו מתהלך אילך ואילך, זוקף את קומתו הקטנה, מקמט את פניו הגידיים בבת־צחוק חריפה:

— ובכל זאת, ירמיהו, — טען וטפח באגרופו הדק על הספסל — שונים הדברים מעיקרם. כאשר היינו אומרים במיטה „מודה אני לפניך״ — היה לזה טעם אחר — וכאשר כרכת את רצועת התפילין על האצבע ואמרת „וארשתיך״ —

מתחת לבשרו הדק והשקוף, קרנו זויות מצחו השקועות במקצת, הבהבו באש חריפה עיניו הצוחקות־הנוגות.

— הוי, אל נא תשתערו כה עלי. — צחק בנימין, נופף בידיו הקטנות, קפץ את אגרופיו הדקים כמגרש מעליו זבובים מטרידים — לשוא. — קחו את הרשימות ולמדו. לכו אל טוביה, לכו אל חנן!

מאנו הנערות ללכת אל טוביה. סרבו להרפות מבנימין הקטן.

— לא, בנימין — הפצירו, התחננו הנערות — לא נוסיף עוד לקרוא לך „הקטן". רק תסביר לנו הפעם הזאת, כי עוד מעט ויצלצל הצלצול. תזכור, בנימין...

ויעתר להם בנימין. רגע קט הביט סביביו כמנצח, טפח באגרופו על חזהו וצחק צחוק חריף.

— הוי, קלות־ראש, — הקדים והתל בחריפות לשונו — האמנם קשה לכן הסוגיה הזאת מכל סוגיה אחרת? וכי מה הייתן אומרות, אילו צריכות הייתן ללמוד דף גמרא, עם רש"י ותוספות ושאר האותיות הקטנות? אילו בא „רבי" הגון ועמד על גבכן — חה־חה?

— הוי, בנימין, אל תצחק. — טרדו ורגשו הנערות — ראה השעה כבר עוברת, עוד מעט ויצלצלו...

— קרא כבר. — הפצירה הפטפטנית הקטנה, שנתיאשה מלכתחילה, כאילו החליטה שמוחה הקטן לא יוכל לדברים הזרים האלה.

— רק למותר לנערה ללמוד תהלים. — חזר והתל והאריך את רוחן בנימין. — טובה לכן הרבה יותר הכתיבה

שוב אין עוד כלום. ועוד אומר בנימין, כי קודם לכן היתה נשמה בדברים...

היה עתה המורה כבד־ראש מאוד, כאילו התעטף בענן העשן ושקל במתינות ובלשונו הכבדה:

— זאת אומרת, — במקצת צדק בנימין... ואף־על־פי־כן — אנו מוכרחים להוסיף ולחתור לאמת.

עתה הביט אליהם, אל הנבוכים והמצפים, ושלוה היתה נסוכה על ראשו הגדול השרוי בדמדומים.

— ואחר־כך? — הקשו השלושה.

— אחר־כך? — צחק כילד מגודל — אחר־כך, ממילא הכל נשאר כשהיה. כי האמת היא רק מטרה, אך אליה לעולם לא נגיע...

קטנו הנערים פתאום בעיני עצמם, הבינו כי גדול האיש מהם לאין־ערוך, ובכל־זאת קרוב הוא להם בשעה זו, כי מחשבתו ספוגה עשן עבה של טבק וצחוקו תמים ומרוסק ובטול־רצון. — —

וישבו גם הם עמו בדמדומים בלי לנוע ובלי הוסיף עוד דבר.

ו

„לא, מעתה לא אתבייש" — — שאף ירמיהו רוח בלב נפעם באולם־הנשף הדחוק והמואר של בית־הספר.

„לא, אינני מתבייש" — — חזר והגה בעינים נוצצות, הניע בגנדרנות את בלוריתו וידע בפנים לבו, כי נאה־נאה מאוד לו הצוארון הזה הלבן כשלג, המופשל מעל לצוארון

הרגשת טעם קדושה. היה לזה מובן לגמרי אחר. אותו הדחילו־ורחימו, האימה והפחד — אותו הניגון על גבי הגמרא — אפילו כפיפת האצבע — — ניפף בנימין את אגרופיו הקטנים, טפח על חזהו ובת־הצחוק התקמטה ושקעה בפניו הצנומים.

החריש ירמיהו. לא ידע אם אמנם צר גם לו, כאשר יצר הדבר לבנימין הקטן. אבל ידוע ידע בבטחה, כי נופלים הדברים לעיניו, נהרסים לבלי קום.

— חסל! — פסק פתאום בנימין ונזדקף כמבקש להראות גבוה מכפי קומתו.

— הידד, בנימין הקטן! — היה חנן מניף אותו בידו האחת באויר.

— צדק הבחור. — היה טוביה פושק את רגליו הצנומות וגוזר ברצינות.

ובכל זאת נדמה לנערים שאם יביאו את דבריהם לפני המורה — ובא כל דבר על מקומו. ביניהם לבין עצמם החליטו ללכת אליו. ביראת־הכבוד נכנסו לחדרו, ומשנכנסו היו עומדים מבויישים ונבוכים. כי בחדר הזה, העזוב במקצת והספוג עשן של טבק, לא נראה עוד האיש כבד־גוף וגבה־מצח כהיותו בשיעור. כאן ישב ישיבה מרושלת, הרים לקראתם עין כבדה והפתיע אותם בצחוקו התמים, לאמור:

— וכי מה? — שאל ונער באצבע צהובה את האפר מהסיגריה שעישן — קשה לכם ההרס שהרסנו, טוביה, חנן, ירמיהו ובנימין הקטן?

— לא קשה לנו ההרס. — גמגמו יחד — אך הנה טוען „בנימין הקטן", שאם ניטלו האימה והסוד מתוך הדברים —

השורות של השרים והשרות — „שירו, שירו, הגבירו את הקול". ומדי נפרדו קולות השרים והשרות, מדי שבו והתלכדו, בעלות פתאום ברעדה רבה קול השרות בלבד ולעומתו ענה ה„אַלט" התם והענוג — נדמה לירמיהו, כי אמנם נשא על גלי השיר העמוקים והחמים מחום הנשף, כי הנה חגיגי גם הוא כשרות האלו הלבושות לבן, כמקל־המנצחים החגיגי הזה, כהזדקפותו של המנצח השולט בכל, הפונה רק פניה זקופה לחצאין כלפי הקהל המריע בתשואות.

ושב וירד אותו מסך, הושפל מקל־המנצחים, גועה נימת השירה האחרונה עם מנענעי הפסנתר.

— צא, ירמיהו! — זרזוהו במסיבה רבה המשתתפים.

— מהר וצא. אַל תתמהמה.

— ואַל יפול רוחך, בחור. — עודדוהו אחרונים.

— לא יפול. — הניע ירמיהו את ראשו והביט אליהם מבט אחרון.

— — ויהי כנופל פתאום אל גל של אור — נפילה חסרת־אונים ונעימה כשכרון, מבלי לדעת אנה יפול, מבלי לחוש רגלים תחתיו...

עמד הנער יחידי בפני הקהל הרב הזה. הקול אינו קולו. הוא איננו הוא.

„אני — ירמיהו" — רצה להתאושש ולהכריז בקול אדיר כרעם.

אבל הקול נחנק, הנשימה כלואה, העין כהתה מרוב האור השפוך על כל פנים.

מעילו, וכן נאה לו תלבושת חגיגית זו, שבה הופיע בתוך הקהל החוגג והצעיר הזה.

ועינו נוצצה במשנה ברק מדי חלפה בין העומדים והיושבים, כאילו באמת נתקעו בו כל המבטים החמים החגיגיים האלה, כאילו באמת לחשו והצטחקו, כי אכן יפה הנער החגיגי הזה; ותתפעם רוחו, כאילו באמת רק בשבילו מורד בהדר רב מסך כבד, מצויר זה על הבמה.

— הוי, ירמיהו, בוא כבר. עוד מעט וחשבנו כי אחרת.— זרזו אותו החברים המשתתפים.

הצטחק ירמיהו אליהם והניע את ראשו בבטחה רבה, זרק מבט אחרון לימין ולשמאל, אל שורות הקהל, ונעלם גם הוא מאחורי המסך המצוייר.

מנין בא לו הבטחון פתאום לנער זה, מנין? — —

הוא לא ידע. ובכל־זאת פסע פסיעות קלות מול הדמות הענקית, הקורנת, שהתנוססה עם שני לוחותיה מצויירת על גבי המסך. וכן עלה בפסיעה מתונה מאוד במדרגות המובילות אל אחורי הקלעים. וכן התיצב בטוח בין חבורות הנערים והנערות המשולהבים־המסוערים, שהתרגשו מאוד מאחורי הקלעים האלה. בטוח נצב וכבד־ראש, כאילו באמת רק למענו יורם עוד מעט המסך הזה, האור יואר והוא יעמוד גלוי ונרגש בפני הקהל הרב למטה — — —

הנה הכה כבר מקל־המנצחים על דופן הפסנתר, הנה השתתקו כבר שורות הנערים והנערות המשולהבים, הנה התנופף המקל וידום בחלל — והמסך הורם.

„שירו, שירו" — התכונן ירמיהו מלב סוער למראה

„הן ממלכה שלמה הוא בית־ספר זה" — הוסיף ירמיהו ופרש את זרועותיו בקול חנוק — „ממלכה עברית שלמה על בחוריה הטובים, על נערותיה הקלות, על מנהלה זה הדור־הצורה העומד בראש הממלכה. מי נער עברי — ולא ילבוש גם הוא גאון בין הנערים האלה הקלים בלבושיהם? מי נער עברי — ולבבו לא יפחד למראה הזה? — — —"

— הכנס כבר, ירמיהו! רד מהבמה. — לחשו בצחוק ובתמיהה מאחוריו המשתתפים.

— מה קרה לך, בחור? — טפחו טוביה וחנן על גבו של חברם.

— ואני כל הזמן לוחשת לך מתחת למסך: דקלם. — מתרעמת בהשתתפות רבה הפטפטנית העליזה.

התפכח ירמיהו כמקיץ משינה. רק עתה הבין את אשר קרה. רק עתה שמע את תרועות הצחוק שהגיעו משורות הקהל למטה אל בינות הקלעים; רק עתה ראה את פני המשתתפים הנצבים סביביו והם דואגים מלאי צער.

— מה קרה לך, בחור? האמנם שכחת את השיר? — רגשו המשתתפים.

— אמנם כן, שכחתי. פתאום שכחתי. בשום אופן לא יכולתי להזכר. — צחק ירמיהו צחוק נרגש ומאושר, והביט בעינים מפוכחות סביביו.

— אה, כמה טוב לי ביניכם! — לחש פתאום הנער ולא יכול למשול עוד ברוחו — כה טוב לי, עד אשר רוצה אני לבכות.

„אני — ירמיהו" — רצה לומר חיור־נרגש לקהל החגיגי הזה — „אף אני שטוף שמחה כמוכם; אף בלבי נוהרת נהרה עד לבלי הכיל — —"

— — „הידעתם נהרה זו מהי? — — הוסיף ירמיהו לדובב בשפה אלמת — „אף אני לא ידעתי מהי. אך נדמה, כי הנהרה היא השפוכה בוקר־בוקר על השכונה הקטנה, החדשה הזאת, על בתיה הנאים, על אילן ושיח המוריק מתחת לחלון". —

„אה, כמה חופש בו בתחום הזה, באויר הזה!" — שלח ירמיהו את זרועו כמחבק את האויר — „עד כי יש ונדמה לי, כי המורה־המנצח הזקיף הזה על השרים הוא שר־זמרה גדול וכביר. אמנם כך צריך להיות מראהו: שפם עבה־זהוב, קומה זקופה וקול עמוק־עמוק, ויד שלטת במקל — — — ואותו מורה־צעיר אף הוא נראה לי כשר־להטים גדול ורב־שעשועים. אהבתיו בשל קטיפת בגדיו המעוכה שדהו בה כל צבעי הקשת, בשל מגבעת רכה זו שנתמעכה מרשלנות, בשל עניבת־אמן שחורה ורחבה זו הקשורה ואינה קשורה לצוארו. אה, מה נהדר הוא ברכבו על גבי סוס, כראש האחשתרנים למלך פורים, ומימינו כל בחור וטוב רחב־חזה וקשה־זרוע, ומשמאלו כל עליז, קל־דעת הרוצה לחוג ואוהב לחוג בכל נפשו — —"

„ואמנם נדמה", — הוסיף ירמיהו להגות בחזות־רוחו— „כי בצאת התכונה הזאת לרחוב, ונהר אחריהם כל אוהב חגים וחופש, עד תארך התהלוכה כתהלוכת־מלך, ומימין, משמאל מכל העברים יצטופפו צופים, יתרוממו על בהונות רגליהם לראות ולהוסיף לראות בשעשועים — —"

כבר שב והועלה המסך, נדם הכל, הכה מנענע ראשון של הפסנתר — וירמיהו עודנו עומד נבוך ונרגש, כאילו דבריו נפסקו באמצע ועוד הרבה־הרבה עליו לומר.

„הללו־יה, הללו־יה!"

„הללו־יה, הללו־יה!"

— — והקול התלכד לגל אדיר באזניו של ירמיהו, רוממו, נישאו, הפעים את כל קרביו.

ז

עברה שנה וירמיהו עודנו מקשיב בצמאון לדבריו של המורה, כמו ידוע ידע בלבו, כי האיש גבה־המצח יניע לבסוף את אצבעו הצהובה מטבק בתנועה מרושלת והסיר את ערמת האבק שכסתה על אוצר החכמה העתיק — אז תתגלה לעיני כל האמת אשר אליה נכספת כל נפש חיה. אבל המורה היה נכנס בפסיעה עיפה ומרושלת, עומד כבד־גו על גבי הקתדרה וקורא בלשון ברורה וכבדה את הדברים העתיק־ם־הידועים:

„הבל־הבלים — אמר קהלת — הבל־הבלים, הכל הבל.
דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת;
וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם.
סובב־סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח.
כל הנחלים הולכים אל הים, והים איננו מלא.
מה שהיה הוא שיהיה — —"

המבצר האחרון היה זה, שנפל לעיני ירמיהו. נגלה לעיניו השדה האנושי־הנצחי, שבו טוביה וחנן חבריו, המורה

— אילו ידעתם, — נשא אליהם ירמיהו את עיניי הנרגשות — מהו בשבילי ליל־נשף זה! מה היה בשבילי בלילה זה הבנין הגדול הזה, המורים האלה, תלמידיו ומנהליו!

— אילו ידעתם, — חזר ירמיהו והביט בחום אל הנצבים עליו — מה הייתם בשבילי כלכם, עתה, בשעה זו. הפנים הנרגשים האלה. המבטים הטובים האלה. הן כמו בתוך משפחתי אני יושב. והמשפחה גדולה היא. בת מאות נערים רחבי־חזה, קלי־תנועה. בת מאות נערות חביבות ומרפרפות. —

— הוי, חברי, — דבר אליהם ירמיהו בקול נרגש — הן טרם התפכחתי עד היום מאז בואי למקום הזה. ויש אשר אני הולך גם עכשיו יחידי הלוך ושוב בשכינה זו, על מדרכות קטנות ונקיות אלו, הולך בתוככם ואיני מאמין, כי אמנם הולך אני בתוככם. — —

— מבית קטן זה תשמע נעימת פסנתר ולנעימה זו ריח מיוחד — ריח לילך ומגע אצבעות ענוגות מאוד. ואל בית שני, נאה ממנו, עולות מדרגות כפירות, כעולות לעליה נסתרת וחביבה...

הנה אני נצב ולפני הבנין הזה. ומראהו הדור בערב כמו ביום. ועמודיו נראים בעיני כשני לוחות־ברית גדולים ועצומים...

כבר מיהרו התפזרו המשתתפים לשורותיהם המסודרות: ה„אַלט" הלך אצל ה„אַלט", ה„באס" ישב אצל ה„באסים", ה„סופראנו" התערבב בין ה„סופראנים" — כבר נקש בתוקף מקל־המנצחים על דופן הפסנתר, וידום באויר בתנועת יד נהדרה...

— אל תקשקש, טוביה! — התנפלו עליו הנערות ברעש וצווחה עד כי המתה המחלקה.

קינא ירמיהו בסתר לבו בטוביה ובחנן השולטים בחבריהם בלשון שנונה, המבטלים את הנערות בהבל־פיהם. אך לא יכול לעשות כמעשיהם. מרחוק עמד, כמו מן הצד. וגם אם ניגשה אליו נערה צחה ועבת־צמה, לא נשא ירמיהו אליה את עיניו. ברצון מסותר הרגיש בקרבתה, בחשק שאף את קרבתה, אבל הדם הציף את פניו, עוד מעט ועד שרשי השערות הגיע.

— הוא אשר אמרנו, ביישן הוא.—געגעו עתה ביתר שאת הנערות.

— ראו נא, התאדם. — הכריזה בקולי־קולות הפטפטנית העליזה.

— אַל תשמע אל פטפוטן, ירמיהו! היה בחור!—אימצו חנן וטוביה את רוחו.

שמע הנער בקולם. אימץ את רוחו. עוד מעט ולמד גם הוא לענות לפזיזות, עוד מעט ונלחם גם הוא שכם אחד עם חבריו. רק בסתרי סתרים שב והביט לאותם יצורים רכים, הקרובים אליו וגם רחוקים ממנו. זכר ירמיהו את הנשים שראה בחייו, את אשר קרא בספרים על אהבה — אך מה הן לו הנערות האלו, לא ידע. וגם בשבתו בצדן או בהיותם מהלכים יחד בשורות עליזות בערבים — היה ירמיהו רואה את עצמו בודד בדידות, שלא היה בה מקום אף לטוביה ולחנן.

גבה־המצח, „בנימין הקטן" והוא, ירמיהו גופו, שרויים במעגל אחד שאין ממנו מפלט. נחרתו המלים במוחו, קעקעו את לבו, צרבו את נפשו ביקוד האמת.

— אכן אלה דברים הראויים להשמע. — העיף טוביה משום־מה מבט מנצח סביבו.

— דברים כדרבונות. — אישר חנן בקול יבש.

נשאו עכשיו השנים משום־מה ברמה את ראשיהם על פני הנערות החרוצות, המסודרות, הכפופות על הספרים, ועל פני שאר חבריהם לספסל.

— מצאו הדברים חן בעיני טוביה וחנן. — ענו ואמרו הנערות.

— ראו נא ראו, — לגלגו בסתר והתפלאו גם שאר החברים החרוצים השקועים בספריהם.

— נו — נו, שתקו. — הציף דם כבד את ראשו של המורה והביט זועף אל המחלקה הרוגשת לרגליו.

מאז שיחק חנן במשנה חשק בכדורים השונים למיני־הם — בכדור של יד, בכדור של סל ובכדור של רגל—, וטוביה גידל בלורית נאה וגנדרנית. רק ירמיהו הוסיף להתהלך שקט־מחריש במחלקה ובחצר.

— ביישן הוא. — החליטה נערה פזיזה בקול.

— שתקן גדול הוא, חברכם, טוביה וחנן. — חקרו הנערות בסקרנות.

— שתוקנה, ילדות, שומנה יד לפה. — היסה אותן טוביה בחריצות רבה — אתן יודעות רק לשנן בעל־פה כתוכיים וחסל.

וחנן. הם עסקו בלימודים ואני הלכתי יחידי אל גבעות החול. פגשתי את ר. „לאן אתה ממהר?" — שאלה אותי. לא עניתי דבר והלכתי בצדה. הלכנו יחד עד שעה מאוחרת. סיפרתי לה הרבה על בית הורי ועל אמי המנוחה. אחר־כך עמדנו שעה ארוכה על־יד ביתה. שם נתנה לי פרח ופתאום ברחה ונכנסה הביתה".

כהנה וכהנה קרא טוביה ממחברתו קטעים־קטעים, שורות־שורות, ונדמה כי הנה פותח טוביה את נפשו. דבר לא דיברו ביניהם אף פעם על הבית הרחוק מהם, ועל־כן נגע זכר אמו המנוחה של טוביה עד הלב. ידעו גם ירמיהו וחנן מי היא נ. ומי היא ר., ואף־על־פי־כן לא השמיעו הגה. כאילו נערות אחרות היו באותה שעה ולא אלו היושבות בספסלי המחלקה.

טוביה קורא והם שותקים. כאילו הרגישו כי דברים שבצנעה הם. דבר רב־ערך וכבד־משקל מכדי לדבר עליו. ונדמה לירמיהו שהנה־הנה יגלה גם הוא לחבריו, כי היום אהב פלונית אהבה עזה מאוד, כי הנה תמיד יאהב רק את היפות בהן בלבד, אך הוא עצמו טרם ידע את מי יאהב יותר מכולן. רוחו כבדה מלהכיל, אך הוא שותק. אין כוח לגלות כל אלה.

אז ינסה ירמיהו בפעם הראשונה להעלות בסתר את הגותו על הנייר. בפעם ראשונה תנסה רוחו לדהור דהרה כבושה על גבי הגליון. — — ובהגישו את ביכורי רוחו למורה גבה־המצח, והלה אמר לו בשפה רפה:

„אכן, יש בך דבר־מה", — נדמה לירמיהו, כי אמנם נבט בו דבר־מה.

אבל יש אשר בשבת השלושה בערבים על גזוזטרת העץ התלויה על פני הסוללה הגבוהה ונתגלו לירמיהו דברים חדשים אשר לא שערם. עודנו שוכב ונושם את רוח הערב הקרירה, עוד חנן שרוע במקומו על המחצלת ספק ער ספק ישן, עוד טוביה מנענע בעצלתים את מיתרי המנדולינה עד גווע צלילם האחרון — והנה יקום טוביה, יביא את המחברת העבה, והביט אל חבריו בעינים צוחקות ונכלמות.

התפלא ירמיהו כשנתגלה לו בפעם ראשונה סוד מחברתו של טוביה. שבעתים התפלא כאשר הקריא הלה באזניו ובאזני חנן מעט מדפיה החמים. האמנם לטוביה החריף הדפים החמים האלה? האמנם ידו הצנומה רושמת את הרמזים האלה?

אכן טוביה הוא הרושם אותם. הוא הוא. כי יש אשר בשעת ערב מאוחרת יסור צחוק־השני מעל דל שפתיו ופניו אז רכים וענוגים מאוד. בצנעה הוא רושם אז את צפוני לבו. ובבוא ערב שני — ערב חם ומרדים, ספוג לבלוב או נסוך דממה — יביט אל חברו וילאה נשוא. אז יוציא את המחברת העבה וידעו חבריו השנים, כי הנה יבקש לגלות את הכמוס עמו ביומנו.

— האמנם, טוביה? האמנם?

כן־כן. הוא הכותב לאמור:

„היום אחר־הצהרים טיילתי ברחוב וראיתי את נ.; היא הביטה אלי וחיכתה. אך אני עברתי על פניה. ילדה נעימה היא נ. והייתי רוצה הרבה־הרבה לדבר אתה".

„הערב לא היה לי חשק להשאר בחברתם של ירמיהו

והתנפצו אליו המהתלות, כמים המתנפצים אל הסלע.

אף עתה נתקעה „יתד" במוחו, והוא בלע דפים־דפים את חבילת הדפוס. ראו טוביה וירמיהו את חנן שקוע, לקחו בידיהם אף הם מן העלים ושקעו בהם גם הם. היו שרועים השלושה בוקר, צהרים וערב בלי ניע. עברו העלים מיד ליד ונבלעו כמאכל־תאוה, התגלגלו בזה אחר זה דרך שלושת הראשים הצעירים, והביאום לעולמות רחוקים, מופלאים: רכבו לעיניהם בסך אבירים נושאי־נשק עשויים לבלי חת; חלפו עלילות מסוכנות, חוליה בתוך חוליה; הסתבכו ההרפתקאות, המכשולים והמעצורים כמעשה צבת בצבת — ושלושת הקוראים בלעו, שתו לרוייה. לבם עמד מדפוק. או יש, להיפך, כי מיהר לדפוק במסיבות החיים המסובכות של האבירים.

כלתה החבילה. העלים האחרונים נשרו מן היד. אז התפכחו, ישבו והביטו זה אל זה — ולבם נקפם. ודאי כך הרגיש החכם שחזר ונשם אויר־עולם אחרי שאפו שעה קלה חמצן צרוף.

היתה השמש כבר גבוהה ושפכה זהרה על כתליו הלבנים של בית־הספר. קפדנים כזקיפים עטרוהו הצפצפות מסביב. חרש באו שלושת הנערים בשעריו, התחמקו לצדדים במסדרו־נות המרווחים וישבו בצנעה על ספסליהם. תחילה נדמה כי הכל נוהג כשורה. אף הם יושבים בתוך הספסלים ואינם נבדלים במאום משאר חבריהם. הרכין טוביה את ראשו ולא נראה אלא ערפו החרוץ בלבד, וחנן הישיר עיניו — אף שריר משריריו לא זע. רק ירמיהו ישב והאשמה כחותם על פניו.

— בגילך אתה יש לעבוד הרבה, ירמיהו. — והביט האיש המגודל בענין רב אל העיגולים הכהים, השקועים מסביב לעיני הנער.

החריש הנער. לא הבין את דבריו. אך נדמה כי הרגיש בנעימה החמימה־המסותרת שבה נאמרו הדברים, כאילו אמרם אביו.

„אכן עבוד אעבוד״ — הבטיח ירמיהו בעיניו.

אך באותם הימים נזדמנה לידיהם חבילת דברי־דפוס — והכל נהפך על פיו. חנן הוא שהביא את החבילה לחדרם, פרקה בלי אומר ודברים, שכב על בטנו, ומשתקע בה את עיניו שוב לא הרימן.

אמנם זו היתה דרכו של חנן תמיד: פתאום לפתע יקשו פניו כאבן — והיה זה אות לחבריו, כי „יתד נתקעה לו במוחו״. כך היה כאשר החליט לטפח את שרירי גופו: בפנים חמורים ובמבט קשה היה חולץ חנן יום ביומו את אברי גופו, קופץ את שריריו ומותחם עד היותם כבולבוסים. שריר ושריר במקומו: שני שרירי החזה מרובעים כלוח, ושריר על כל צלע, וקפיץ על כל רגל — צומת שרירים אשר קשתה מיום ליום.

— „חנן־בולבוס״. — לגלגו עליו חבריו.

והוא הידק את מתנו באבנט אדום הדוק היטב, הלוך ולפוף אותה לפיפה צרה, לאמור:

— טוב לבטן.

או אם דקדק לישון על הגב אל מול חלון פתוח בין בקיץ ובין בחורף ואמר:

— שכיבה טובה לגוף.

אך המורה הוסיף לבוא עליו בעקיפין, בנגינה ממושכת, מנסר ואומר:

— א־מור נא־א, י־ר־מ־י־הו — —

יפה־יפה ארבו לו העינים הקטנות, לפתוהו, דיכאוהו לאמור:

— כלום אינך יודע, בחור. בהח־לט.

היתה זו נגינה ממושכת ומוטעמת מאד, ואיש על הספסלים לא הניע יד או רגל, אלמים הביטו אל המתרחש, הגה לא נשמע, אבן וקינכיה לא זעו בארונות. בחנו את ירמיהו העינים הקטנות — עד עלות הצלצול מלמטה. אז הזדקפה קומתו הקטנה של המורה, בכוונה רבה הצמידה את היומן הגדול אל צדה ובפסיעות מתונות הלכה לה, הלוך וירוד שפי במדרגות — עד הסגר מאחוריה הדלת הנדגלה אשר לחדר ההנהלה.

אחר כלכלה את דבריה בחדר המורים, עד כי נזדעזע כל החבר המסב אל השולחנות הירוקים.

— הב־חו־ר אי־נו לו־מד. — ניגנה הנגינה — הבחור אינו מכין אף שי־עור!

כה נחתך גורלו של ירמיהו באותו יום.

מפינת־סתר הקשיבו טוביה וחנן והביאו את הדברים מלה במלה לירמיהו, לאמור: תחילה ישבו המורים אדישים, שתו תה ועסקו כל אחד בשלו. אך ה„נגינה" עשתה את שלה ולאט־לאט נצטרפו אליה גם האחרים: „אינו מכין שיעורים כלל" — פתח האחד. „אין לו ספר ומחברת" — סייע

כצפור נמשך באותו בוקר אל הפח, כאילו מרצונו קם לגלוש במדרון — עד שהיתה זו פרשת קרבן שכולם לקחו בה חלק ברצון ובכוונה טהורה. אפילו טוביה וחנן היו מתרוננים, כאשר העננים התקדרו על ראשו של ירמיהו.

ההתחלה היתה נוחה, לכאורה. אותו מורה תמים רקע מכעס ומהתרגזות עד שחדל. רק זאת אמר לירמיהו ובמרירות נוקבת:

— אתה, בחור, אינך יודע כלום. כאחד הריקים היית, ירמיהו.

אף המורה לציור עבר שוה־נפש בין השולחנות כאינו רואה דבר, ובהזדמנו אצל ירמיהו לקח את גליונו והראה בקרירות־רוח:

— ראו נא את מעשה ידיו של ירמיהו.

הכל צחקו בחפץ לב למעשה ידיו, כי היה זה ספק דג ספק מפלצת, אך בשום פנים לא אותו הדג שנצב על כנו מול התלמידים. אף המורה צחק ולכאורה שכח מיד, כי חזר במנוחה אל מקומו, ומרחוק נראתה עניבתו השחורה־הרחבה וקטיפת לבושו שנתמעכו בה כל צבעי הקשת.

אבל ירמיהו זה החילו לנפול. יום כזה נפל בגורלו — יום „חם", יום דחי, יום מר ונמהר. הענן ארב בקצה האופק ומשם התקרב אליו בפסיעות שועל: מסביב — ארונות מלאים מחצבים, אבנים וקונכיות, על הקירות גלילי מפות גדולות, הספסלים בחדר זה עולים במעלה, וירמיהו עמד נכלם מול כל הפנים המשקיפים אליו מלמעלה. נואש ירמיהו ורפו ידיו,

— כך אתה סובב תמיד, שאולוב הקוקזי. — התנערו! ואמרו השלושה.

— סובב. — השיב הלה בנחת. — ייהפך לו העולם — ושאולוב מביט והולך. יהיה אשר יהיה — שאולוב מביט מן הצד, כאילו אין הדבר נוגע לו.

— קוקזי הוא לעולם קוקזי. — נענו השלושה בצחוק אך גם ביראת־כבוד.

— אמנם קוקזי, „אסיאט" — צחק שאולוב בשמץ יהירות — ואם תשימו לב, בחורים, ולמדתם גם אתם לדעת מהו „אסיאט", הרואה הכל, מתבונן לכל, כאילו אין הדברים נוגעים לו. כן הוא שאולוב וכן גדל מילדותו — חה־חה. — בעודי ילד, יושב הייתי כשרגלי מקופלות תחתי, המחט והמספרים בידי, גוזר זוג מכנסים או חזיה — ומביט... ואם אתה מביט — אתה רואה הרבה, אתה לומד לדעת לבו של איש ואיש — לומד אתה את החיים...

זרע שאולוב את דבריו בלבות הנערים, שהשתטחו על גבעות החול — גאה בחכמה אשר אגר בחיים ושבע־רצון שנזדמן לו לאלף ראשים צעירים וחמומים. סלסל שאולוב את שפמו, עצם את עינו לחצאין וסיים:

— הנה ראו, בחורים. זו היא תורת־החיים ואותה עליכם לדעת.

נבוכו ירמיהו, טוביה וחנן. לא ידעו אם רק התל יהתל בהם שאולוב הקוקזי או עצה נאמנה בא להשיא להם... אך הנה ישב הקוקזי בצדם כבד־מחשבה, תמך את סנטרו על

שני. ומבטו של המנהל החמיר, זקנו נזדקר במידה כזו, שטוביה וחנן מיהרו להסתלק ממחבואם.

— שוטה אתה, ירמיהו — ניחמוהו השנים — קוראים מעל פניך כמו מעל הספר הפתוח. אתה בעצמך אשם.

אבל בבוא הערב שבה וזחה דעתם. הרגש הרגישו, כי היום נהדק הקשר ביניהם ויבקשו להתרחק מחדריה של מרת מרים אל גבעות החול השוממות, שציגת הערב הולכת ונפרשת עליהן. ובשבתם על ראש גבעה מוכספה בזהרורי ירח היו גאים בבדידותם.

— ראה, ירמיהו, אַל יפול רוחך. — פסק חנן בקול נקשה.

— איננו ילדים עוד. — אמר גם טוביה את חלקו.

ואיתנים בהכרתם נרדמו על גבעת החול, פרשו את ידיהם לצדדים, כאילו היו פורשים כנפיהם על פני המרחבים המכסיפים מסביב. ובהתאחר הערב והירח הגביה על פני ערבת החול — ירח גדול ועגול, מתון־מתון — גברה הדומיה סביב. צל לא נע, אושה לא נשמעה — —

רק הד צעדיו של שאולוב שומר הרחוב צלל והלך בדומיה הזאת.

ח

צעד בצעד פסע שאולוב הקוקזי, הדור בְּאָזְנוֹ, מחה במחי אצבע אחת את שפמו עד לקצהו המסולסל, עצם את עינו לחצאין והביט אל השלישיה.

החיילים הרוכבים, שהיו מבקיעים להם דרך בתוך ההמון, כהבקיע בתוך עדרי צאן.

„מלחמה היא". — אמרו החזמות המזוהמות, הסמטאות הצרות־החלקלקות ומגדלות המסגדים הזקופים.

נצבט לבו של ירמיהו, ביקש להשתמט מבין ההמון הנסער, ויחד עם חבריו נשא שלא מדעת את עיניו אל הים הלוחך את סלעי החוף. בצער ניתקו את עיניהם מן האניות המפליגות ובכאי־רוח חזרו לחדריה של מרת מרים. לא אמרה האשה הכבודה דבר, כי־אם הרתיחה את מי הבקבוק בכל כוח ריאותיה, ומר ברוך היה מציץ בחרדה מעל למשקפיו. השתררה דממה משונה בחדרים. היו מוטלים השלושה על חבילותיהם, כנוסעים הממתינים בתחנה לבוא הרכבת.

— אם יקום „בנימין הקטן" ויפליג — נרד גם אנו אחריו. — פסק טוביה ספק בצחוק ספק בכובד־ראש.

— הבה ונסע, בנימין הקטן—ענה גם חנן כהד אחריו— נסע ונרגיש שוב בבית אבא את טעמם האמיתי של הדברים.

— טעמה של תרנגולת צלויה. — הוסיף טוביה.

— טעמו של יער ונהר. — ענה חנן.

שקעו השלושה בהרהורים, כמו ציפו באמת ובתמים לדבריו של בנימין. אך בנימין נראה עתה זקן הרבה מכפי שנותיו. היו משווים לו בשעה זו קמטי פניו הדקים וקרנות מצחו הבולטות צורה של יהודי קטן רב־סבל ורב־חכמה. היה בנימין מתהלך ביניהם, מפרך את פרקי אצבעותיו הדקות, פוסע אילך ואילך פסיעות גדולות מכפי קומתו, מניע את ראשו בחריפות ואומר:

קת רובו, שאף מהסיגריה בנחת ושקע במחשבות. יראת־הכבוד גברה בלב השלושה.

עתה היה מנוי וגמור בבית־הספר, כי יצאה השלישיה לתרבות רעה.

— רבותי, כך אי־אפשר. — היה נוזף בהם המפקח הצנום וזוקר כנגדם בזעף את זקן־התיש הקצר.

ובכל־זאת הוסיפו השלושה ללכת בערבים אל גבעות־החול, להקשיב לאמרותיו של הקוקזי ולהתהלך ברמה בחדריה של מרת מרים. חפשים ראו את עצמם ירמיהו, טוביה וחנן. לא ניסתה עוד מרת מרים לפרוש את כנפיה על הגוזלים, אף מר ברוך לא מיהר עוד אליהם בנעלי־הבית הרכות. נעתקו מלים מפיה של מרת מרים, וזקנה קפצה פתאום על מר ברוך.

ט

אי־שם מיהרה מפלצת המלחמה, עברה וחתכה דרכי הים ודרכי היבשה. עלה מגור מרחוק וצלו נפל על נוף האור.

השחירו חומות יפו מצבא הנשים המקוננות, המו רחובותיה הצרים מהמונים צפופים. יילל צבא הנשים המקוננות שהשחיר על הגגות כשחור הלילה, הכריז בקול רעם הכרוז, התוף תופף, ההמונים רגשו כגלי הים, אשר געשו באותו יום וכיסו על אוירון הממלכה שנפל ונעלם בתוכם.

„מלחמה היא" — חשב ירמיהו לשמע הקינה, התוף והשאון.

„מלחמה היא".— אמרו פניהם השחומים־העריצים של

גופו לא ידע. ואף־על־פי־כן ישבו יחד גאים וקרובים זה לזה כאַחים.

מעתה נצטרף גם בנימין לשלושה. פה, בביתה של מרת מרים, שמדרגות־העץ הצרות חרקו בו, שבחצרו גנח זקן לבן ויבש כשחיף־עץ, שריחות עבים נישאו בחללו — שב בנימין להתהלך מפינה לפינה, הכה בידו על לוח לבו וקימט בחריפות את קרנות מצחו הגבוהות.

— הנה אמרו אתם, ירמיהו, טוביה וחנן,—דיבר בנימין בנצחנות — האם לא היה בבית טעם אחר לדברים?

טלטל בנימין את אגרופיו, הכחילו גידי עורו הדק והיה הולך ומתלקח:

— הניגון, האימה, העצבות, הצחוק היהודי — כל זה חסר. ואם אלה חסרים — הנשמה חסרה. אותן המלים, לכאורה — ובכל־זאת חסר דבר־מה. —

והיה פוער את פיו ונתקע באמצע, כאילו חסר לו אויר לנשימה.

— הידד, „בנימין הקטן"!

— יפה אמרת. — היו נענים ואומרים השלושה.

י

אך עוד רוח חיה היתה בבית, והוא עובדיה, בן השבט התימני, השחמחם והחרוץ. ידע הלה את מוצא הבית ומובאיו וזקנו הקלוש היה מזדקר פתאום בפתח: מה יש? ידע עובדיה לטלטל את צרור המטבעות בידו הצנומה, ידע להצטחק בכל

— לא. לא אסע.

— צדק בנימין. יחי! — הניף אותו חנן באויר בכוח ידיו.

— הידד „הקטן"! — ענו ואמרו בחום גם השנים האחרים.

אז שבו והתעודדו. שבו ופרשו את חבילותיהם, הביטו זה אל זה ואמרו:

— מעט המטען שנשאר לנו פה.

— כאין וכאפס.

— עוד מעט ולא ישאר שריד ופליט.

פסע בנימין אילך ואילך, טפח באגרופו על חזהו — ולא אמר דבר. התקמט עור פניו הדקים ונראו המחשבות הרצות מתחת לעור. צחקו עיניו צחוק חם ונוגה, ופתאום פסק בתנועת כתף חזקה:

— חסל! — זקף את ראשו ונראה גבוה מכפי שהיה.

כלפי מי הטיח בנימין את תנועתו? האם בעקבות האניה האחרונה שהלכה הלוך והעלם מעל האופק? או אולי כלפי מכורתו הרחוקה — בסרביה הברוכה —, הנוטפת תירוש ושופעת ממליגה? או אולי כלפי אותה יד דואגת ורכה, שרקמה רקמה אדומה את אמרות כתנותיו? או אולי כלפי כל אותה יהדות מושרשה, הצוהקת שם תמיד צחוק רב־עצבות לעצמה, לענותה ולסבלה? — —

לא ידעו זאת ירמיהו וחבריו. יתכן כי „בנימין הקטן"

והיה להם די לחוג את יום השארם פה, נתוקים מן העולם, די להביא הפיסות סיגריות דבר יום ביומו.

אז, בהעלותם את העשן, ובנימין הקטן אף הוא חתך סיגריה לחצאים והצית בדחילו את החצי האחד — היו חומדים לצין עם עובדיה הערום, לאמור:

— עובדיה עבד אלהים, לאמור: יש הרבה ילדים?

— יש, ירחם השם. — מחייך הלה בנעימות.

— ושתי נשים יש? — הקשו הבחורים לשאול.

— לא. באמת התורה, לא יש. — עונה עובדיה ומחייך בנעימות.

היו נשפכים זהרי־בוקר לוהטים, היו זורמים דרך החלון ומציפים את מיטות־הברזל הקטנות, את הספרים המוטלים פה ושם ואת החרדים הבנויים בתוך הקירות, והם גדושים חפצים מאובקים ושונים. באותה שעה היה כבר טוביה ער והגיח מתחת לסדין, פתח את המלתחה הסמוכה למיטתו והיה מוציא מתוכה את שתי חליפות־הבד שקיבל מאחותו — פורש אותן בנחת ונהנה מהקמט המושלם בתכלית. אחריהן הוסיף טוביה והוציא מתוך המלתחה חפץ אחר חפץ ומסדרם כל חפץ לחוד.

— ולי טוביה בחורי, לא נשאר דבר מכל החפצים. — היה אומר באותה שעה ירמיהו, שקם וישב גם הוא בפאת מיטתו — הכל נקרע. ואשר נשאר, „הלך" בשביל סיגריות: סדין, מגבת, ואחריהם — התפילין.

היה טוביה מקשיב בשויון־נפש, שב ומקפל את חליפות־הבד, שריחן היה חדש וחגיגי, כי שתים היו: האחת לבנה

שניו, כשעל כתפו מגובבים מכנסים, כתנות ומעילים ממינים שונים וממידות שונות. ידע עובדיה את טיב הבחורים והיה מצטחק ברמז ובערמה אל פניהם שנתעגמו.

— הה, עובדיה אחינו, — קונן טוביה — ראה: לך צרור המטבעות ולנו — אין כל.

גיחך עובדיה, חשף את שניו החדות וגוצצה פאתו השחורה, הדקה והמסולסלת.

— ראה, עובדיה עבד אלהים, — הוסיף טוביה וקבל — לך נעלים צהובות לרגליך, חלוק לבן ומלמעלה לו מקטורן צרפתי — אדון לכל דבר, ואנו דלים ועלובים נשארנו כאן.

— אפילו סיגריה אין לנו עוד במה לקנות. — אישר חנן ופניו קשים.

— אין לנו אפילו במה לחוג את יום השארנו כאן. — ענה כהד לחבריו גם ירמיהו.

גיחך עובדיה והשתתף בצערם, כי ידע שיש מוצא.

— ראה, עובדיה, יש לנו מעילי־חורף משומשים, אשר לא יצלחו לכל דבר. — ניסו אליו דבר הבחורים.

נענע עובדיה בראשו, הפך את מעילי־החורף המשומשים שלא צלחו לכל דבר, עיקם את חטמו, ואף־על־פי־כן לא יכול לראות בצער הבחורים.

— ראה, אחינו, — התעוררו הבחורים — יש לנו סדינים מיותרים, ואולי יש גם כתנות, מכנסים שקצרו מן המידה...

ולאט־לאט נפתח צרור המטבעות של עובדיה ונשרו מתוכו מטבעות שחוקות, נקובות וממועכות לידי הבחורים.

כתמים — וכאשר ירדו השלושה לרחוב, היה טוביה לבוש בחליפתו הצחה, ירמיהו בצדו בחליפה החומה, וחנן היה מדדה כעשוי קפיצים, כשהוא הדוק ולפוף באבנט האדום והרחב ופניו פני רוצח.

היו מאוד צעירים עכשיו השלושה: בהילוכם, בלגלוגם, ביישנותם המסותרת. היו מרגישים, כי אמנם נערים־תלמידים הם, הניזונים מבית־האבן הלבן, שדמם ביום זה דממה חגיגית בין הצפצפות העוטרות אותו. עמדו השלושה בקרן הרחוב, תחבו את ידיהם לכיסיהם, כאילו לא הכירו זה את זה. לא הריעו, לא להגו גם כאשר ירדה אליהם ממדרגות ביתה שפרה הקטנה, שנתארכה פתאום בשמלתה החדשה.

— הנה אַת אחרת היום, שפרה. — אמרו וצחוקם לא עלה יפה.

הלכה שפרה בצדם ופסיעתה מדודה, הרכינה במקצת את ראשה לפנים ומתינות־חן נקלעה בצמתה השחורה — מתינות שהפעימה את לבות השלושה. מיושבים הלכו. ומדי לכתם — הלוך ושקוע בחול העמוק —, עברו את עצי השקמה העתיקים, הלוך והכנס אל בין הנפתולים המזהירים של גבעות החול ולא החליפו ביניהם מלה. כאילו התרחש בתוכם דבר.

מרוחקים זה מזה הגיעו לסבכים הגדלים על גדות הנחל, כאילו בדרכים שונות באו ומעברים שונים. דומה היה, נסתבך כל אחד בסובכו, נאחז בהזייתו הירוקה כירק הקנה הגבוה והיה בודד לנפשו. הרכינה גם שפרה את ראשה, נשענה אל

כשלג והשניה כהה כעין הקנמון. הבהיקו חליפות־הבד החדשות.

— נזכרה האחות ושלחה,—תמה טוביה ומשך בכתפו— „מעתה — כותבת היא — אוכל לשלוח סדין, מגבת וכל דבר נחוץ. ישנה הזדמנות".

ישב ירמיהו והביט נכחו בעין צעירה, ומן המיטה השלישית, מתחת לסדין, נגלו וחזרו ונתכסו פני חנן החמורים.

— המ — — לחג שלחה. — תהה טוביה בקול.

כה נשב פתאום החג לעזובת בוקר זו, כנשיבת רוח רחוקה הבאה פתאום. התישבו השלושה בפאתי מיטותיהם, הניעו בראשיהם, דיברו בקריצת עין ובניע ראש:

— עכשיו — בבית — כבר התלבשו הכל לחג.

— העלו מן המזווה את הכלים החדשים.

— והחלות!

— והתופינים!

— והחמיטות הממולאות?

— ובית־המרחץ?

— ובית־הכנסת?

— אמור „להבדיל"!

— המ... — משך טוביה בכתפו — הנה אתלבש במחלצות הללו. יקח אחד מכם חליפה אחת ואני את השניה. נתקשט שלשתנו.

שרג חנן את שריריו וירמיהו הצטחק. בכל־זאת הזדרזו וקמו, השתפשפו במים קרים, אף גילחו את ניצת לחים הרכה בתערים כהים, עשו את שערם בשברי ראי זרועים

„אַת, שצמתך שחורה... אַת, שכתפך רכה מכפי משא אהבתך..."

אך גם אחרי שקמו והלכו, בהיותם לבדם בין גבעות־החול — לא היתה אומרת לו דבר. היתה שפרה עומדת בצל השקמה הענפה, או יושבת בצדו על אחת מתלוליות החול, ושפתיה מחוירות, כאילו בכתה וצחקה כאחת. הרגיש ירמיהו, כי אמונה ותום יצוקים בנערה — והתפעם.

ברוח נכונה היה מחריש, כאומר: „שמעי, נערה: בדומית ערב כזו יש ונדמה לי, כי כוחות רבים אצורים בי. בשקט זה יש ואאמין אמונה רבה בכוחותי".

ועצמה אז שפרה את עיניה, והתמשכו פניה הדקים, ונעו שפתיה, כאומרת: „אמנם יתכן, ירמיהו, כי רב הכוח האצור בקרבך".

ראה ירמיהו את שפתיה הנעות ולבו גאה, ובהיותו חוזר עמה אל טוביה וחנן — יש אשר יפרוץ בהתעוררות רבה, לאמור:

— טוביה וחנן אחי, יש אשר ארגיש פתאום, כי כוחות רבים לאין שיעור צפונים בי. האם יש אשר תרגישו גם אתם כמוני?

לשמע דברים אלה היה חנן מוצץ מן הסיגריה מלוא הנשימה, ובת־צחוק דקה מן הדקה מסתלסלת על פני טוביה הצנומים — ובכל־זאת היו טופחים על גבו של ירמיהו, מביטים אל הנערה המניעה את צמתה הקטנה, הנוצצה, הנופלת על צוארון המלחים שלבשה וחומדים להם לצון:

— עתה, שפרה, יביט האב בעין חודרת...

אקליפטוס גבוה וציפתה בבלי דעת, כי הנה בוא יבוא דבר האהבה.

— למה עשית זאת? — אמרה־לא־אמרה לנער שנשק לה, והחוירה.

כי רק עכשיו הרגישה מה גדול ומכריע המעשה שנעשה — — —

הנה כבר שבו ויצאו מתוך הסבך מרוחקים ומבודדים. הלכה גם שפרה עקב בצד אגודל על הגבשושיות הירוקות המפעפעות מים — ופתאום התנערו מעמקים חבויים בנפשה, פתאום עמדה במקומה, הרימה עינים אמיצות־חמות והביטה לאחוריה:

— מה עשינו, ירמיהו? — צחקה והחוירה כאחת.

מעתה הלכה לצדו, החשיפה בגיחוך תרישי את שניה הרטובות, נשמת נשימה חמה כנשימת ההרדוף מסביב. וככל אשר העמיק והאדים לפניהם ארגמן השקיעה, התפשט על פני חומות ופרדסים וגבעות־חול, כן הלכו מעמקיה ונפתחו. סערו במוחה הקטן מחשבות נועזות, התרונן לבה הפעוט, כאשר שבה וראתה את מדרגות ביתה, בית המבטחים.

יא

מאז היו הולכים יחד. כי מדי הביטה שפרה אל ירמיהו בעינה החמה־הלחה היה מבטה אומר בבלי דעת, כי אם יקום וירד אתה בערב במורד־החול — תגלה לו דבר. היה רואה ירמיהו בהולם־לב את הויתה הרופפה והביט אליה כאומר:

— זהו ירמיהו. — נטלה הנערה שררה לעצמה בפני בני ביתה המסובים אל השולחן.

ישב ירמיהו כבול ידים ורגלים באולם הבית המואר תחת מבטו החמור של אביה, תחת שביבי עיניהן של אחיותיה הבכירות, והמבע החיור של אמה השכובה בכורסתה. זכר ירמיהו מתוך המועקה בגעגועים את טוביה ואת חנן, המהלכים להם בשעה זו קלים וחפשים לרוחם, ולבו נמשך אליהם.

— הי, שפרה — נאנק בלחש.

הבינה שפרה, כי קוראות לו גבעות החול הדוממות, שאין עמהן ישיבה כבולה, — הבינה והזדקפה, הישירה מבט אמיץ אל בני ביתה, כאילו גדלה פתאום בשמלתה הארוכה.

— נלך, ירמיהו. — אמרה.

הועמו פני אביה החמורים, שקעה אמה בכורסתה ואחיותיה הבכירות נעצו את עיניהן לצדדים. אך שפרה הוציאה את הנער לחפשי וליותה אותו בדרכו הלוך והתרחק בין גבעות החול.

— מראש ידענו, כי אחותנו הקטנה אַת. — הריעו לקראתה טוביה וחנן הסרוחים על גביהם.

אז ישבו ארבעתם קרובים זה לזה על ראש הגבעה ודיברו חרש את דבריהם.

— לא טוב, נערה, לשכמותנו בית. — שקל טוביה בנחת את דבריו.

— טוב לנו חלל־האויר בלי גג ומחסה. — פסק חנן כהד אחריו.

— והאחיות הבכירות תנענה בראשיהן. — צחקו וקראו בפניה.

וגם בהשמע קול צעדיו של שאולוב הקוקזי הסובב ברחוב, לא חששו מאומה.

— ראי, שפרה נערתנו, — אמרו בשמץ יהירות — לימד אותנו הקוקזי תורת־חיים רבה. זרע בנו דברי אמת...

כבר הקריב לגשת הקוקזי, כשרובהו על כתפו ואדרתו מתבדרת לרווחה. הנה משך את שפמו בהדרת־גאון והבליע את צחוקו למראה החבורה:

— עודכם ילדים, גמולים מחלב, אתם השלושה — חו —

אז יחליקו השלושה את ניצת לחים הרכה שבצבצה בעקשנות רבה, אז יתמודדו וירחיבו את גרמיהם, ישתרעו זה בצד זה, כשראשו של האחד מונח על ברכי רעהו. ומשחזרו ופעמו הדי צעדיו של הקוקזי בין החומות השקועות בשינה, נדמה להם כאילו הולך ונכבש שביל שאין לו תחילה וסוף. לשמע קצב זה יתעצבו השלושה משום־מה אל לבם, והחרישה גם שפרה ונטתה את כתפה הרכה, כנכונה לשאת גם היא משא כבד לעיפה...

היה שוב ערב חג, שוב נדפו ושיכרו ריחות הפרדסים, ושוב לבשה הנערה את שמלתה הלבנה, הארוכה מאד.

— הערב, ירמיהו, תבוא עמי הביתה. — פסקה ברוח אמיצה וצחקה. הסרט הלבן הבהיק מתוך צמתה השחורה.

היתה גם שפרה מנסה להעמיד פנים כמוהם — ולא יכלה. אמנם גם היא נשאה כשאר בני־הבית את החפצים אל הבור החפור בחצר, אך הרגישה, כי אם רגע תביט בפני הבחורים המיושבים — ופרצה בצחוק. על־כן רמזה רמיזה חטופה לירמיהו לבוא אחריה ומיהרה להתחמק לפנים הבית. עכשיו, בבית השרוי בחשכה, בין החפצים המושלכים באי־סדרים, באפלולית זו החדורה בהלות — נתלחלחו עיניה בברק עליז. היא הלכה בחשכה לפנים הבית, באה בפינות המסותרות ביותר, הלכה ושבה עם החפצים — וירמיהו אחריה.

אז עלתה במדרגות אל חדר־העלייה הקטן, בו עמד ריח נערה. פה עמדה כמבוהלה מהמעשה שעשתה, החוירה בין החפצים ששמרו את סודות נעוריה הצפונים — בין המעטפות הסגורות, בין חבילות האגרות הקשורות בסרטים, בין הרהורי לבה. וכאשר נגע ירמיהו בשפתיה הרטובות—עצמה את עיניה מאימה.

„ירמיהו" — לחשה בנשימה עצורה והשפילה את ראשה.

היה כבר הבית ריק למחצה וכל חפץ יקר־ערך נתגלגל לבור. נצבו בני־הבית מסביב נרעשים כמלווים את המת. אך שפרה עוד לחשה בעליית־נעוריה לאמור:

— עתה הייתי רוצה, ירמיהו, להיות רחוקה, על גבעות־החול, במקום שהרוח מטאטאה אותן בלי הרף והעננים רצים מלמעלה כמטורפים... עתה הייתי רוצה לשבת ולראות את רצועות הקצף הלבנות, הרצות על פני הים...

סער ראשה הקטן, לחשו עיניה, נחשפה באפלולית

— טוב לנו להיות חפשים לרוחנו. — הגו השלושה בבטחה.

שוחחו לאט, מיצו את המלים, מתחו אותן כמנתקים כבלים, קרבו זה לזה כיושבים במועצת־סתרים.

— אנו נהיה תמיד חפשים לרוחנו. — גזר חנן.

— תמיד חפשים. — הגו אחריו האחרים באימה.

— זו תהיה משפחתנו הקטנה לעולם. — אמר בשמחה ירמיהו ועיניו פקוחות לרווחה.

וארבעתם נדמו. צינת לילה הֵקֵרה מרחבי החול הדוממים, וירמיהו הרגיש כי עפעפיו הולכים וכבדים, כאילו שקע ראשו בחול הרך.

ממרחקי הים באו והתקרבו האניות, ניצבו כשריוני־מתכת אפורים מול הסלעים. עתה ידעו הכל—וגם ירמיהו, טוביה וחנן ידעו זאת,—כי חול התחוללה הארץ. כבדי־ראש ומיושבים חפרו באותו לילה בור, זרקו את חוליתו בתנופות שקולות אל ארבעת עבריו — ופניהם מרוכזים. ואם אמרה שפרה בעליצות, כי „הנה עוד מעט והבור יספיק לכל החפצים" — החרישו והוסיפו לחפור; ואם עמד אביה לפניהם, — פחות תקיף משהיה — ושאל, ספק בהיתול, ספק בחרדה: „מה, בחורים, האמנם מלחמה?" — „מלחמה". — אמרו ולא יספו. ואם הניעה אמה את ראשה ולחשה: „מלחמה"... או אם אחיותיה הבכירות עמדו אובדות־עצה ונרעשות — חפרו ולא הוציאו הגה מפיהם.

הטיפות הקרות, או בטפוח על פניו הרוח הרטובה בעצם מרוצתה מעל פני הים — הרגיש, כי דעתו שבה והיתה צלולה.

„כה בודד אני — הגה פתאום בפני עצמו ברחמים גדולים — אין סביבי נפש קרובה" —

שמח עתה ירמיהו לדמות הבודדה כמוהו שעלתה ובאה לקראתו. ובהתקרבה לא התבייש בפניה על אשר הרטיב הגשם את בגדיו הקלים ורחץ את ראשו המגולה.

— כסי גם אותי בכנף מעילך — אמר לה בפשטות. אף כי זרה היתה, עשתה לו כבקשתו.

ובלכתו עמה ובהרגישו בחומה החודר ומחמם את איברי גופו, מאן להפרד מעליה.

— אני — ירמיהו. — אמר והוסיף להלחץ אל גופה החם. היא שתקה ונענתה ללחצו.

עתה הרגיש בפעם ראשונה בחום הנעלה, הנאצל מגופה של אשה. הרוח הרטובה הוסיפה לדלג על פני הגבעות וצליפות הגשם והרוח באו בערבוביה ובהפסקות, אבל הוא לא הרגיש בהן עוד. בהשענם אל גזע שקמה מחוטט ויבש — עטופים וסמוכים זה לזה — היה ירמיהו מרגיש בהנאה בחום הטוב הנמסך לתוכו.

— למה אתה מחבק אותי? — שאלה.

— אני אוהב אותך. — ענה בשמחה חרישית.

מאז היה הולך ערב־ערב לבקש את קרבתה של זו.

— בוכה שפרה הקטנה, ירמיהו בן־בליעל. — דיבר טוביה רתת, והפעם היתה רצינות ישרה בצחוקו ובתנועת פניו.

חלקת צוארה. וגם כאשר עלתה אחותה הבכירה ועשתה כה וכה בעלייה הקטנה — לא נעה שפרה ממקומה. רק את ראשה השפילה יותר, ומשיצאה האחות — הביטה נכחה מבט תוהה ולחשה:

— ישבנו בעלייה זו כמאורשים, ירמיהו. תזכור.

יב

העננים רצו והורידו גשם. שטפו את הרחובות הקטנים, החמודים, הרביצו את גבעות־החול. ירדו הרוחות למבואותיו המפולשים של הבית, עלה ודלוג במדרגות העץ החורקות — וירמיהו לא הרגיש.

לאורה המבליח של פתילת השמן הכהה שכב — והחום הנעים עלה והתפשט באיברי גופו. היה הכל משמש עתה במוחו בערבוביה: חנן וטוביה, שאולוב, ובית־הספר, עד שלבסוף ניטשטש הכל בשכחה, שלא היה רצין להשתחרר ממנה.

אבל משירד החום וחלפה השכחה, עמד ירמיהו תשוש ומרעיד באולם־המעבר. ואכן נדמה נדמה לו באותה שעה, כי המלתחות הריקות מכל, העזובה הזו, קדרות החורף — כל אלו הריסות הן, הריסות־עולם. וכאשר זכר את שפרה הקטנה, צחק כמו להכעיס והניע את ראשו; וכן כאשר זכר את ראשו הגדול ולשונו הכבדה של המורה — צחק שוב: הכל נראה עתה קטן וחסר־תכלית, צר עד לחומלה.

בחר ירמיהו לרדת יחידו אל תחת שמי־החורף הקודרים. ופה, לרגלי גבעות־החול שהורבצו מגשם, בהיותו מוצלף על־ידי

טוביה בחורי. — צחק חנן והוא כקפיץ דרוך לצאת לדרך.

הביט טוביה אל מלתחתו, הניע יד ושלשתם יצאו את החדר, בו התגוללו קרעי נייר וספר, ללא כל דמות.

— שלום, בנימין הקטן. — עמדו וטלטלו את ידו הקצרה של זה.

— עכשיו — חסל! — הניף חנן אגרוף קפוץ, כתנועה שהיה עושה בנימין, בהיותו חושב את מחשבותיו הדקות.

— שלום, מרת מרים. שלום, מר ברוך.—נופפו השלושה בכובעיהם, הלכו הלוך ונופף בכובעיהם, כאילו הם נפרדים פרידה עולמית. וכתף בכתף פסעו על־פני המדרכה.

עתה ידעו ברור גם שפרה וירמיהו, כי ערב אחרון הוא להם. על־כן הלכו מחרישים: הלכה שפרה לפנים בטוית־ראש וירמיהו הולך אחריה, כאילו זרה היא לו. אך כאשר ישבו על גבעת־חול וסביבם אין איש, ירדה העצבות כבדה ואיטית — ונחה על ראשיהם, על לבותיהם. קפאו שפתי הנערה וירמיהו לקח את ידה לקיחת אח:

— תמיד אזכור אותך, שפרה נערתי.

ושניהם ידעו הפעם, כי אין עוד דבר להגיד. הרכינה שפרה את ראשה ואת צמתה הקטנה, כאילו נפלה המועקה הכבדה על כתפה הרכה.

— האם לא סיפרת לי, ירמיהו, דברים שלא סיפרת לאף אחד? אף לא לטוביה ולחנן? — תהתה חיורת.

אך השאלה נשארה תלויה באויר. וידעו פתאום שניהם,

התמודד ירמיהו כאחוז־תנומה, עמקו עיניו בשל העיגולים הכהים אשר הקיפוּן, — אך טוביה תבע ולא ריחם:

— לך אליה, בחור. היא מחכה לך. אני יודע. לך.

אולם באותו בוקר הרעים הרעם. לא הביט עוד אזרח אל הבור בחצרו, לא השגיח בחפצים יקרי־הערך, ולא נמלט הנער על נפשו אל גבעות־החול. כי אובדי־עצה התרוצצו, נדחקו ונכשלו באין־אונים.

איש לא ראה במו עיניו את לועי התותחים המסתובבים על ציריהם על סיפוני האניות —, ובכל־זאת הרגישו באימה, כי מסתובבים הם כצוארי העופות המשחרים לטרף, כי מוגפים הם ושבים ומוגפים מתוך נהם וחריקה כבושה — חורקים, בולעים ופולטים כדור נוסף. ר־ר־ר! התרומם הלוע, נטה ולא החטיא את המטרה. בדיוק עשה הכדור מסילתו, ואחרי כל רעם — נשמט קיר.

אז קמה בהלה. ישישים נהפזו על משענותיהם, זקנות יצאו וכרים בידיהן. חרקה עגלה, נאק גמל, נער חמור — הכל ביקש להמלט.

— עתה בואו. — משך שאולוב הקוקזי את חבריו הצעירים. — עתה לכו אחרי.

היו השלושה תומכים באותה שעה בזקנים המטפסים לעלות על העגלות, היו צוררים את כריהן של הישישות, עבדו במרץ ובחום־לבב. אך הקוקזי האיץ בהם ומשכם ללכת אחריו. הספיק טוביה רק לתלות את תרמיל המנדולינה על כתפיו.

— לחינם שלחה האחות את החליפה הלבנה כשלג,

— אתם הולכים, בחורים — ענתה ממעל וחיזקה את רוחה.

פתאום צנחה ממרומי העגלה, חיבקה את כתפי הבחורים, הביטה לתוך עיניהם ואמרה:

— אתם הולכים, בחורים.

— כן. אנו הולכים. — הגה טוביה ברוח קלה. — ואַת תשובי הנה, אחותנו הקטנה. לא יביט עוד האב בעין זועפת, והאחיות הבכירות לא תנזופנה בך. הנה תשובי ותשבי עד אֲשר נשכח מלבך.

— לא אשכח. — צחקה הנערה ושפתיה מחוירות.

— עד כי יבוא מנהל־פנקסים הגון וישאך לאשה, נערה. — פסק חנן בכובד־ראש.

— לא תזכה. — סטרה הנערה על פיו.

גברה עליצותם של השלושה, חיבקו אותה ואמרו:

— אין דבר, שפרה. אחותנו הקטנה אַת לעולם.

— לעולם. — צחקה ובכתה כאחת.

וכה נפרדו.

כי מתח שאולוב מרחוק את שפמו, הועמה נחושת פניו. אך לא דיבר דבר. רק הרחיב פסיעה והבחורים ממהרים אחריו להדביקו. אחד אחד הלכו: הלך חנן ופניו קשים, פשק טוביה את רגליו והמנדולינה על כתפו, וירמיהו פסע כמאסף אחריהם. כי שהה ירמיהו שעה ארוכה והביט לאחוריו — ויהי כרואה במרומי אחת העגלות דמות קטנה, המתרחקת והולכת — — והדמות כנוטה את כתפה, לשאת משא כבד מכפי כוחה — אחר־כך פנה גם הוא ויצא בעקבי חבריו.

כי הם נפרדים לעולם. וירמיהו היה מדבר עכשיו מתוך תשוקת־אמת פתאומית:

— לא הצחוק הוא האדם, נערה, אף לא הדברים היוצאים מן השפה ולחוץ. יש אשר אנו מביטים זה אל זה ואין אנו מכירים איש את רעהו. החשכה היא האדם, שפרה הקטנה — נבכי החשכה — צליפות הגשם, והגוף החם של האשה...

— אמנם כן. נבכי החשכה, ירמיהו. — ענתה כבחלום אחריו.

אז ליטף ירמיהו את הראש הקטן, ותהה אם יהגה גם ראש קטן זה אותה הגות.

— תמיד אזכור אותך, שפרה — אמר בכובד־ראש.

— תמיד יהיה זכרך שמור בלבי, ירמיהו. — ענתה, וקולה לא נשמע.

הלכו השלושה ושאולוב הקוקזי בראשם. פסעו ועברו בפסיעות גסות על פני שורת העגלות והרגלים. הנה עברו על מרת מרים המתנהלת בכבדות ועל מר ברוך המדדה אחריה כחפץ בלה. הנה מיהר עובדיה ברגל דקה וזקר את זקנו הקלוש. הנה פסע המורה גבה־המצח והוא שוה־נפש ומוטרד, כאילו זבובים יטרידוהו — הכל נחפז לצאת עם הרכוש ועם הנפש. היה רצון לומר מלה חמה לכל אחד.

— שלום, שפרה. — קראו אליה, שישבה בתוך בני־ביתה במרומי העגלה. — שלום, נערה. הנה אנו הולכים.

הקשיבו השלושה, הרחיבו את צעדם ולא ידעו אם יהתל בהם הקוקזי או אולי אמת דיבר הפעם.

אך כאשר הגיעו אל הבית ההרוס למחצה, שחלונותיו היו קרועים לתוך חורשת־ארנים קטנה — נדמה להם, כי אמנם צדק שאולוב בדבריו. הרגיש גם ירמיהו באותה שעה, כי אמנם קם בחשול גדול וניתקם מן העבר, מן העולם כולו.

היו השלושה מחליקים עתה בשמץ יהירות את ניצת לחים שבצבצה בעקשנות רבה, היו מתמודדים על המחצלת, שפרשו באחת מפינות הבית הגדול והשומם, ואמרו:

— ודאי כיסה שם כבר האבק הכל.

— גם על הספר והמחברת ודאי עלתה שכבת אבק...

ובסתר לבם היו נהנים. אם מזכירים הם את הדברים, אות הוא כי זקנו מהם והלאה. ובהיותם מקשיבים עתה לדומיה אשר בחורשת־הארנים ומביטים אל צלליה המכסיפים, היו גאים בלבם מאוד: אמנם זקנו בבת־אחת ויהיו לאנשים.

— אתם גאים, בחורים. — שרבבה את שפתיה ספק בלגלוג, ספק בטרוניה גם פנינה, זו שהיתה מהלכת בחום היום בין עצי החורשה.

לא הסבו אליה השלושה את פניהם. לא הונגוה אפילו במבט אחד. כי מאז ראו אותה עוברת על פניהם, והיא מדדה מדודות, והצעיף הקל משקף את פניה החלקים, וחלוק ורוד מלפף את איבריה העגולים — היו מסיבים את פניהם וצוחקים.

— טווסה. — פסק חנן.

יג

עתה נשמה בפניהם ארץ גדולה נשימה עמוקה. במשך שרב היום מגיא ומנחל חרב ומבין שיחי בצה שהעלתה קרום, ונחש עקלתון גרר את טבעותיו העצומות בין השלף שיבש. היתה אדמת השדה חשופה חשפון של שלהי קיץ, וסדוקה סדקים מרובים ועמוקים. רק פה ושם השתרגו על פני האדמה הסדוקה שיחים נמוכים, ירוקים. למראה השיחים הירוקים יש ונדמה להולכים, כי הוריקה אדמת השדה וכי התאחו סדקיה בצל הצמח. השלה השיח הדל את עיני ההולכים. ואילו שאולוב הבליע את צחוקו, עצם את עינו המנוסה ואמר:

— הוא נהלול השדה, בחורים. הוא הנהלול אשר גם למאכל עזים לא יצלח, חו —.

ובראותו את פני חבריו הצעירים והם עגומים וצמוקים, שב ומחה במחי אצבע את שפמו המסולסל, בידר את אדרתו בהרחבת הדעת והוסיף:

— עודכם ילדים, שלשתכם. כילדים החובשים את ספסל בית־הספר.

אולי ריחם עתה הקוקזי בסתר לבו את רגלם היחפה הנעולה בסנדל, אולי נכמרו רחמיו למראה חולצתם אשר לעורם היבש, אך אימץ את קולו ופקד, כאשר יפקד המפקד על חיילים טירונים:

— ראו, בחורים. עכשיו הולכים אתם עם שאולוב. מעתה גדלו מאליכם. כנהלול בשדה תגדלו. ולא — תאבדו על אפס דבר, ואיש לא ירחם אתכם.

האוכל הגדולים להשתיק את הרעב. אז נדמה לטוביה כי עיניו נפקחות לראות דברים באור חדש. היה מביט טוביה אל הריבה המתהלכת בודדה, אל המהגרים הכובשים את רעבונם בלי לשבוע, ונדמה לו, כי הנה גילה קשר בכל המתרחש — קשר לא ידעהו עד היום.

„גלויים החיים, — דיבר טוביה אל לבו — אין בהם הסתר. גלויים וצועקים כצבע הורוד הזה של הריבה, כקיבה זו שאינה מסתפקת במנת־מזון זעומה. החיים גלויים מאוד".

ובבואו אל חבריו דיבר טוביה בפעם ראשונה בהשכל ודעת:

— איסטניסים אנו, בחורים. אין אנו יודעים את החיים. הנה הקיבה התובעת את תפקידה — היא האמת והחיים. וכן גם האשה התובעת את תפקידה: זו הלובשת לגופה חלוק ורוד, זו שאיבריה עגולים, זו המתיפה ותובעת את עלבונה.

דבקה החריפות שהבהבה בעיניו גם בחבריו, מדי הוסיף לדבר כמעין המתגבר:

— ראו, אחים, יש להביט ישר אל פני החיים. הקיבה צועקת — שמע בקולה, לעזאזל! כי ערומים החיים — עירום ועריה.

הבינו גם השנים האחרים, כי צדק טוביה הפעם. אמנם ערומים החיים — עירום ועריה. וברדת הלילה היו משתרכים בחורשה כגורים צעירים, וכגורים חטפו מכל הבא ביד, אכלו ושברו את רעבונם.

— כטווסה פורשת את זנבה — הסכימו חבריו.

לא הבינה הריבה את לגלוגם. בת־ים לבה הי־תה מוסיפה ועוברת על פניהם, כשלחייה מתליעות ותלתל נוצץ גולש על צוארה.

— האמנם כה גאים אתם, בחורים? — שאלה ושרבבה את שפתיה.

פסק לה חנן בקשי־לבו:

— לא. אין אנו גאים, ריבה. אבל אין אנו אוהבים את הצבעים הורודים האלה. אין אנו אוהבים כאשר ריבה פורשת לפנינו את זנבה.

— הנה פסק לה את פסוקה. — נהנו השלושה הנאה חריפה וצחקו אל אגרופיהם בעקבותיה.

אולם אחר־כך, כשעבר טוביה בחורשה וראה אותה יושבת יחידה על אבן בחורשה, נקפו לבו. תחילה שרבבה אמנם את שפתיה כמתיפה, שלחה זיקים חמים בעיניה, אבל אחר־כך לא הבליגה, וגוה העגול הרעיד מיבבה עצורה.

לא הבין טוביה את פשר בכיה. לא ריחם את הגוש הקטן־העגול שרגש מבכי. אך לבו אמר לו, כי חטא חטאו לה הוא וחבריו.

עמד טוביה על ידה והחריש במבוכה.

מדי יום ביומו רבו בחורשה המהגרים העיפים, ובבית ההרוס למחצה היה צר המקום מהשתרע. גם החורשה קטנה מהכילם. ומאחורי החורשה, מעבר לשער הרוס, רק בתים מספר, משכנות־עוני עגומים. והרעב גבר. לא יכלו דודיי

העלבנו אותך קשה — אני וחברי. כי צעירים אנו וטרם ידענו את האשה.

התפלא טוביה עצמו על עזותו. אך בראותו את עיניה שנתלחלחו ואת עור פניה שהוורידו מהנאה, הבין כי נכוחות דיבר. הרגיש כי היא מעודדת אותו להוסיף ולדבר. אז התקרב אליה מאוד ולא שלט עוד בקולו:

— הנה באתי. רוצה אני ללכת אתך בערבים. להתבודד אתך בחורשה זו.

וככל אשר העיז טוביה ודיבר, כן חלשה, איבדה את בטחונה בת־שיחתו.

— אכן גלוי־לב אתה, בחור — אמרה תוהה.

הזדקף טוביה, הביט בה ישרות ואמר:

— זו דרכנו, ריבה: היות גלוי כחיים גופם.

הלך אתה טוביה, כמו ישאנה בידים מנוסות אל החורשה ואל מחוץ לחורשה — אל בין גדרות האבנים המקיפות את הכרמים, אל הבתה העבותה על הגבעות הנשקפות אל הים.

לא הבינה פנינה מה הרוח הנושאת את הנער עמה, מהי האש היוקדת בעיניו, מה הבטחון המוציאו בלילות־ירח אל אשר ירחשו לטאה ועקרב ונחש. נסתרו תלתלי שערה, קצרה נשימתה — והיא לפתה את טוביה ומשכה אותו אליה:

— בוא אלי וייטב לך. — לחשה ולא הבינה עוד דבר.

— אכן את האשה, את. — לא שלט עוד טוביה ברוחו — לך רשמתי תמיד את שורותי במחברת יומני, לך, רק לך ניגנתי על מיתרי הכלי, לך התגעגעתי תמיד, לו ידעת...

— הנה עתה אנו שבעים. — טפח טוביה על קיבתו הצמוקה, שנתמלאה זיתים ולחם וריבת ענבים.

— אמנם שבעים. — מתח גם חנן את כתפיו בהנאה.

— עתה היינו ככל החיה על פני הארץ. — הוסיף טוביה.

ואמנם הרגישו השלושה, כי זולף עליהם אור הירח בחורשה, כאשר יזלוף על העקרב ועל הלטאה הרוחשים בין השיחים. היו מרגישים מין עליצות עולה ומפעפעת בדמיהם לאור הירח הזולף ולגלי החום העוטפים את משכנות החורשה.

— עתה אני הוא טוביה — ולא אחר. — אמר טוביה ופשט את בגדיו.

וכאשר פשטו גם חבריו את בגדיהם, ויהיו ערומים כביום הולדם, ירדו ירוד וטפוף בשביל הסלע הלבן כחיה היוצאת אל המים — ולא התבוששו.

— ראו, בחורים, זה האדם. — צחק טוביה, קפץ והשתכשך בברכת המים הצלולים.

— אמנם כן, טוביה: אכול ושבוע — זה האדם. — ענו ואמרו אחריו כהד חבריו השנים.

מעתה התהלך טוביה כאילו נתגלה לו עולם טמיר. עליז וצוהל כמבקיע לו דרך ונצחונו בטוח מראש. עוד מרחוק שיחקו עיניו עם ריבה זו שהתהלכה בודדת בחורשה, עד כי שכחה את עלבונה והצהילה אף היא לו את פניה.

— אכן צדקת, ריבה. — פתח הפעם בגילוי־לב —

נטוש בדרכים. אַל תלך עכשיו, כשהצבא דומה לחיה טורפת.

התהלך שאולוב אנה ואנה בכפר, התבונן לכל אשר בו— לאורווה הרעועה, בפינתה ישב ערבי מכווץ, לא נודע מאין בא, לזקן־הכפר החיגר, לעזים השחורות, מתולתלות האזנים, שהיו מדלגות על הכף התלול ביותר ולמדרונות הכפר הנופלים מגובה אל בקעת המעין — התבונן שאולוב אל כל אלה ומתח את שפמו.

— ראו, — דיבר אל אנשי הכפר — הנה אתם יושבים תחת מחסה וגג וטוב לכם. ואילו אנו מה?

נתביישו האנשים, כי טובי־לב היו ותמימים, כאשר יהיה האדם בכפר. נזדרז זקן־הכפר והזמין את שאולוב ואת חבריו הצעירים לסעודה. אכר אחד ערך לכבודם עוגת־תירס ואת בנותיו הושיב מסביב לשולחן כשתילי־זית; אף שלישי, שידו קצרה מלהכניס אורחים, כיבדם בחלב חמוץ. אחר־כך פינו להם אנשי הכפר את העלייה בבית־הכנסת ואמרו:

— שבו אתנו עד יעבור זעם; עד יחדלו להציק לתושב השקט.

אכל שאולוב בזחיחות־הדעת את הארוחות המוגשות, שתה את הלבן החמוץ, גיהק־פיהק ואמר ברמיזת־עין ובנדנוד־שפם:

— איך תאמרו „תושב שקט" — כלום אתם יושבים לבטח מחוץ למלחמה? — —

התחלחל זקן־הכפר, התחלחלו גם אנשי הכפר ואמרו, ספק בצחוק, ספק בטינה כבושה:

— הנה כאחד מאנשי הצבא תדבר, שאולוב הקוקזי.

לא ראה עוד טוביה את אשר לפניו, ויהי כמו שקע ראשונה אל חיק לילה אשר אין לו תכלה וסוף.

אך הנה כהה הלילה וירדו הטללים. כבו הכוכבים בפני אור השחר העולה — ויפקח טוביה את עיניו. במרירות פקחן, ברגש קר, בבושה גדולה ובתמרורים.

— הה, ריבה, — אמר פתאום בודאות — מהיום לא אוכל לנגוע עוד במחברת יומני. לא אפתח עוד עמוד מעמודיו. לא אעביר אצבעותי על מיתרי המנדולינה. אך לא את האשמה — סיים בשפה רפה וניסה לנחמה.

אך בקומה ללכת, לא הלך אחריה. כי במקומו נשאר יושב שחוח ונדכה מאוד.

יד

החורשה החלה לקונן. קינתה נישאה חרש עוד בטרם הרגיש מי בחורף ההולך ומתקרב. וכאשר חלפו רוחות הסתיו הראשונות, היו צמרותיה נעות מתוך הכנעה לגורל שאין להחלץ ממנו. גבה העץ, שרשיו קפאו בקרקע — ושירת הסתיו העצובה פרצה אל חלונות הבית ההרוס למחצה, אל מבואותיו המפולשים, אל אריחיו המחולצים, אל הסדקים והבקיעים בקירותיו.

היה שאולוב פורש מפעם לפעם את אדרתו ובודקה, כמתכונן לצאת לדרך. אך מדי עלותו בסלע הלבן לכפר, היו אומרים אליו אנשי הכפר בחיל:

— צֵל נא, שאולוב הקוקזי. אל תלך עכשיו, כשהצבא

העזים השחורות הביטו אליהם בעיני־זכוכית מלגלגות — הלך וגבר קצפם. כשד קטן נישא מפקדם וחיפש לו שעיר לעזאזל. די היה לו לראות את עמידתו של הקוקזי ואת אפודתו הרקומה תרמילי־כסף דהים — וקצפו ניתך כרעם. לא עמדה לו עמידתו המכובדת של שאולוב, אף לא עינו העצומה למחצה, אף לא שפמו המסתלסל כלפי מעלה. היה סוטרו השד הקטן, וחוזר וסוטרו, עד שגעה שאולוב כגעות השור הנעקד. — —

— געית, שאולוב. — לגלגו הבחורים אחרי שהחיילים נעלמו בדהרה אחרי ענן ואבק, והם שאפו רוח לרווחה וטיפלו באהבה בפצעיו של חברם הגדול מהם בשנים ובחכמה.

— לא, בחורים, — ניסה שאולוב להעמיד פנים — הוא סטר ואני הגה לא השמעתי.

— ניחא. — צחקו הבחורים אל אגרופיהם, כי לא חפצו לצערו.

— לא. — חזר שאולוב ואמר — כך היא דרכו של איש קוקזי: הכה אותו עד מות — והוא הגה לא יוציא מפיו.

כה דיבר שאולוב, העמיד פנים כאילו לא אירע דבר, וינהג את חבריו בדרך. הלכו ההולכים, הקיפו מרחוק את מחנה הצבא שנטוש על רכבו, היו משתמטים מן המתכת הנוצצת של שורת האוירונים הניצבת בשדה — הלכו ונמלטו בחשכת הערב.

אך הנדודים והמכות נתנו את אותותיהם בפני שאולוב. הצטמקו פניו השחומים, אף אדרתו דהתה ובלתה בדרך. אמנם

כשלטון תבוא עלינו בתואנה, כי התושב השקט הוא אויב, אורב היושב בחדר.

— ניחא. — הרגיעם שאולוב בעצימת עין.

— אַל נא, שאולוב הקוקזי. אַל נא תקרקר עלינו את הרעה. — חזרו ואמרו ברעדה.

אם שאולוב „קרקר עליהם את הרעה" ואם לא — יום אחד הופיעו הרוכבים העריצים בשביל־הסלע הלבן אל הכפר — באו כשרוביהם על כתפיהם ומגלבי־העור בידיהם. נעלם זקן־הכפר, כמו בלעתהו האדמה, אכר אחד אף הוא נעלם ועקבותיו לא נודעו — במדרונות התלולים, בין הכרמים הנטועים בסלע התחמקו אנשי הכפר — והכפר נדם.

— עתה קימו ונלך גם אנו. — אמר שאולוב אל חבריו הצעירים, שהיו צופים את המתרחש מן העלייה של בית־הכנסת.

— ראו, — נשא שאולוב את מדברותיו לפרשים, שכוננו אליו את רוביהם — הנה פוגשים אתם אותנו כפגוש אויב. אבל גם אנו, ראו, קרבנות המלחמה הננו כמוכם: בגדינו בלים, נעלינו קרועות וקיבותינו צומקות.

שמעו החיילים את שיחו הנבון של האיש — ופקפקו: רגע הרעימו את פניהם כנכונים למרוט את שערו ולצלותו חי, ומשנהו טלטלו באין־אונים את מגלביהם אחרי אנשי הכפר שברחו, לאמור:

— כך אתם תמיד, אנשי הכפר. אנשי בגד ומעל!

אבל משדהרו הפרשים על פני סלע הכפר הקטן. ורק

שיחת עציה בלילות ירח. כאילו היו בוחרים לשוב ללון תחת כיפת־שמים צוננת ורטובה מטל, הנטויה על פני ישימון גדול...

אך אנה ילכו באישון־לילה? האם יטו לשמאל — ושם קמה נצבת בגובה איש — קמה בשלה, המעוררת המולה ופחדים מדי יבוא בה הלך וירביץ את שבליה המלאות לארץ — — — או אולי לימין יטו — ושם נובחים כלבים, כלבי־ערבה שעירים כשועלים, המריחים מרחוק ריחו של זר — — או אולי יפנו ישר אל ההר המתנוסס מרחוק — אך את המבוא אליו חוסמות דרכים לא ידועות, נחלים עמוקים, משכנות שודדים, ישימון — ישימון גדול ורחב־ידים — — —

הס — הס — מחרישה כיפת־השמים הצוננת־הטלולה על ראשם.

נוטה כיפת־השמים ומניחה את קרתה, את טלליה הכבדים על ארבעת ההולכים לאמור: שכבו כאן, נודדים שכמותכם, שכבו על פי נחל, גו אל גו — ויחם לכם. אל יריח את נשימת אפכם כלב מכלבי קדר, אל ירגיש ברוח חייכם שודד משודדי ההר — — שכבו על העשב הרטוב והקר עד יאור הבוקר — אז תשובו ותצאו לדרככם.

ישנים ארבעת ההולכים על פי הנחל החרב, בקמה הניצבת זקופה, כאילו שמר עליה נחש העקלתון בכבודו ובעצמו...

ובהביטם משער החצר לאחוריהם — כאילו שבים שאולוב וחבריו ורואים את דרך הנדודים שעברו עד כה, את מראות הלילה שראו, את הארץ הגדולה, המשתרעת ודרך

מדי בואם אל בין ההרים, שב הקוקזי והזדקף: כי נדמה לו שכל הר וצוק־סלע מנענעים לו בראשיהם לאמור: „ברוך הבא! הנה שב אלינו שאולוב הקוקזי".

אף הוא היה מנענע להם בראשו, כראות חברים ישנים, מתח את שפמו ונזכר בהנאה כי הנה בא אל הגליל. עוד מעט וראה את יוכבד האלמנה, את מנחם הרוכב ואת מנוח חבריו. רצה עתה שאולוב לשוב ולבדר בזחיחות־הדעת את אדרתו, להשמיט את כובע־השער על קדקדו, — אבל בעבור עגלה איטית ועמוסה שקי תבואה — טיפס שאולוב ועלה אל העגלון האדמוני, שכב על שקי־התבואה, עצם את עיניו ולא פקח אותן עד הראות מרחוק החצר.

טו

משנכנס שאולוב עם שלושת חבריו בשערי החצר — ובריכת המים התנשאה על ארבעת עמודיה הגבוהים, משמאל בניני המשק, מימין אהליהם של הקצינים הגרמנים ומלמטה לחצר מחנה צבא גדול וקודר — נאלמו ארבעתם דום, כמתבוששים. רגע עמדו על עמדם כאומרים לשוב על עקבם.

האם התביישו בשל בגדיהם הקלים, שבלו בדרך? בשל הסנדלים הקלים, שרצועתם ניתקה ונקשרה שבע פעמים בחוט ובמטלית? או אולי ראו לפתע את עצמם כמו שהם דלים, צומקים ומכוסים אבק? — —

מכל מקום על עמדם עמדו, כמו אמרו לשוב על עקבם. כאילו היו בוחרים לשוב אל המית חורשת הארנים, אל

ונגרשנו כגרש את הכלב מחוץ לשער. המסכנים האלה — — גם פה אין להם להתאונן, גם לשון לא ידעו לחרוץ...

— אל־נכון איננו מתיראים. — נדמה, עונים ואומרים בבטחה רבה כל אנשי החצר, הבחורים הטובים והבחורות העליזות, האוכלים לתיאבון פת־חיטים צהובה, רכה ועריבה — מה לנו פחד? האם את התורכים נפחד — את הקרועים והבלויים האלה, המתים מכינים, מרעב ומצמא? או אולי את הקצינים הגרמנים נפחד — והם נחמדים למראה, חלב ודם, ובפיהם יאמרו לנו: „אנשי החצר, אל תיראו. אם יעוף אחד מאתנו באוירון לשדה־הקטל — יתכן כי לא יחזור עוד. אבל אתם יושבים לבטח בחצר. התורכים עוברים — ואתם יושבים. הגרמנים רק חונים כאן ואתם יושבים לבטח. וגם אם יבואי האנגלים — עוד תוסיפו לשבת במקומכם באין מכלים. אז תזכירו גם אותנו לטובה, אנשי החצר". — כה יאמרו במו פיהם הקצינים הנחמדים למראה וצוחקים, כאילו לא חיכה להם המות באותו יום או ביום המחרת — —

„ודאי נחמדים הם הקצינים הגרמנים האלה" — נדמה, מסכימים פה אחד הבחורים הטובים והבחורות העליזות. — „נחמדים הם: היינץ ופריץ וגוטהולד — צעירים כולם, כמו אך זה יצאו מתחת סינר אמם; לבני־שער כולם כמו אך זה עזבו את שדות הפשתה בארץ־מולדתם; דם וחלב כולם, כמו אך זה נדדו לארץ רחוקה, למען הגן על מולדתם".

— טובים ועליזים הם. — מתענג הבחור השחור גדליה, כנהנה ממחזה־שעשועים.

אין בה, רק הר וגבע, גיא ונחל וקמה בשלה — ולא ידעו עוד אם לשוב על עקבם, או לבוא בשער החצר — —

„ודאי”, נדמה, אמרו שלושת הנערים הנבוכים בשער החצר — „אתם, אנשי החצר, אינכם יכולים לדעת נפשם של שלושה נערים כמונו: לא אתה, גדליה שחור העינים והשער, אשר יאָמר עליך, כי בעצם ידיך העלית את הבריכה הזאת על ארבעת עמודיה; ולא אתה, שלמה הכבד כראשו של פר, אשר יאָמר עליך, כי יודע אתה לשלוט באורוות הסוסים האלה ובפרות אשר ברפתים. איך תבינו לנפש נערים כמונו— ואתם טרודים בחצר הזאת? הנה הצליף האחד בפרדותיו וירד בעגלה בדהרה, כשש להביא עגלה מלאה לה עמיר. והנה קפץ אחר על סוס אכוף, הדקו בשתי רגליו הנתונות במגפים טובות והבקיע בשעטה אל תוך הצבא החונה למטה.

האמנם לא תתיראו לאבד דרך בעמק הגדול הזה? האמנם לא תחושו כלל לצבא האיום הזה, אשר כל איש מאנשיו עריץ הוא ואכזר כחיה?”

— לא. — נדמה, נוצצות עיניו השחורות של גדליה באש מרץ ואונים בלי גבול — אין אנו מתיראים. הנה הרימותי את בריכת המים על עמודיה הגבוהים ועתה מתכן אני עלילה להניף עגלה מלאה עמיר על ראש גדיש.

— אל־נכון איננו מתיראים — נדמה, עונה בבטחה כבדה גם שלמה כבד־הראש — מה לנו מחנה הצבא? המסכנים האלה? אם יש ויבוא מסכן ויבקש פרוסת־לחם, נתן לו

— תחי מולדתנו! — שותים הם וקוראים עזות למולדת הרחוקה השלטת על הכל.

— תחי מולדתכם! — עונים הבהורים הטובים מהחצר ונוקשים ברצון כוס אל כוסם.

פורטת המנדולינה, והגיטרה הומה, נוקש הפסנתר והכינור מושך לאורות הנוצצים מאהלי הקצינים.

טז

בראות שאולוב את פני חבריו הצעירים והם מכוסים אבק, את בלוריותיהם והן דהו משמש ומרוח, את רגליהם היחפות והן זרועות צלקות וחבורות — מנשיכות עקרב, צרעה וזבובי־קיץ — הצהיל שאולוב את קולו ופניו השחומים כנחושת שבו וצחקו:

— ראו, בחורים, זוהי החצר. עוד מעט וראיתם גם אתם את אנשי החצר: את לייזר אדום־הזקן, את נתן התקיף בתקיפים, את יואל, שכובעו חבוש לראשו כקדרה — הם והאחרים אנשים קטנים שעולמם קטן. ואת דינה הבחורה — את הרוח המרקדת בחצר הזאת.

היו מביטים הבחורים אל החצר, שדממה בחשכת הערב על תל־האפר העתיק — ואין דובר דבר. רק העגלון האדמוני מצמץ בעיניו הקטנות מהנאה וצהק קטועות אל אגרופו לשניניות לשינו של הקיקזי.

בחצר עוד ישבו וההרישו הדמויות האחדות. היתה זו ישיבה יבשה מבדידות, ושתיקת היושבים כבדה כחשכה החמה

— יודעים לשתות. — עונה כהד אחריו גם שלמה כבד־הראש.

— יודעים לבלות את הימים והלילות. — עונים ואומרים אנשי החצר כולם, כמתענגים גם הם ממחזה־השעשועים הנגול לעיניהם.

ופורט מי מהבחורים ביד זריזה על מנדולינה, וליווה את נגינתו בחור אחר על הגיטרה, והקצין האחד יושב אל הפסנתר, חברו מושך בכנור — ושרתה שמחה צבאית בחצר כולה.

האם חזרו כולם שלמים ממעופם על שדה־הקטל? לא. אחד נפל. מחר אולי יפול שני. ובכל־זאת שמחים הם — המעופפים הגרמנים האלה.

האם לא בוששו שלושה אוירונים לשוב משדה־הקטל? נדמה, בוששו. ובכל־זאת עת שמחה היא להם. והם שמחים — הקצינים הצעירים האלה.

הבוז לאספסוף הזה אשר למטה, המשתרכים במסכנות, המחזרים על פת־לחם, העורכים את מלחמתם בכינים הרוחשות בלבושם המביש...

— לא צבא הוא! — מלגלגים הקצינים הזהובים מגובה מעופם על המחנה החונה למטה.

— ודאי, תורכים הם וחסל! — צוחקים כהד לעומתם הבחורים הטובים מהחצר.

— כן, תורכים נאלחים וחסל! — מתגנדרים הקצינים היפים, מריקים שכר ומתחרים ביין, בכינור ובנבל, כראוי לבני אירופה הרחוקים מארץ מולדתם.

הסיגריה במלוא הנשימה, גם פני טוביה הדקים התמשכו מתהיה, וירמיהו עצם את עיניו והחזיק בקושי את ראשו.

לא יכול עוד ירמיהו לקרוע את התנומה מעל עפעפיו, לא יכול להחלץ מהחצר ששתה עליו מסביב בדמויותיה השקטות. נפעם ונמוך־רוח שקע בשינה לרגלי הבריכה הגבוהה, בתוך השדות החרבים.

חרב השדה. חרבונו צורב את העין. חשוף השדה. חשפונו צורב את הלב. רק כתמים יוריקו פה ושם על פני אדמת השדה היבשה.

„הוא הנהלול". — נדמה, עונים ואומרים קולות יבשים כרוח הקדים.

„הוא שיח־השדה הקוצי". — נדמה, מבליע שאולוב את צחוקו.

שיח הנהלול מתפשט על האדמה מסביב, כמבקש לאַחות בשרשיו האמיצים את הסדקים שסדקה בה השמש, כמבקש לשוב ולאגור בה את החנקן שאזל בצמיחת השנה...

עתה ישנה החצר כולה.

דינה קמה. מרעידה מן הקור האוכל בעצמותיה ומבטה מעולף — פסעה בין הישנים עד צאתה את שער החצר לאחורי חומת החרולים היבשים. מפה ולמטה נטוש מחנה הצבא עם רכבו, והוא אדיר ברוב כוחו. עצרה דינה נשימתה, זקפה את ראשה — כה גדול היה המחנה, כה נוראה היתה מתכת האוירונים שניצבו בשורה.

— מה אַת רוצה? — שאלה דינה בלי משים את

בתחתית ההר, כאוושת החרולים היבשים, שגדלו מאחורי חומת החצר.

— זוהי החצר — שילח שאולוב את לשונו — דבר לא נשתנה.

— אמנם דבר לא נשתנה, שאולוב הקוקזי. — שמחה דינה לקראתו, ישבה ושילבה את ידיה על ברכיה.

— שלום, אנשי החצר! — חזר שאולוב וישב ביניהם — הנה כהיותכם אז, כן אתם היום. דבר לא נשתנה. ראה, לייזר, גם עתה זקנך אדום כאש. וכובעך, יואל, עודנו כקדרה ההפוכה. אף את דינה זו אני רואה והיא כרוח המרקדת ביניכם.

צחקו היושבים קטעי־צחוק ניחרים — ושבו והחרישו.

על האדמה היבשה, על זיז־אבן, על מחצלת פרושה נאחזו האנשים בשינה: פה נצנף יואל צנוף ומקומט, שם נחר נתן התקיף נחרה חדה, ולייזר השמיט את ראשו על חזהו — הם והאחרים היו מוטלים סמורי־שער ושואפים בנשימה כבדה את משב האויר החם העובר על פני התל.

שינה זו ישנו האנשים אחרי הביטם יום תמים על השדות הרחבים, הגולשים בקמטים משלוחות ההרים והלאה לעמק הגדול. רחבת־ידים הארץ, ולהט־שמש חרב סדק בה סדקים עמוקים והצית אש יבשה בעיני הפולחים.

— כך ישנים בחצר. — הגתה דינה בקולה הניחר מעט והוסיפה לשבת ערה.

ישבו גם הבחורים אתה שותפים לשתיקתה, כאילו קשרו קשר עם הנערה הזאת. בדממה הזאת ישב חנן ושאף מן

— הנה עפת. — אמר באותו כובד־ראש הגבר הגבוה.

עתה הרגישה דינה, כי אמנם צבורים בלבו געגועים רבים לנפשות־בית רחוקות — ובחום לחצה את כף ידו.

— עליך להיות זהירה. — חזר הגבר ואמר ברוך בהפרדם.

זקפה דינה את ראשה, העיפה בו מבט פלאי ושבה וחמקה למעלה — אל החצר.

— הנה עפת, דינה. — פלט בלגלוג לייזר האדום.

וחלף חיוך גם על פניו המקומטים של יואל ורשפי־אש ניתזו מעיניו של נתן.

נעור כבר הבוקר, אך החצר דממה כשהיתה. קפצה שמש אדומה מאחורי חוד ההר ולחכה את החרולים שרטבו מטל, את הבריכה הגבוהה ואת הצריפים המוגפים הדבקים זה בזה. לא יצאה עגלה את שערי החצר הפתוחים לרווחה, לא נעה בהמה — דממה החצר על תל־האפר העתיק.

לא פגש איש את שאולוב שהתהלך בחצר, לא הסביר לו פנים כראוי לאורח כמוהו. כי מתחת לבריכת־המים הגבוהה היו עומדים אנשים ומורידים את הגופה המתה שמשו מן המים, מביטים אל הגופה שתפחה מן המים ומושכים בכתפיהם.

— מיתה משונה בחר לו הבחור.—אמרו בשקט האנשים.

ונדמה לירמיהו, כי גם חומת החרולים היבשים לוחשת לחישה יבשה על „המיתה המשונה שבחר הבחור".

„ודאי היה גם הוא אטים־פנים, וכבד־תנועה ככל אנשי החצר הזאת" — הגה ירמיהו בלבו.

האיילה דקת־הרגלים, שבאה אליה מבין האהלים, ניגשה אליה והישירה להביט בעיניה הבולטות. לטפה אותה דינה בידה על ראשה ועל סנטרה התמימים והקשיבה בסקרנות כבושה לשאון הקודר החורק ונרדם במחנה.

— לא. לא. אַל תפחדי. — יצא פתאום קצין גבוה ואמר ברוב רוך.

הביטה דינה אל הגבר החסון ששיבה זרקה בו ולא פחדה. הרגישה בגעגועים הכבדים שנצברו בלבו.

— איני מפחדת. — אמרה בשקט.

עתה עמד הגבר הזר על ידה בחשכה. והיא אמרה:

— נחמדה היא ויפה האיילה שלך, המפקד.

— אמנם נחמדה היא. — השיב הלה ברוך ולקח את כף ידה.

הם הלכו והמחנה הלך ונגול לעיניהם במוראו. עברה דינה בין חמרי הגופות המזוהמות עד גשתם סמוך לכנפי האוירונים הניצבים בשורה. עתה לא חששה מהם דינה. להיפך: המתכת האפורה יצקה לתוכה הרגשת סכנה עליזה וטמירה.

— אם תרצי — נתרומם באויר. — אמר הגבר בכובד־ראש.

נשמעה לו דינה בלי אומר. קלה, כאשר לא היתה מעודה, טיפסה ועלתה אל מושבה, התעטפה בלבוש הטייסים. וכאשר הרכיבה על כנפיו משב הרוח החזק — לא ידעה עוד מה העולם המשתרע שם למטה, ומה חלל האויר העצום הזה אשר בו נישאה. התרוממו וירדו.

הסודות — בלעדיהם המכונה לא תקצור, המוטור הקטן לא ינוע, המחרשה בתלם לא תפלח — איך אלך ויואל יהפוך את פניו אל הקיר וישתוק ימים רצופים — — ונתן יתעטף באדרת ויישן על הספסל לילות על לילות — — —

כה דיברה דינה, לא משלה ברוחה, הסתבכה בדבריה ולא שמה מעצור ללשונה.

יז

אך לא יכלו הבחורים להתמהמה עוד, כי נמצא כבר שאולוב — חציו שכוב, חציו יושב — בעגלה היוצאת את החצר, והוא שחום ומצומק יותר משהיה. הרוח הביאה כבר עננים ראשונים אל ההרים ושאולוב הרגיש בליחה שנצטברה בריאותיו והיא מפרכסת בתוכו ומעיקה עד מחנק. רצה שאולוב להגיע אל יוכבד האלמנה לפני בוא העננים — כי שם ינוח, יכעכע יפה־יפה וינוקו ה„צינורות" הסתומים.

— בואי, דינה. — ניסו הבחורים בפעם אחרונה וביקשו ללכת להשיג את העגלה היוצאת.

ומשהניעה דינה את ראשה ועצמה את עיניה — קמו והלכו. רק ירמיהו התמהמה, ניגש אליה, הביט ברגש רב אל פניה החיורים ואמר בלחש:

— ראי, דינה, אַל תצטערי.

נתפכחה פתאום דינה, נתנה בו מבט ממושך, כאילו הכירתהו זה עתה, נגעה בכתפו בידה החמה — וילך.

החרישו עתה הבחורים, לא הביטו אל החצר שדממה

— אמנם פשוט היה. כבד־מות. איש לא חשב, שיבחר לו מיתה משונה כזו. — שמע את האנשים אומרים.

— דינה היא שהקדירה את מוחו. — שמע שוב את האנשים אומרים.

אז ראה את דינה בין אנשי החצר המחרישים — והיא נושאת ברמה את ראשה, מבטה פלאי כצוחק ושפתיה מרעידות כבקדחת.

— בואי, דינה, תלכי אתנו. — נתחמץ פתאום לבו של הקוקזי — הבל מפטפטים האנשים.

— לא. כי בחצר אשאר. — צחקו פני דינה החיורים.

עתה הרגישה פתאום בצמרמורת המפצפצת את עצמותיה, המטלטלת אותה טלטלה חזקה עד לבלי קום בה עוד רוח.

— בואי, דינה. — אמרו גם שלושת החברים הצעירים, שהקיפו את מיטתה של דינה החולה — הנה אנו יוצאים לדרך. תלכי גם אַת אתנו. למה תצטערי לאשר מפטפטים האנשים ?

— לא. — הניעה דינה את ראשה ושפתיה יבשות ומבטה בוער. — איך אלך ואעזוב את אנשי החצר ? מה יהיה עליהם— על לייזר אדום־הזקן, על יואל, על נתן ועל שאר אנשי החצר ?

ריחמו שאולוב וחבריו את דינה המדברת והקשיבו דומם להגיגה הסוער :

— איך אלך ולייזר לילות רצופים לא יפשוט את בגדיו ולא יוריד מעליו את תיק־העור ? לא יוריד, כי בתיק צפונים

התנפחו, ובבלעו את עשן הטבק אל קרבו ניסה להתבדח:

— העשן מנקה יפה את ה„צינורות״, יוכבד.

— תנוח, שאולוב, וייטב לך — צחקה האשה.

אך לא יכול עוד שאולוב לנוח. בראותו לאור העששית את הליכתה השקטה של יוכבד, את שלושת חבריו הצעירים היושבים בפינה מחרישים — ניצתה בו תשוקת הדיבור. והוא דיבר פתאום ממעמקי לבו, ממעמקי תשוקתו למעשים כבירים, לחליפות החיים:

— ראי, יוכבד. הנה הבאתי הנה את שלושת חברי הצעירים. אמרתי: אביאם אליכם. אליך, אל מנוח, ואל מנחם הרוכב. אַת, יוכבד, תעניקי להם מהשקט היצוק בך, ממנחם הרוכב יקחו את כוח הברזל אשר לרצון, וממנוח — את העקשנות השוברת קיר. תנו להם, כי בחורים טובים הם. חומר רך הם ואפשר לעצבם ולתת להם צורה. — כה נשא שאולוב את משאו, וכעכוע גדוש זעזע את חזהו.

ישבו מחרישים הבחורים. אף יוכבד הצטחקה בתבונה ואמרה:

— תנוח, שאולוב. אסור לך הדיבור עכשיו. עוד נוסיף ונדבר בענין זה.

ידעה האשה את האיש ואת שיחו, ראתה בעין מנוסה ללבותיהם הבודדים של חבריו הצעירים. על־כן חזרה והרכינה את ראשה המסורק חלק על מכונת־התפירה, ומשק המכונה החרוצה שב והשליט שתיקה בבית הקטן. התרככו פני חנן החמורים, התמשכו פניו הצנומים של טוביה, אף ירמיהו ישב והביט בעינים צעירות ופקוחות לרווחה.

בבדידותה על התל, רחוקה מאדם. החזיקו בדפני העגלה והלכו צעד בצעד עם הבהמה המושכת. משום מה נמנעו מהביט אל שאולוב, ששכב חסר־אונים ועיניו עצומות למחצה.

— ראו, בחורים. — לא התאפק שאולוב ופרכס מעוצר נשימה — עודכם כילדים. כגמולים מחלב. לכן אמרתי: לכו אחרי והיה לכם שאולוב כאב לכל דבר.

לא ענו הבחורים דבר, כי עיפים התנהלו בצדי העגלה המדלגת על האבנים המשוקעות באדמה. שעות על שעות התנהלה העגלה, והבחורים עצרו במלים.

ובבוא העגלה אל בין שתי שורות הבתים הנמוכים, הבנויים בזלת שחורה, נדמה להם, כי בעקבות העגלה באה גם הרוח וקפצה ופרצה לתוך שמשה שבורה, לתוך פשפש ניתק — ושבה ודילגה אל רחבי השדות.

אך כאשר יצאה לקראתם האשה יוכבד והיא גוצה ובריאה, וחשפה את שניה השוות בבת־צחוק — שבו והחליפו כוח.

— הנה זקנו העצמות, יוכבד האלמנה. — אמר שאולוב וניסה להעמיד פנים צוחקות.

— תשכב ותנוח, שאולוב. — הסבירה האשה פנים.

הסב שאולוב למראשותי המיטה ושתה את התה העשוי מצנים לחם ונשך תאנה במקום סוכר. צנום ודק ישב בתוך הכרים, כי את אדרתו הסיר, גם את האפודה עם תרמילי הכסף פשט. רק עיניו בערו, בלורית שערו נתבדרה — כולו רוח איתנה, שקנתה לה שביתה בגוף צנום. עתה נתן חופש לשיעול שפרכס בחזהו, פניו האדימו כתולע, ורידי צוארו

שתק מנוח. גם מנחם הרוכב ריפה את שפתו התחתונה, עת קיפל שאולוב את גופתו הצנומה מתחת לשמיכה והצללים מרקדים במשקעי פניו.

פשק טוביה את רגליו ואמר פתאום:

— ראה, שאולוב. הקץ לצחוק. מה טעם בנדודים אשר נדדנו עד עתה, ומה טעם כי נוסיף לנדוד? ראה, בלתה אדרתך, דהתה אפודתך. עוד מעט ועין לא תכיר את תרמילי־הכסף הנוצצים. הנה יגש אליך חייל פשוט ושלחך לחטוב עצים ולשאוב מים. וכן יישלח גם כל אחד מאתנו.

ניסה שאולוב לענות, אך הפעם לא עמדה לו חריפותו. כי אמנם בלתה אדרתו, דהתה אפודתו, כדבר טוביה. עוד מעט ואיש לא יכיר את תפארתן מקדם.

— ראי, יוכבד, — אמר בשמץ מרירות — האפרוחים מלמדים את התרנגולת. או אולי ילך שאולוב לעת זקנה — והיה חייל? „ימין, שמאל!", „ימין שמאל!" ילך גם שאולוב שכם אחד עם הפרחחים?

צחקה יוכבד, צחקו גם מנוח ומנחם חבריו. אף־על־פי־כן הבינו הכל, כי אין לו מה להוסיף בשעה זו, וכי נכבע הפעם הקוקזי. משום־מה שכחו מנחם ומנוח את טינתם, וזכרו ברגש את חברותם עמו זה שנים רבות.

— אין דבר, שאולוב. גם אנו לא נעזבך — אמרו — באשר תלך נלך. ואם תהיה חייל — והיינו גם אנו חיילים.

— שכם אחד נלך, זקן — אישר גם מנוח בקול יבש.

— הוא שאמרתי. — התעודד שאולוב והעמיד פנים — אם אבוא ואומר לכם: בואו אחרי — והלכתם מיד, בלי

— עתה, שאולוב, יש לי מכונת־תפירה בערבים, וטוב לי. — השיחה האשה בשקט — גם התרנגולות מטילות מעט. שתי הפרות חולבות. דבר לא חסר לי ולילדים.

בהירה ופשוטה נבעה שיחתה — בהירה כחיים ופשוטה כעבודה. ויחם ליושבים.

אך שאולוב מאן לנוח גם עתה, וכאשר באו מנחם ומנוח חבריו שב וניתך דיבורו החם על כתפיהם הכבדות וזרועו הצנומה, השערה היתה חולפת על ראשו העטור ערמת־שער גבוהה ומסובכה. היה שאולוב מדבר, כמבקש למגר בדברו את כתפיהם הכבדות, את תנועת מחשבתם האיטית. אמנם ישבו מנחם ומנוח כברזל המסרב להתכופף, ובכל־זאת היה שאולוב כופף אותם לאט־לאט.

התרומם מנוח, הישיר את ראשו המרובע, מתח את לסתותיו היבשות והקיש משום־מה בכוח אגרופו על השולחן, אבל הנה שב וישב, נכפף באש הלוהטת בעיניו השחורות של הקוקזי.

— תמיד אתה כך, שאולוב הקוקזי, — נשא מנוח את דברו — תמיד אתה נודד. תמיד נושא אותך הרוח. אך סופך שתפול כפגר בשדה ואיש לא ידע את קבורתך.

— ואפול! — צחק שאולוב ופניו התחדדו עד היותם דומים לפני הנשר — ואתם, מנחם ומנוח, כלום איני מכיר אתכם עד תוך־תוככם? כלום לא תלכו מיד, אם אומר לכם: בואו אחרי.

כלי־הנשק מהמחסן ויחלקום לכל אחד מהם, לאמור:

— קחו וחגרו כל אחד מכם על חגורו את הכלי הקטן, ואת הכלי הגדול ישא על הכתף ועוד הלילה תתחילו בעבודה.

אמנם לא היו כלי־נשק אלה ככליהם המפוארים של מנוח ומנחם הרוכב. לא דמה ה„באגאן" אף במקצת ל„מאוזר" הנעול בנרתיק העץ התלוי על ירכו של מנחם הרוכב. וכן לא ידמה בשום פנים הקנה ה„יונאני" חד־הכדורי ל„חמש־הכדורית" התלויה בגאון על גבו של מנוח.

אף־על־פי־כן היה זה נשק! הבחורים נגעו בחרדה במתכת הרפה, החלקה.

— ב„באגאן" הזה הברחתי יחידי להקת גנבים — מסר מנוח בגאון שקט לצעירים ממנו.

— וב„תוף" לא היו כי־אם שלשה כדורים. — אישר בקול יבש גם מנחם הרוכב.

— „יונאני" זה שימש לי פעם יפה, כאשר נתקלתי באורחת גמלים — סיפר גם מנחם את חלקו.

— כי ה„יונאני" אמנם כדור אחד לו — נהנה מנוח ופירש — אבל הכדור האחד אינו כדור, כי אם רעם בגלגל.

— על־כן תשאו בשמחה את הנשק הזה. — אמרו השנים הגדולים, כלמד את הטירון — תשאוהו, כאשר נשאנוהו גם אנו שנים רבות: בשדה, בכרם, ברכב וברגל.

— נשוא נשא. — ענו השלושה לעומתם והתקשטו בחגורות וברצועות ובמתכת היפה.

— נשוא תשאו! — פסק גם שאולוב פקודה קצרה ורשף־אש התמלט מתחת לעפעפיו.

לשאול שאלות, כי־על־כן חברים זקנים אנחנו ויודעים איש את רעהו. וכן אם אבוא פתאום באישון־לילה ואומר: בואו ונרכב — ורכבתם אחרי, כאשר רכבנו באותו לילה בתחתית ההר — —

— ואתה נפלת לתוך הואדי, שאולוב הקוקזי. — צחק מנחם הרוכב צחוק מתכתי.

— לא נפלתי. כי הסוס מעד.

— נפלת. — אישר גם מנוח בקול יבש, שאין להרהר אחריו.

לא יכול עוד טוביה להתאפק והוסיף גם הוא בבת־צחוק דקה מן הדקה:

— זו דרכו של הזקן. הנה גם לנו סיפר, כי הקצין הכה והוא הגה לא השמיע.

— חו־חו! — צחקו בהנאה מנחם ומנוח למבוכתו של הקוקזי.

— אמנם אף הגה. — לא נבוך שאולוב.

— געית, שאולוב. כשור עקוד געית. — אישרו חבריו הצעירים.

— חו־חו! — צחקו כרעם בגלגל כל יושבי הבית.

יח

אולם כאשר הגיע שאולוב בידו — נאלמו הבחורים דום. הם שבו והרגישו את עצמם כטירונים העומדים לפני מפקדם בשעה קשה. כי הנה הוציאו מנוח ומנחם הרוכב את

מזדקפים, נושאים את ראשיהם ברמה ומדברים אף הם בנעימה מבטלת כשומרים ותיקים.

— על השקד הירוק השמירה אך משחק היא — גיסה לאלפם השומר החבוש כובע־לבד.

— בשעה זו השמירה אינה אלא שמירת ילדים. השמירה העיקרית מתחילה בהבשיל השקד, כאשר הקמה נצבת זהובה בשדות. החרו־החזיקו אחריו שאר השומרים חגורי־הנשק.

— המ, ודאי. — המהמו השלושה.

כי לא רצו להתראות כטירונים בעיני השומרים חבריהם. לא רצו להראות כנערים בעיני שומר ותיק זה החובש כובע־לבד, המנענע את כתפו, המביט אל מעבר לגבול — לסלעים, לנחלים, לחשכה — ויורק יריקה מובהקה.

וכן לא רצו להתראות כטירונים בעיני חבריהם הרוכבים — בעיני מנוח היושב הכן על סוסו ובעיני מנחם הפוסח מרגל לרגל, כפרש היושב תמיד על הסוס.

— הלילות שקטים לגמרי. — היו משיחים השלושה לרוכבים כשומרים מנוסים.

— ודאי שקטים הלילות. — תמך מנחם הרוכב את ידו ברישול על ה„מאוזר" הטוב הנעול בנרתיק־העץ.

— אין דבר, בחורים — היה מנחמם מנוח נחמה יבשה — גם אתם תטעמו טעם של אש.

— תטעמו. — היה מפהק אחריו מנחם הרוכב בשויון־נפש גמור, מדי העלמם בשעטה נהדרת אל תוך החשכה.

שבו והתהלכו השלושה זה בכה וזה בכה על גבולם, — ממעטים לדבר, כבדי־ראש וחמורים — כחיילים למודי־נסיון.

— נשוא נשא, שאולוב! — נענו כחיילים הנצבים הכן לפני מפקד ותיק.

וכאשר קמו מנוח ומנחם הרוכב ללכת, יצאו גם השלושה אחריהם. בפסיעה זהירה הלכו, כאשר ילך תלמיד אחרי רבו. כהולכים בחושך ונחש ינחשו לדעת, מה ההליכה הזו באישון לילה — — — למה הנשק החגור על ירכיהם — — — למה ינהלום שני הרוכבים במשעולי החורף הלחים, החלקלקים, הטובעים ברפש ובבוץ.

וכן הוסיפו לעמוד תוהים, גם אחרי אשר הניחום שני הרוכבים על גבול כרם השקדים. ובעצמם נבלעו בחשכה והתרחקו אל השדות.

— על גבול הכרם תתהלכו. — פקד קצרות מנחם הרוכב.

— איש איש על גבולו. — הוסיף מנוח וירכב עם חברו.

והשלושה נשארו על גבול הכרם חגורים ומחרישים, כאילו לא הכירו עוד איש את רעהו.

אך בסתר לבם התגאו השלושה. בהיותם מהלכים על גבול מטע השקדים זה בכה וזה בכה — ירמיהו במכנסים צהובות של חייל אלמוני, חנן במכנסים ירוקות של חייל פלמוני, וטוביה עטוף „עבאיה" ארוכה, כשומר ותיק, — בהיותם פוסעים מתונים ורצינים על ה„גבול", — היה כל אחד מחליק בידו על הנשק החגור על ירכו, מאמץ בידו את הקנה הקר של „חד־הכדורי".

ומשהיו נפגשים עם שאר השומרים — היו שלשתם

רוכבי הגמלים. אלה באים ואלה נעלמים. עוד מתנדנד הגמל נדנוד שקט ומתון, וכבר טסה אחריו המכונה. וטרם נעלם מסע המכונות הארוך, כבר נראו קובעי־הפלדה של ההולכים ברגל.

— נו, שאולוב, — צחקו עתה ונהנו מהמראה הרוכבים והרגלים — הגם הצבא שלך הוא כצבא הזה?

— ראה את המכנסים הירוקים והצהובים אשר הלבשת את אנשיך? — צחקו הבחורים.

— ראה את הנשק שנתת בידיהם, שאולוב הקוקזי?

ניסה שאולוב להניף את ידו, להתיז רשף מעיניו ולהסות את קלי־הדעת, אך גם הוא לא יכול להתעלם מן המראה המרהיב.

— אכן אנגלים הם. — פישק שאולוב את ידיו כמניח את השלטון.

— ראו, להם הכח — — — החרו־החזיקו אחריו הבחורים.

— לא כתורכים המסכנים, הרעבים ללחם.

וידומו. כי הלך המחנה הלוך ורב. ביטל הדיבור מפיהם. עין לא נגרעה מן המראה.

יט

אף־על־פי־כן, כשהגיע קצין הצבא ודיבר על לבם להתגייס, הביטו אליו הבחורים ולא ענו דבר.

— התגייסו! — דיבר נמרצות הקצין — המשמעת היא הכח.

— תהיו חיילים טובים, בחורים? — יש אשר ישאל שאולוב בקריצת־עין בעברו על פניהם וסוקרם מכף רגל עד ראש.

— נהיה. — היו עונים השלושה בקיצור, כיאה לחייל העונה למפקד.

— נו, נו, תזכרו. רק אל נא תריקו כדורים להבל. אל תעוררו בהלות חינם — התערב המפקד והתרה ברצינות, באיום, כראוי למפקד.

— לא נריק. לא נעורר בהלות חינם. — היו עונים השלושה בקולות צעירים, חדורים הכרת־אחריות.

כי אכן פקד אותם שאולוב, כאשר יפקד המפקד את חייליו. יום יום פקד אותם, מדי הבשיל הפרי ומדי הזהיבה הקמה. כמפקד שלח את הרוכבים אל השדות ואת הרגלים אל הכרם — ואיש לא המרה את פיו.

ומה התפלא שאולוב יום אחד, כאשר חייליו לא התפקדו כדבר יום ביומו. לשוא בידר את בלוריתו המפוארה, לשוא הניע נמרצות את ידו הצנומה אילך ואילך.

— הוי, שאולוב, — צחקו באותו יום הרוכבים והרגלים — מה הצבא הזה אשר לך לעומת הצבא ההולך ובא?

וישובו לצפות אל ההרים ואל כל העברים ולא שתו לב עוד לשאולוב. כי אמנם הלך ובא צבא רב ועצום, שפעה גדולה כסתה את עין הארץ. עוד טרם נראו הרגלים, כבר הגיחו גדודי הרוכבים מן הדרכים הנעלמות בהרים. ועוד טרם נעלמו הרוכבים בעלי המגבעות הרחבות, כבר נראה המסע המתון של

השניה — גם־כן היטיבו לראות, שרגלם טובה, נשימתם יפה — החזה, הריאות, הלב — הכל כשורה.

— ראוי. — היו טופחים איש על גוו הערום של חברו — בחור כהלכה. ארז בלבנון.

— רק העין השמאלית כמעט המיטה עלי צרה — צחק עתה שאולוב עמהם צחוק ילדותי־תמים.

— הידד, זקן. כמוך כאחד הצעירים — המו החברים.

היו שמחים עתה שמחה ילדותית, כי אמנם בריאים הם באברי גופם, וכאשר שבו ולבשו את בגדיהם ראו את עצמם קלים משהיו.

עתה התבוננו כי לא יחידים הם—רבים היו המתגייסים. קבוצות־קבוצות באו ממקומות שונים, וכאשר עבר שאולוב בראש ואחריו מנחם הרוכב, מנות, ירמיהו, טוביה וחנן — הודו הכל, כי אמנם בחורים ראויים לשמם הם. ניכר חינוכם הטוב.

לשמע תהילתם התעודדו מאליהם הבחורים: מאליו פסח מנחם הרוכב מרגל לרגל, כאילו עודנו רוכב על הסוס בימים ובלילות; ומנות היישיר את ראשו המרובע; שאולוב מתח את שפמו מתוח היטב, וירמיהו, טוביה וחנן פצחו בגרונותיהם הצעירים. בשורה היו הולכים — ומדי עברם נספחו אליהם אחד אחד המתגייסים.

— החבורה הולכת. — היו אומרים המתגייסים.

בערב, ברחוב ועל גדר כל שדרה הם הפוצחים פיהם: הנה ישירו על חורשה ורמזו זה לזה בעין בדבר „ריבה

ניצצה חגורת־הכתף של הקצין, הוריקו מדי־הצבא, הפיל קולו אימה. בכל־זאת כבשו הבחורים בעקשנות את ראשיהם, עד שפתח טוביה ואמר:

— ראה, קצין. הנה יש לנו מפקד משלנו. שאולוב הקוקזי. הוא נָחָנוּ עד היום דרך ארוכה. אם יאמר לנו ללכת— נלך. ואם לא יאמר — לא יועילו דבריך על משמעת ועל כח.

נבוך הקצין. סקר בעין זועפת את היושבים. אך משנתקל בעינו הבוערת של שאולוב, בבלוריתו הסבוכה, בתוי־הנשר אשר לפניו — הבין כי אמנם הוא המפקד פה ולא אחר.

— ניחא. — ויתר לבסוף.

והבחורים צחקו אחריו.

— ראה, שאולוב, — אמרו בחיבה — אנו לא מחלנו על כבודך גם הפעם. כי כבודך כבודנו הוא.

— ידעתי מראש, כי כך יהיה. — השיב שאולוב נרגש— כי מכיר אני אתכם היטב. לפני ולפנים. ויפה עשיתם. — הוסיף והתלקח — כי דעו, בחורים: נהיה מה שנהיה ונלך באשר נלך — תמיד נשאר מה שהננו. לא תוכלו לשכוח את תורת שאולוב הקוקזי.

— לא נשכח, — ענו ספק בצחוק, ספק בכובד־ראש הבחורים.

— גם אם נאכל „בולי" עד לזרא ונסבא שכר עד להקיא — נשאר מה שהננו. — טפח חנן בהנאה על אבנטו.

מעתה היו נכונים לכל. וגם כאשר בא הקצין לבדקם, לא סרבו הבחורים, כי ברצון התפשטו ערומים. בעצמם שמחו להוכח, כי בעצמם את העין האחת ראו יפה, ואם עצמו את

ישבע. והכה טוביה על מיתרי המנדולינה, יניע את כתפו הצנומה ואת עינו ישלח בשאולוב מן הצד.

— זהו שכר טרחתי, הא? — אומר שאולוב במרירות מעושה. — האם לא טוב, כי יעזבכם שאולוב ושב אל הזקנה שלו, אל החיים השקטים? — —

— לא תשוב, שאולוב, כי אתנו תלך. — אמרו הבחורים ושילבו את ידיו מזה ומזה.

הבליע שאולוב את צחוקו בגודל־לב, נהנה בקרבו.

— כמונו תשבע „בולי" — הוסיף חנן וטפח על גבו — גבינה ודיסה לשובע.

אמנם לאט־לאט הלכה ונתמלאה קיבת חנן. ממנות הלחם הרך והלבן שנשלחו לטירונים ממחסני הצבא, מדיסות־הגריסים המשביעות, מקופסאות השימורים השונות והמשונות. היה חנן צולה על להבת הנר את קופסת הבשר, עד העלותה את ניחוחה, עד יפעפע השומן הרב בתוכה — והיה טועם בו למפרע את כל שבעים הטעמים.

— הה, זולל וסובא! — צחקו לו חבריו.

— אין דבר. — היה חנן עונה בפה מלא. — תהנה בטני הפעם מצידת המלך. והיה לה חלף הסבל שסבלה בפת עשויה פולים ותורמוס, בזיתים מרים, בריבת ענבים, שהיתה לה לזרא.

כה אכל חנן עד אשר נתמלאו יצוריו והחליף כוח, במידה שיכול כבר למתוח את כתפיו, לצחוק צחוק מעומק לב ולהבליט את שרירי חזהו. שב חנן והתהלך דרוך כקפיץ והביט סביביו במבט קשה:

פלונית"; וכן ישירו על הדרכים החרבות בהן נהגם שאולוב הקוקזי; על המראות אשר ראו בהר ובגיא, בשדה ובערבה — מי שם את הפזמונים בפיהם?

מאליהם באים הם. כפרפרים פורחים הם מפי טוביה, והמנדולינה מסייעת. — —

אך לא שבעו המתגייסים, המתאספים והולכים מסביב לחבורה. עודם תובעים ומקשיבים, עד יבקשו לאחרונה קול אחד:

— את הפזמון הקוקזי, בחורים!

ידע טוביה מראש למה הם מצפים, אך העמיד פנים כאינו יודע. האריך קצת בכוונה את רוח הקהל. ורק בראותו כי הצטופף הקהל מאד, כי נדחקים הטירונים לשמוע את השיר — רק אז ישאף טוביה רוח ופצח יחד עם מיתרי המנדו־לינה:

„גַּם אִם יַכּוּךָ עַד מָוֶת,
פִּיךָ אַל תִּפְתַּח,
בֶּן־הָרִים הָיִיתָ,
זְכוֹר וְאַל תִּשְׁכַּח — —"

ורעמו הטירונים בכל כח ריאותיהם לאמור:

„הוֹ — הוֹ — — —
בֶּן־הָרִים הָיִיתָ,
זְכוֹר וְאַל תִּשְׁכַּח — —"

ערב־ערב, ופעמיים בערב יחזור הקהל אל הפזמון ולא

כ

אכן נשתנה חנן בבת־אחת. עוד לא הבינו חבריו מה השינוי שחל בו, אך טוביה היה מרמז כבר במשמעות רבה:

— ראו: נתקעה „יתד" במוחו הקטן של זה.

היה חנן צוחק מעמקי בטנו, מתיז רשפי־אש, ויש אשר יענה לטוביה:

— הי, טוביה, אברך נאה. כלום אתמוגג כמוך למראה ריבה פלונית, או אולי שורות אכתוב ביומן ואאנח, או כירמיהו אפקח עיני בחרדה? החייל, בחורים, עשוי פשוט וללא קמטים.

טפחו לו חבריו על גבו בצחוק, ואף־על־פי־כן הרגישו, כי בימים האלה הבדילה מחיצה פתאום ביניהם ובין חנן. חנן אחר היא המדבר אתם ולא זה שידעוהו מתמול־שלשום. ואם עזב אותם חנן בערבים מבלי הגיד דבר והלך באשר הלך — התעלמו כאינם רואים.

„ודאי הולך הוא לעניניו" — היו הוגים בפני עצמם, אך משום־מה נמנעו לשאול ל„ענינים" האלה.

אולם ככל אשר הרבו להתעלם, כן גבר גילוי לבו של חברם. ללא בקשוהו היה פותח ומספר. משיח וצוחק — וצחוקו היה שונה משהיה. אפשר המקטרת שתקע בפיו שיותה לו צורת גבר!... מכל מקום נדמה היה, כי חנן יודע עתה הרבה דברים, שהם אינם יודעים אותם.

— ערב הגון היה אמש. — סיפר חנן.

— מה זה? האמנם אלה טירונים ראויים לשמם? האמנם תימני זה, המדדה כמצחצח נעלים, ואותו ספרדי נדכה, ואותו אשכנזי מירושלים שמוט־הכובע — האלה יהיו לחיילים? לבית־המדרש ילכו. ישובו למקומם. בושה היא וכלימה!

זכרו לו חבריו את אשר היה מפליא לשחק בכדור־רגל, להתהפך באויר ולעמוד עמידת־ידים, והסכימו פה אחד:

— הבה, חנן, קצין תהיה לנו. תלמדנו ללכת בשורה, ואת שאר התרגילים, שבלעדיהם לא יהיה האיש חייל. למדנו נא, לבל נהיה לצחוק.

החמיר חנן פניו, הבליט את חזהו ואמר:

— כאשר דיברתם כן יהיה. אך דבר אחד אני דורש מכם — משמעת.

— ניחא. — הסכימו מיד הבחורים וצחקו עד שהתגלגלו מאפס כוח.

מאז פקד אותם חנן יום יום. באותה שעה היה שוכח מי הוא שאולוב הקוקזי, ומי הוא מנחם הרוכב, מי הם טוביה וירמיהו — כולם היו שוים בעיניו — מכולם דרש דרישה אחת. התלכדו הטירונים תחת ידיו: הרים בחיל ורעדה את רגליו התימני, זקף את ראשו כברבור האשכנזי מירושלים, שיווה לעצמו מראה עליז גם הספרדי המדוכא — עוד מעט והפלוגה דמתה בכל לפלוגת צבא.

— שמאל, ימין! שמאל, ימין! — פקד חנן בקפדנות. והאנשים צייתו.

— חת, שתים! חת, שתים! — הרעים חנן קצובות. והאנשים דרכו בו במקום כאילו כפאם שד.

הכל מוכן בשבילם, רק בשבילם. לאור אפלולי זה ישתרעו על ספה רכה וינומו־וינומו תנומת גוף ונפש.

— חברי הם. — דיבר חנן — ורוצים הם לנוח פה. עיפים הם ורוצים לנוח.

— חי־חי־חי! — צחקה בעלת־החדר השחורה, גלגלה את עיניה הגדולות.

— המ, — שרבבה את שפתיה ולגלגה לגלוג קצר בלונדית קטנה, מצובעת.

ונערה בהירה־רכה, שישבה בלי נוע, הביטה כה וכה בעיניה החמות ולא ידעה אם תצחק גם היא, או לא.

— לא נוראים הם. — הוסיף חנן להציג את חבריו — לא קשים, כאשר ייראו לעין. בעלי־נפש כגון אלה תמיד קשים למראית־עין.

— האמנם רק למראית־עין? — גלגלה בעלת־החדר את עיניה.

נדמה שהאור הורוד כהה מברק עיניה...

ולא נראה עוד טוביה, שטמן ראשו בחיקה של אותה בהירה־רכה, וכן לא נראה עוד חנן, שהצניע שבת עם הבלונדית השובבה. באפלולית היה שרוי החדר, וירמיהו לחש בנשימה חטופה כבעל־כרחו:

— אכן רק למראית־עין.

— הו־הו! — צחקה צחוק גרוני בת־שיחתו וקרבה אליו.

— אכן רק למראית עין — חזר ירמיהו ביתר אומץ, ושלח ידו אל הגויה הזרה, שנתקרבה אליו.

החרישו חבריו, כאילו לא להם סיפר את הדברים. אך חנן לא יכול להתאפק, דחף אותו דבר־מה:

— הכל היה כדבעי. — צחק מעמקי בטנו.

שכבו חבריו ועצמו את עיניהם כישנים. אך בפני עצמם חשבו: האמנם נתגלו לחנן דברים והם לא ידעום? והדברים פשוטים כל־כך, שידובר עליהם בצחוק?

— אי, בחורים. אך לחינם תעצמו את עיניכם. — לגלג חנן במנוחת־לב. — ידעתיכם, טוביה וירמיהו. האם לא תשתוקקו בסתרי־סתרים לבוא גם אתם אתי? בואו. הכל שואלים אותי לחברי: למה אינו בא זה המנגן על מנדולינה והשני, הביישן, למה אינו בא? אילו ידעת, ירמיהו! האחת אמרה, כי יש בך דבר־מה, — חו־חו! — ומאחר שאמרה זאת— השמר לנפשך. בקש מחסה אצל שאולוב הקוקזי. או קח אתך את מנחם הרוכב, שיגן עליך — חו־חו!

נתרעמו החברים מצחוקו של זה ואמרו בבת־אחת:

— חנן — בחור! ראה, פתאום היית גבור בגבורים.

— הייתי. — מתח חנן את קומתו — בעל־כרחך תהיה. יש אשר אשה תלפות אותך ולא תדע את נפשך.

נדלקו החברים מתשוקה נסתרת וכבשו נשימתם, וכאשר שאלם חנן: „נו, תלכו עמי?" — החרישו וילכו אחריו.

היה החדר מואר אור ורוד, רפוד ספות רכות, זרוע קישוטי־הבל מעשה נשים. הוקל מיד לבחורים שנכנסו, כי בעלת החדר קיבלה אותם בגיחוך גרוני־ניחר ששפע גם מעיניה הצועניות — עד שנדמה לטוביה ולירמיהו, כי אמנם

הביטו טוביה וירמיהו לצדדים וראו, כי רבים הבאים ללוותם עד הרכבת: גם יוכבד האלמנה מדדה בשקט ופניה מצטחקים; אפילו אנשי החצר באו והולכים בפסיעה כבדה ומרושלת, — רבו המלווים. הזדקפו הבחורים, מתח שאולוב את שפמו ומנוח היישיר ראשו — כאילו רק למענם בא כל הקהל הרב הזה.

— בואו אתנו גם אתם, פלחים שכמותכם — מצמץ שאולוב בעינו אל מלוויו.

— איך נעזוב את החצר? — ענו הללו בתמימות.

ראה שאולוב את אנשי החצר והנה כאילו לבשו לכבוד המאורע חולצות נקיות וחפפו את שער ראשם המגודל, וצחק בשנינות־לשון לאמור:

— וכי מה, פלחים? כלום לא „שפכתם" עוד את מעט השעורה? או אולי חסים אתם על החיטה או על הפול?

— אף על זה אנו חסים. — ענו הללו בערמה.

צפרה כבר הרכבת והיו ממהרים להפרד הנוסעים והמלווים.

— מילא. פלחים הם פלחים. — סיים שאולוב ונפרד מעל המלווים אחד, אחד.

— ראי, יוכבד. גם הזקן ילך בשורה אחת עם פרחחים— צחק שאולוב ונפרד מן האשה.

— אין דבר, שאולוב. עוד כמוך כאחד הצעירים — שיבחוהו המלווים קול אחד.

כבר מלאו קרונות הרכבת את הטירונים הדחוקים.

— חו־חו! — צחקה בשקט — אכן צעיר אתה. תמות בידי נשים. — — —

כבר היתה שעת־לילה מאוחרת כאשר יצאו לרחוב דומם והם שלשתם גלויים וצוחקים, כהיות חנן בעיניהם רק תמול.

— מצא חן בעיניכם? — נהנה עתה חנן מלוא הנאה מחבריו.

— מה תעשינה נפשות בודדות ותועות כמונו? — הצטדקו כאשמים השנים.

— אין דבר, טוביה. — נתחמם חנן — טעמך לא רע, בחור. בחרת יפה. ואף אתה, ירמיהו, אל תאמין בתומתך לצחוקה של זו. לרבים צחקה כן: כה צחקה בשעתו למפקד איטלקי נאה בטרם עזבה, וכה צחקה אולי לצרפתי — בעצמה מספרת. וכן תצחק גם אליך.

— מילא — הניעו ראש הבחורים וצחקו בכל פה.

אך למחרת קראה התקיעה לטירונים להתפקד. בלי שהיות קראה להם הפעם, עד שכמעט שכח כל אחד מהם באחת את כל תורת ההתפקדות, אשר לימד אותם חנן.

— ישׁ־ר ע־מוד! — התהלך עתה חנן זועף לפני הטירונים העמוסים צקלוניהם. — ראו נא: אל תביישו אותנו. התימני! בכל מקום אשר נלך תרים יפה רגליך. ואתה, הספרדי, זקוף נא את ראשך! הצהל את פניך! טוביה, אתה תצא בראש ותשיר לנו את שירי הלכת — — ק־דימה צ־עוד!

צעדה הפלוגה. ומדי צעדה ונספחו אליה בני־לוויה.

כא

— החוירה דינה. — פסק פתאום חנן בקול קשה, אחרי שהתרגלו למשק הרכבת הנישאת מחוץ לישוב אל עבר המדבר.

— אחרי אותה מחלה, החוירה. — ענה גם טוביה וקולו כאילו נתרכך.

הקשיב ירמיהו לדבריהם בעינים עצומות, כאילו שמע אותם מדברים בחלום. כי בא קור הלילה מן המדבר אל הקרונות הפתוחים, והטירונים נדחקו זה אל זה ונמנמו איש על כתף רעהו.

— אך שקר ענו בה אנשי החצר. — התרעמו עתה הבחורים בלחש.

— עלילה העלילו מחמת כבדות־מוחם. — דיבר גם שאולוב בביטול — אותו בחור יפה היה כבד־מוח כשאר אנשי החצר ועשה מה שעשה מתוך טפשות.

היה ירמיהו שמח בלבו, כי אמנם כן חשבו חבריו, וכי בטוח בזה גם שאולוב הקוקזי. הוא, ירמיהו כשלעצמו, ידע זאת מראש: שפתיה ההדוקות, מבטה החמור אמרו לו, כי חפה היא דינה, וכי בכבוד ובכוח נושאת דינה את סבלה. על־כן הוסיף לשכב בעינים עצומות, כאילו רבצה עליו מעמסה גדולה. והוא דיבר אל לבו:

„יודע אני היטב, כי חפה אַת. נקיה אַת כנזירה. ובנקיונך זה באת אלי והאצלת לי נשיקה משפתיך ההדוקות..."

אחרונים הזדרזו גם הם להפרד. וירמיהו עוד שהה, מבלי דעת למה פיגר מחבריו.

„האמנם תבוא גם היא?" — הרים עיניו ושאל בלי אומר ודברים את הקהל סביב, את יוכבד האשה, את אנשי החצר.

„תבוא" — נדמה, ענו. והוא פיגר.

ועל הרציף ראה פתאום את דינה לפניו. פניה חוורים עתה ועדינים משהיו. שפתיה הדוקות יותר משהיו.

— שלום, דינה. — אמר והביט ברגש חם אל פניה החיורים.

— שלום. — אמרה והושיטה באומץ את פיה אל פיו.

אז נדמה לירמיהו, כי נשק פי נזירה. היה רוצה עוד לנשק את צמתה העבותה שצנחה על הצואר, את הרצינות הזו ששפעה גם מעיניה — אך לא העיז.

— סע, — אמרה — וזכור אותנו.

הוריד ירמיהו את ראשו ושהה אצלה כחוטא ומתחטא; רוחו התפעמה כאילו הבין פתאום דבר־מה. החריש ירמיהו, כאומר: „דינה, באת אלי בזמן. אַת — שמבטך חמור, שפתיך הדוקות, וסבל רב ושקט בפניך שהחוירו. בזמן באת אלי, כדי לשמור עלי. כי, ראי נא ראי: חומר רך אני ולא אדע נפשי; לעולם איני יודע מה צפוי לי... האם תשוב ותטלטל אותי הרוח כה וכה, כאשר טלטלה עד הנה?" — — —

וכאשר נשא את עינו וראה אותה מביטה אליו ישרות— הרגיש כי אמנם שמעה להגותו.

— סע. — אמרה בשקט.

ויוקל לו בצאתו לדרך.

— קום, בחור! כעדר מתגוללים אתם בפיח הקרון. — הדף אותו חנן והעירו.

אמנם התגוללו הטירונים כעדר. מפויחים ומנומנמים הביטו אל אור היום: אל ארץ לא־נודעת, אל דקלים רחוקים, אל תרני ספינות. שכחו עתה כלה הטירונים את התורה, שהרביץ בהם חנן: מדוכא שבעתים ישב הספרדי ולא נע; האשכנזי השמיט עוד יותר את כובעו על פדחתו; והתימני היה פוזל בעינים פזיזות לצדדים, כמוכן לפורענות. נדמה, רפתה רוחו אפילו של חנן גופו: לא הרעים פנים עוד, לא החמיר קולו. —

עתה נשאה אותם הרכבת, את המפויחים והמטושטשים, בלי שאול את פיהם — עוד מעט ותטילם באשר הפקודה תגיע להטילם.

וכאשר הריעה לפניהם התזמורת בקולות־מתכת חדים וקלויים כחול המדבר הצהוב — ירדו הטירונים מהקרונות והתחמקו עלובים ומבוטלים אל שורותיהם, מבלי דעת מה ייעשה בהם עתה. עלובים עמדו ועלובים הרימו את רגליהם ללכת. נכשלו ברגליהם. לא הביטו לצדדים.

— הַ־נַ־חֲ־לַ־יִם והַ־כַ־פתוּ־רים. — התהלך עתה לפני שורותיהם קצין יבש, כוונתו היתה להסביר להם, שהם מחוייבים לנקות יפה־יפה את הנעלים, את כפתורי המעילים ואת שאר חלקי התחמושת.

ניצבו הטירונים לפני חמרי התחמושת שנערמו לפניהם: מעילים, מכנסים, כתנות אפורות, נעלים — משרוך בעל עד

הרגיש ירמיהו, כי נתלקחה בו פתאום שלהבת אהבה עצומה, אשר כמוה לא ידע, — וככל אשר גדלה השלהבת, כן בערה בו גם בושה, חרטה וצער. והוא הוסיף לדבר לנפשו:

„הה, דינה, למה לא הבטת אלי קודם בעיניך השקטות־הרציניות? למה לא באת אלי קודם באחת מתחנות נדודי ראי: הנה בן שמונה־עשרה אני כיום, ועודני כחומר הנלוש...״

תקפה עליו בשעה זו תשוקת וידוי, כאילו רצה לגלות הכל בשעה מכריעה זו, בה נתלקחה אהבתו, וידבר:

„אלמלי באת בזמן, לא הייתי יודע את החדר הורוד ודבר לא היה לי עם אותה צוענית. אלמלי הקדמת לבוא אלי, אולי לא הייתי נודד בעולם זה נדודים חסרי־טעם. כי כבד־ראש ורב־אונים הייתי עובד ושואב, עד היותי עשיר בידיעות, עד היותי יודע בדיוק מה אני רוצה ואנה אני שואף...״

„אבל אַת לא באת בזמן. במאוחר באת. רק משטעמת בעצמך טעמו של צער. ובכל־זאת נשארת טהורה, וכתם לא דבק בך. כה טהורה אַת, כאילו היית לבושה לבן. כה נקיה — עד כי יתקפני פחד, אם אוכל לעמוד בצדך, ואשאל את נפשי, אם ראוי אני לשאת בזכרוני את נשיקתך התמה־הקצרה...״

וירמיהו שקע בשאלה זו, כמו שאלת־חיים היא לו, והעלה וחזר והעלה את דמותה של דינה לפני עיניו, כִּהיותה עומדת על הרציף...

והרכבת טלטלה אותו בתוך קרת המדבר השוממה עד הרדמו.

דוקא הוא, מנוח, בראשו המרובע והכבד היטיב להבין מחבריו את סדר הדברים, ועשה את מעשהו כתיקונו. בעוד האחרים צוחקים ומלהגים, אסף מנוח במתינות חפץ אל חפץ, רצועה לרצועה, כלי אל כלי, מדד בשיקול־דעת את המדים — הטירונים לא האמינו למראה עיניהם.

— ראו נא את מנוח. — אמרו זה לזה.

מדד לעצמו מנוח מכנסים ומעיל, חיתל ביד לא אמונה את רגליו בחיתולי־הבד, חבש את הכובע — עוד מעט וניצב לעיניהם חייל לכל דקדוקיו. אמנם לא לפפו המדים את מנוח לפוף היטב, היו רחבים במקצת, ארוכים במקצת. אף־על־פי־כן היו „יושבים" עליו יפה. אף הכובע „ישב" על ראשו, כאילו בשבילו הוכן. אמנם לא הזדקר הכובע בהידור רב, כאשר יזדקר על ראש חייל צעיר, בכל־זאת היה הולם את הראש המרובע.

השלים מנוח את תלבשתו, כאילו הרגיש בהנאה מה חזקה הנעל המסומרת, מה פשוט וחזק האריג הירוק של המדים, מה עשויים הדברים בחשבון ולפי תכנית. וכך הבין מיד לשם מה נוצרה כל רצועה, ומקומו של כל כלי איהו, לאיזו מטרה קבוע כאן הקרס ושם עשוייה הלולאה. ביד יבשה צרף מנוח את הדברים, ריכס את הטעון ריכוס, חיבר, פרף — ומאליו הצטרף הכל לתחמושת שלמה — דבר לא נעדר.

וכאשר ניתן למנוח הרובה, לפת גם אותו ביד יבשה — לפות היטב את עצו החום־המבריק, את פגיונו ואת קתו. ניתז רשף־אש מעיני מנוח, כאשר תפש את הרובה וניסה את

מחט של תפירה — וידיהם רפו: מה יעשו בכל הרכוש הרב הזה?

— ה־נ־ח־ל־ים... — שב ושינן באזניהם הקצין בקול יבש ומטמטם.

והטירונים החלו לפשוט את בגדיהם עד היותם ערומים כביום הולדם. הנה הושלכו בלויי בגדיהם הצידה — חבילות קטנות אין חפץ בהן. הושלכו גם אדרתו של שאולוב הקוקזי, אפודתו וכובע־השער והתגוללו בחול כבלויי סחבות. פשט מנחם הרוכב את מגפיו, כאילו לא עליהם היתה תפארתו כל הימים. נפרד חנן מאבנטו האדום — והוא דהוי ובלה.

— חו־חו־חו! — צחקו עתה הטירונים למראה משונה זה בלב המדבר הלוהט: כי היו מכנסי־הצבא ארוכים מכפי קומתם, המעילים רחבים מכפי מתניהם, הנעלים כבדות ומסומרות, הכתונות ארוכות עד לקרסולים; וחלקי התחמושת ורצועותיה היו כה מסובכים, שלא היתה תקוה להביא בה סדר.

— האם גם את הדבר הזה נותנים בצבא? — תהו והשתוממו הטירונים.

ויוסיפו לקבל מכף ועד צלחת ועד כלי־פח סגור, ותיקי־בד שונים, ועטיפות קטנות, זוגות גרבים וחיתולי־רגלים.

— מה ייעשה בכל הרכוש הרב הזה? — תהו הטירונים, הניעו זה אל זה בשרוולי המדים הארוכים, הביטו זה אל זה מתחת לכובעי־הצבא שירדו על עיניהם — צחקו כדחלילים.

— הסו! מה זה?—נזדקר פתאום מנוח לתמהון כולם— הסו! — אמר בקול רסוק — לא עת צחוק עתה.

תחמשתו — ראשו בשולי האוהל ורגליו אל הכלונס. וכאשר היו מסדרים כל אחד את כליו, יום־יום, — את תיק־הגילות, את כלי־הפח, את בקבוק־המים, את כלי־הצחצוח עם המברשות והמשחות, ואת החבילה הסודית הקטנה השמורה למשמרת — יש והיו אומרים פתאום:

— בצבא יודעים ערכו של סדר בחיים.

היו יושבים ונהנים מדושני־שובע, כי הלכו האנשים והבריאו במהירות. חזר הברק אפילו לשפמו של הקוקזי, שהסתלסל עתה במשנה הידור. היו יושבים מגולחים למשעי, כתונת־הצבא האפורה לעורם, מעשנים על בטן שבעה טבק ריחני ואומרים, ספק בלגלוג, ספק בכובד־ראש:

— מן ה„תי" אנו הולכים ומבריאים.

— מן הריצה והדריכה על מקום אחד.

— מן הסדר הקבוע.

והיה משום־מה כל אחד כבד־ראש, עוסק בענינו, קורא בספר או מנמנם, או כותב מכתב בשעת המנוחה.

אבל יש שהיו יושבים שעה ארוכה באפס מעשה — שעת שקט, כאשר יהיה במדבר בנטות היום — אז יתעורר שאולוב ואמר, ספק בהיתול, ספק בפליאה:

— ראו נא ראו את כל הרכוש הרב הזה. וכי מתי היו לנו כלי־תפירה וכלי־גילוח — דבר לא חסר? מתי ידעת, מנחם הרוכב, כי בבוקר מוכרחים להתגלח ולצחצח את הכפתור? ומתי חלמנו, אני ואתה, מנוח אחי, כי מוכרחים לאכול לשובע דוקא שלוש פעמים ביום? אה, בחורים צעירים,

הבריח המשומן — נעול ופתוח, — הצטחק מנוח ולא הרפה עוד מן הרובה.

— וכי לא תמיד אמרתי, כי נוצר מנוח להיות חייל סר לפקודה? — ניסה שאולוב לזרוק בו את מרתו — חייל. דבר לא יעשה על דעתו. בלי פקודה יאבד האיש. הראש איננו „עובד". —

אך איש לא הקשיב עתה אל דברי שאולוב הקוקזי. לא שמו לב לדבריו החריפים. הכל הביטו אל מנוח, כיצד הצמיד את התחמושת אל גופו ואת הרובה לפת ביד — כאילו נוצר להיות חייל. בהביטם אליו, הבינו פתאום הטירונים, מה פשוטה וחזקה מלאכת הצבא, מה מאוד הקפידו שם מלמעלה לתת לחייל את הדרוש לו.

השתדלו עתה הכל — התימני, הספרדי והאשכנזי — ללמוד ממנוח ולחקות הליכותיו. כי ראו את מנוח והנה הוא בא חמוש למחנה האהלים, כאילו היה שם בן־בית, עמד בשורה וקיבל את מנות הארוחה בכלים המיוחדים להן — את הדייסה בצלחת, את מרק־הבשר השמן בכלי הפח הסגור, ואת ה„תֵּי" המתוק בספל — אכל מנות, שטף את הכלים, שפשפם בחול ושבו והבריקו כבראשונה.

ראו הטירונים ויעשו כמוהו.

כב

ששה היו באוהל: שאולוב, מנחם הרוכב, מנוח ושלושת חבריהם הצעירים. והיה כל אחד עוסק בשלו, יושב ליד

דומות הלסתות היבשות־המבהיקות—אך מה שם יקרא לדמיון הזה טרם ידע.

והנה ערב אחד נתברר לו הדבר. פתאום.

באותו ערב הרחיקו ללכת מאהלי המחנה — אל עבר המדבר. ביחידות ובחבורות עד מעבר לגבעה והשתרעו זה בכה וזה בכה, מבלי לראות בחשכה איש את פני רעהו. ובדממה — כאשר הירח הגיח פתאום אדום, והתרומם הלוך והתרומם על פני חול המדבר, וכל אחד מהיושבים שילב את ידיו על ברכיו — הבחין טוביה במרכז חייל קטן, בעל פנים חדים ומאומצים, שמבטו נוקב וכובעו מקומט על ראשו. קלט טוביה מדבריו רק אמרה חדה ונוקבת אחת:

— „אנחנו — הפועלים..."

ופתאום הרגיש טוביה, כמו הטילה עליו אמרה זו עול כבד, אשר לא יוכל להחלץ ממנו!

וכאשר שב וראה למחרת את הפנים המגולחים למשעי ואת לסתות החיילים המבהיקות, ידע כי אמנם חוט קיים במחנה הזה, המרתק את כולם אחד:

— „אנחנו — הפועלים..."

נדמה לטוביה, כי שביל הותווה לפניו ואין לנטות ממנו ימין או שמאל.

אז שב הצבא לנוע על פני המדבר, מתחנת־רכבת אחת לחברתה. ובהיותם מפוזרים בתחנות — ורחוקה תחנה מתחנה — היה טוביה מתהלך עם ירמיהו ומדבר לאמור:

— ראה, ירמיהו, הנה התהלכנו עד היום ולא ידענו

וכי לא יכולתם גם אתם להתקיים בלי „תי" מתוק ובלי דייסה שמנה מדי בוקר בבקרו?

היו צוחקים הבחורים, ונפקחו גם עיניהם לראות את השינוי שחל בהם.

על המדבר הגדול ירדה כבר צינת ערב, ובהיותם שרועים כל אחד על מצעו, רגליהם אל הכלונס, ורק שיירי הסיגריות מהבהבים בדמדומים — היו שוקעים בהרהורים מטוּשטשים. באותן השעות החל טוביה לדבר את דבריו המפליאים לאמור:

— ראו, בחורים: מה היינו עד היום ומה אנו עכשיו? תמיד נשאה אותנו רוח. רוח נשאתנו ולא רצוננו אנו. האם היה לנו עד היום רצון משלנו? לא. אף פעם לא היה. באשר הרוח היתה ללכת — שמה הלכנו.

— ועכשיו, טוביה בחורי? — שאל ירמיהו בצפיה.

— גם עכשיו ילך באשר שאולוב ינהג אותו ללכת. — צחק הקוקזי ולא ירד לעמקם של הדברים.

היו צוחקים גם האחרים צחוק קלוש ומנומנם עד הרדמם. ואילו טוביה שוכב ער. כי מרגיש הוא, שהערפל נבקע במוחו, מתבהר בו מה, — אך מה הדבר, לא ידע. היה מתהלך טוביה בין החבורות הצהובות של החיילים ונדמה לו שאינו מבחין בהם את מנוח, את ירמיהו או את האשכנזי מירושלים שמוּט־הכובע. כל אלה בעינו כבריה אחת — מעין יחיד בריא, מיוזע ומשורין. מה טיבו של יחיד זה — לא ידע.

אמנם ראה, כי דומים הפנים המגולחים אלה לאלה,

— גם זה שקר, חיים. — הטעים בחריפות חברו אריה בעל־הכתפים.

צחקו החיילים לריב־התמיד של שני החברים. ויצחק גם ירמיהו עמהם. משום־מה אהב בשעה זו את שניהם: את חיים „השקרן" ואת אריה בעל־הכתפים.

— אכן, בחורים אתם. — אמר פתאום ברגש טוב.

— חי אבא־אמא, ירמיהו, כי אוהב אני אותך. — התוודה פתאום גם אריה בעל־הכתפים — ראוי אתה להשלח אל אבא־אמא, ואף־על־פי־כן מכבד אני אותך. שמעת, ירמיהו?

לא ידע ירמיהו מה ישיב על וידויו הפתאומי של זה. פנה מהם, עבר בין המיטות, שכב על מיטתו ופניו אל הקיר. היה לוקח ספר בידו ואינו מבין את הכתוב בו. היה מובן הרבה יותר הלהט היבש הנושם מחוץ לצריף על פני החול ועל פני חורשות התמרים הבודדות.

— דואר, ירמיהו! — שמע פתאום קול קורא ולבו ניתר.

ועוד טרם לקח את המכתב, ידע ממי הוא בא. וכאשר קרע את המעטפה ומעל תמונה השקיפו אליו שתי עינים רציניות — ישב והביט בה שעה ארוכה.

„דינה" — לחש, התאמץ לקרוא מה מעל פניה ולבו חרד.

כג

היה ירמיהו הולך וסובב עם הרובה על הכתף. במחנה כבר כבו האורות, ישנו גם חבריו למשמר באוהל. היתה כבר שעת־לילה מאוחרת, ומלבד אורות השמים ממעל נזרקו אי־

עד מה. משך אותנו שאולוב הקיקזי והלכנו אחריו. לא ידענו אנה אנו הולכים. עתה אנו יודעים את מחוז חפצנו.

ראה ירמיהו את פני טוביה והנם גלויים, ובעיניו התכולות מהבהבת בהירות מחשבה והגיון — וענה לו בקנאה מסותרת:

— אמנם כן, טוביה בחורי. מוחך היה תמיד בהיר משלנו. ורואה אתה את הדברים באור אחר.

— אין דבר, ירמיהו, — ניחמהו טוביה — צריך אדם להיות תמיד נכון להשתחרר מהעבר. אנו מנתקים את כפות רגלינו מדרך העבר ומוסיפים ללכת הלאה.

הצטחק ירמיהו, טפח לו על כתפו והלך לו. כי משום־מה היה מתעצב אל לבו. ראה את טוביה בהיר וצלול — וקינא בו. ראהו הולך ומחלק בבטחון פנקסי־חבר לחיילים — והתפלא, מנין לו הבטחון הזה. או יש וראהו מפיץ באהבה קונטרסים קטנים בין החיילים — והשתומם, מה מניע את טוביה לעשות את העבודה הזו באהבה ובמסירות רבות כל־כך.

מחריש חזר ירמיהו אל הצריף המלוהט משמש המדבר ופנה אל מקומו. על שורות המיטות היו הומים החיילים. זה עתה חילקו ביניהם „שלל" רכבת שעברה והיו שמחים וטובי־לב. טרפו בחשק רב את הקלפים, וזרקו איש אל רעהו מכל הבא ביד.

— הפעם באמת לא שקרתי. — הבטיח חיים „השקרן" והביט סביביו בעינים עליזות, כאומר: האמינו, אם אתם רוצים.

כאילו היה כפות למקומו. חס לקפוץ את הקפיצה, לזקוף את הרובה ולהוציא מפיו את סיסמת שומר־הלילה. הנה־הנה כבר הופיעו לפניו הפנים המהודקים־הרעים של הקצין, שכיוון אליו את הפנס. ידע ירמיהו יפה, כי ממילא מאוחר ואין לתקן עוד את המעוות. רפוי־אשם התרומם לאט, ממקומו.

אמנם תחילה, כאשר הקצין פנה והלך ממנו מבלי דבר דבר, חלפה צמרמורת בגופו והוא התפכח בבת־אחת. רגע רצה להשיג את הקצין ולהסביר גם לו — — אבל מיד הבין, כי העונש בוא יבוא ואין עצה. אז שבה אליו מנוחת־הנפש ובקרירות לחש:

— תפש, לעזאזל — —

קיבל ירמיהו במנוחה את ענשו. שוה־נפש התיצב בין שני הזקיפים, וגם כאשר הסירו ממנו את כובעו, לא נפלה רוחו. שקט עמד באוהל־המשפט לפני המפקד החלק, היפה והמפוטם, והביט כמעט באַהבה אל שפמו הקטן והמפוקס, אל יפיו וצחותו של גבר זה.

— אתה, ירמיהו, היית חייל טוב כל הימים — הפך והפך המפקד בגליונו — ומה המעשה הזה אשר עשית: שינה על המשמר? או אולי חולה היית?... ראה, ירמיהו, רצינו להעלותך במעלה מחייל פשוט. ועכשיו — מעשה כזה! או אולי ידיעה רעה קבלת מביתך?...

— לא. — התחטא ירמיהו בבת־צחוק — בית אין לי כאן, וידיעות לא קבלתי — הן טובות והן רעות. רוח־שטות נכנסת בי — וחסל.

שם מימין אורות חיורים וחזקים, ומפעם לפעם נשמעו קריאות השומרים המתפקדים בקול:

— ח־ת!

— ש־ת־ים!

התפקדו הצופים מעל מגדליהם המתנשאים מסביב למחנה השבויים המואר מכל צד — והוא נראה ככלוב־חיות גדול, הגדור משוכות דוקרניות גבוהות.

היה המוח מנומנם והיה ספק־מה בלב ירמיהו בתועלת השמירה על חבילות התבן והמספוא האחדות שנערמו במקום הזה. התישב על חבילת התבן החשוקה שני חוטי־ברזל ואימץ את הרובה בין ברכיו.

רגע נזכר ואמר לעצמו: „אסור!", אף הביט לצדדים. אך משנהו שב וישב על חבילת התבן. היתה איזו אימה מתוקה הולכת ומלפפת אותו, מרדימה את ראשו ואת רצונו. ובזכרו את עיניה הרציניות של דינה — הבין פתאום את אשר השתדל להבין: מתוך עינים אלו קרא את האמת שאין להשיבה.

„גורל..." לחש לעצמו ונראה לו כאילו ישוחח בשעה זו עם דינה. היה ירמיהו חרד ומאושר לקרבתו אליה בשעה זו.

„ודאי — היה משיח באותה שעה גם לטוביה חברו — הגורל הוא, טוביה אחי. הוא המתוה את הנתיב שאין לנטות ממנו. ואשר יטיל — אין לבטל, ואין להשתחרר ממנו".

ונדמה לירמיהו, כי הוא משיב תשובה נצחת על שאלותיו הצלולות של זה.

באותה שעה הרגיש כבר באור ההולך ומתקרב אליו, ואף־על־פי־כן היה דבר־מה עוצרו מלקום ולצאת מול האור.

הליכה צבאית זקופה, עד ידום פתאום בהנאה — גם הוא, גם קנה־החזרן — בהדרת־כבוד ידומו לפני הגבוה ממנו בצבא.

„ראה, ירמיהו אחא, — נדמה, לחש לו מישהו בפנים — מה יפה איש איש מהם גם כאן: כל אחד מהם ראוי למקום אשר נועד לו. כל אחד מהם פטור מלהתבייש. רק אתה מוצג ככלי מלא בושה. גם בפני חבריך תבוש להרים את העינים".

ידע ירמיהו, כי אמת בלחישה זו. ובלבו קינא עתה בכל המתהלך חפשי תחת השמים ואין עליו כתם חטא.

„אתם החפשים היום ונקיים מכל חטא" — — — לחש ירמיהו, בהביטו אל חבורות החיילים העליזות, המתקבצות ומתפזרות במחנה.

אבל, אחרי שהממונה נהגו אל מחוץ למחנה, הלוך והתרחק — והוא חמוש את תחמושתו המלאה, — היה ירמיהו כמעט שמח לעונש שהוטל עליו. כאילו נפרץ פרץ בקהות שהיתה מאיימת להרדים את רצונו ומחשבתו. וכאשר ניתכה עליו שאגתו של הסגן, שיצא לקראתו ממחנה העונשים — היה ירמיהו עומד שקט, כאומר: „אדרבא, שאג, חייל בן חיילים. הטל אימה. כי אמנם אשמתי".

ראה ירמיהו, כי בכוונה תחילה חבש הסגן את הכובע הזקור, מתח את פניו וגלגל עיני רוצח, והבין כי סגן זה אמנם למד ילמדנו מהו חטא ועונש מהו.

„אדרבא, למד". — נדמה, הגה ירמיהו בשביעות־רצון והתכנס במנוחה באחד האהלים של מחנה העונשים. ערך את

הבין ירמיהו, כי הרע להצטדק והביט חסר־אונים אל רב־הסגנים רחב־החזה, השרוף כולו משתיית שכר, אל המפקד, ואל הזקיפים הנצבים ממותחים משני צדדיו.

— שבועים מאסר, ירמיהו, ועבודת־פרך. קל העונש, כי חייל טוב היית עד היום. — פסק בצער המפקד.

הצטחק גם עכשיו ירמיהו צחוק חסר־טעם. כן הוסיף להצטחק גם לאחר שהוצא מן האוהל ומן הצד נתקעו בו עיניו הבהירות של טוביה ופני חנן החמורים.

„שבועים מאסר ועבודת־פרך" — הספיק ללחוש להם בקול שקט, ושמח על כי הובל מיד למאסר. כי משהוציא מפיו בפעם ראשונה את המלים „מאסר ועבודת־פרך", הבין פתאום, כי אמנם חטא. פושע פלילי היה לבסוף. הה, רק עתה, בהביטו אל פני חבריו הדאוגים, הבין מה המעשה אשר עשה— ולבו בכה בקרבו.

נדמה, השמים היו עתה בהירים יותר מאשר בכל שאר הימים. היו החיילים אצים־רצים לצרכיהם ביתר סדר ומשטר מאשר בשאר הימים. נראו הכל כה טרודים ומסודרים באותו יום. הנה עבר מנוח עם כלי־האוכל הנקיים, פסע פסיעה שקטה־גסה, ועל דעת איש לא יעלה לכהות בחייל המסודר הזה, המיטיב לירות מכל הגדוד — אפילו המפקד לא יעשה זאת. הנה צעד מנחם הרוכב, עודנו פוסח ברגליו כאשר יפסח הפרש ההולך ברגל. יפה הוא מנחם הרוכב, הגבוה בפלוגה — ועל דעת איש לא יעלה לנזוף בו. הנה גם שאולוב הקוקזי בא מנסיעה, הולך אל אהלו, ועל דעת איש לא יעלה לעצור בו. ושם חנן מנופף את קנה־החזרן, בכוונה ינופפנו מדי לכתו

מימין. וגם לאחר שנרדמו האחרים, היה זה מוסיף לשבת במקומו ער וחסר־תנועה. התאווה ירמיהו לדעת מהי ישיבה צנופה חרישית זו, מהו מבט מעולף זה — והיה שואל אותו חרש, כמתקרב אל פתחי תהום:

— מה אתה עושה שם, נפתלי?

— עתה „אעשה", שאלך לבית־חולים — היתה התשובה הדגונית ועקשנית — אחר־כך „אעשה", שישלחו אותי משם—

— איך „תעשה", נפתלי, שתהיה חולה?

— אני יודע. רבים יודעים.

השתתק הלה מתוך טמטום ועקשנות, והיה ניכר בישיבתו כי אמנם „יעשה", וכי כבר עכשיו הוא טועם בהנאה כהה את מתק החטאים שיחטא עד אשר ישוב ו„ייתפש". ——

היה יודע ירמיהו בודאות באותה שעה, כי אמנם דמותו של השטן, של היצר המפתה את האדם, אף היא צנופה, קטנה ועכורה, מעולפה ומטומטמת. ותוך הרהורים סתומים אלה היה שוקע בשנת־אסירים כבדה.

כד

כעבור שבועיים חזר ירמיהו ממחנה העונשים. וכל שעת לכתו משם עד לגדודו היה נדמה לו, כי הוא חוזר אחר משהיה. הלך ירמיהו חמוש תחמשתו המלאה, עלה וירוד בגבעות, ונדמה לו, כאילו רק עתה נפקחו עיניו לראות את מחנות האהלים העצומים האלה, המשתרעים מימינו ומשמאלו, מלפניו ומאחוריו.

חפציו והביט אל חבריו החדשים לחיים מעבר מזה לגדר הדוקרנית.

אמנם לא היה ירמיהו בקי כמוהם בהלכות המחנה, לא הביא עמו סיגריות בתפרי המעיל, לא הצניע כסף בכובעו — ריקם בא — בכל־זאת הסבירו לו חבריו החדשים פנים.

— אין דבר, — אמרו הם, המנוסים, ושבו לטרוף את הקלפים — אם תשוב הנה פעם־פעמיים, תלמד גם אתה את התורה הזאת.

מעתה החל סדר היום הקשה. אלמים כרחלים גוזזות היו נצבים לפני הסגן ופניהם נואשים, לאמור:

— „נו, סחוט". —

בפנים אלמים ונואשים היו רצים, שוכבים, קמים על־פי שאגתו של אותו סגן, או גורפים ערמות חול ממקום למקום. אחר־כך היו חוזרים ומתמתחים לפני הסגן, תולים עינים זהירות בכובעו המעומד, החשוק מבפנים חוט ברזל, כאומרים:

— „נו, סחוט".

אבל, משנסגר אחריהם לבסוף שער המשוכה, והם מחוץ לתחומי ראייתו החדה של הסגן, שבו וסילקו מעל פניהם את הארשת האלמת. היו מוחים באצבע את אגלי הזיעה מעל לחייהם האדומות, מעשנים את שיירי הסיגריות שליקטו בדרך והיו אורבים על־פי התור מתחת לשולי האוהל לתנועותיו של „אותו כלב".

רק האחד ישב בלי נוע במקומו ליד פתח האוהל. ישב תמיד בלי־נוע ומבטו מעולף ועכור. היה זה שכנו של ירמיהו

עטיפות לבנות מעל לתרבושיהם — עם עם ומנהגו — והצבא כולו אף־על־פי־כן אחד".

„הללו פניהם השחומים נוצצים כמשוחים מור ואהלים, מקטרים את הסיגריה דרך האגרוף, שואפים את העשן לתוך ריאתם, כמבקשים להשתכר; הללו אוכלים מכלי־נחושת נוצצים, שהנגיעה בהם אסורה לזר בתכלית איסור; הללו מתופפים בתוף ורוקדים בחישוף שנים וגלגול עינים את ריקוד הבטן; והללו שותים יין־שרף עד רבצם בתוך קיאם ומימי רגליהם — ואף־על־פי־כן אחד הוא הצבא".

„כי אם תצא פקודה מהמפקדים הנסתרים, הענודים פסים אדומים־לוהטים למדיהם — ונע המחנה הגדול הזה: ברעש תזמורת יָנועו — גדוד על דגלו, גדוד עם רכבו, עם סוסיו כבדי הפרסה וסבוכי הרעמה; גדוד גדוד ותפקידו המיוחד: שורות הרגלים; חיל הפרשים הגנדרני והתוקף; צבא זורקי החניתות הארוכות; צבא העובדים בכל עבודה שחורה; רוכבי גמלים; רוכבי מכונות — קטנות וכבירות, מהירות וזוחלות כצבים — כל זה ינוע לפי תנופת ידם של אותם המפקדים העליונים, המופיעים בפסיהם המגוונים, במדי הרכיבה היקרים אך לעתים רחוקות לפני החייל הפשוט".

„ובהופיעם — בהופיע היצורים הנעלים הללו על סוסיהם העדינים־הרוטטים — ועמד החייל הפשוט מתוח בשורתו, זקוף כרובה הלפות בידו — בלא תנועה, דום. יקפא החייל הפשוט, כאשר תקפאינה השורות הארוכות של חבריו — ידום ויתקע עיניו באותה גבעה, אשר ממנה יטוס בדהרה כבוד הצבא: אותם המפקדים העליונים מלוויהם המקושטים — יטוסו ויחלפו בתפארתם — —"

„אכן זה הצבא". — הגה ופסע ברגל עליזה. — „ראה, ירמיהו, — שינן לעצמו בהנאה מיוחדת — הנה שם על הגבעה הגבוהה בגבעות האהלים הגדולים של המפקדה הראשית — האהלים משמאל הם אהלי בית־החולים — מימין האהלים הקטנים של הגדודים ההודים — והסמרטוטים המתנפנפים בבקעה למטה — הם של המצרים — ממול חונה גדוד אנגלי— על־פי המראה החיצוני בלבד אפשר להכיר —"

התבונן ירמיהו לדגלים המתנפנפים, אל פסיהם האדומים־הכחולים־השחורים, אל סמליהם, והצדיע בשמחה לפני שר־צבא ענוד אותות־הצטיינות רבים.

„אלי, כמה אותות־הצטיינות! — הביט אליו ירמיהו בהתפעלות רבה — שתי שורות! עוד מעט ורוחב חזהו לא יספיק לכל אותם האותות — — והן, ראה, מכמה וכמה מלחמות — —ולא פשוטים הם — — אף אות־ההצטיינות הגבוה ביותר משובץ כאן — — אכן זקן האיש במלחמה, בחל נצחונות רבים — — לא חינם קיבל את „כוכביו" — —"

החזיר לו הצדעה אותו שר, וירמיהו המשיך ללכת שמח בדרכו.

„מה רב וכביר־כוח הוא הצבא הזה! — הוסיף ירמיהו להתפעל ממראה עיניו—ראה: הודים, מצרים, אנגלים ועממים שונים — ואף־על־פי־כן כולם חטיבה אחת. הללו צונפים מצנפות גבוהות לראשיהם השחורים־המסולסלים, והללו חבושים כיפות סרוגות; הללו חובשים כובעים מעומדים, חשוקים בפנים בחוט־ברזל, והללו חובשים כובעים מעומדים, על ערפם ועל פניהם; הללו כיפות קטנות וגנדרניות, והללו

בכל כוח ריאותיו הניחרות.

— ירמיהו, אני ידעתי, כי סוף־סוף תהיה חייל כדבעי.— נהם רב־הסגנים והקריב את עיניו הדלוקות משכר אל ירמיהו.

שרף הבל פיו את פני ירמיהו, חיממו אותו הדוחק והצפיפות — וירמיהו שתה, לבו חמרמר ונתרכך מחיבה זו שהכל אָצלו עליו:

— הוסיפו „אש”, בחורים! — עורר את חבריו — הבל, טוביה, כל המחשבות. עכשיו חיילים אנו, צעירים ומסורים להוד מלכותו.

— וגם להוד מלכותה, בחור. — נחר כחזיר מיער הקצין, שהזדקף והטיל אימים סביביו.

— וגם להוד מלכותה, בחורים. — הסכים ירמיהו בהפץ־לב — להוד מלכותה, השולחת לנו בימי הולדתה במתנה סיגריות ומגדנות.

— יפה אמרת. — חיבק אותו מרוב התרגשות רב־הסגנים.

וכאשר קפץ עם טוביה וחנן לתוך מכונה רעועה וזו נשאה אותם העירה, — נדמה לירמיהו, כי הנה נוסעים גם הם „כחיילים טובים” אל מדורי־מטה.

— חי־חי, ירמיהו אחא. לימד אותך הסגן היות חייל כדבעי — נהנה חנן ונופף בגנדרנות בקנה החזרן, כראוי לבעל שני סרטים.

— לימד. בשאגה לימד. — צחק ירמיהו בהנאה — מתח היטב. הטיל אימה, ה„כלב” הארור.

אך הנה ירדו בעיר. זו שקטה וישנה את שנתה. סדר

„הזקן שבחבורה היה המפקד עצמו". — יאמר אז חייל פשוט לחברו ושאף רוח לרווחה. —

„ואני קפאתי במקומי", — יאמר חייל פשוט אחר. ——

כהנה וכהנה הגה ירמיהו בשמחה, וראה את עצמו שותף לתפארה ולגדולה של הצבא הגדול הזה.

— קאלה — באלה — מאלה! — ניסה ירמיהו לברך מלב גדוש את ההודי השמן, שעבר במתינות וזקנו קשור בפתיל, מסולסל ונוצץ שחור כעורב.

— סיקי? — ניסה ירמיהו להראות לאותו הודי את ידיעותיו בלשון ההודים.

חייכו עיניו הנוגות של ההודי, שנהנה כברבור שמן; מצריים לבושים חלוקים לבנים־ארוכים קראו קריאות גרוניות; אנגלים צעירים וצחים מחלב זקרו את אפיהם היהירים כלפי מעלה — ויזקוף גם ירמיהו את קומתו, מתח את התחמושת — ויפסע ברגל קלה אל גדודו החונה מנגד.

„עתה איני עוד פחדן כשהייתי". — היה ירמיהו אומר לנפשו בשמץ יהירות, בהכנסו אל בין שורות האהלים, וחברים ברכוהו מכל צד.

ובאותו לילה שתה ירמיהו לשכרה. יחד עם טוביה וחנן היה עומד לפני המדף של חנות־הצבא ומרגיש בהנאה, כי מוחו הולך ומתערפל מן השכר המקציף. עתה עמד אל מדף אחד עם רב־הסגנים, ה„שרוף" עד תוך־תוכו, ועם הקצין הקטן, שרינגנו אחריו, כי תמיד מוצאים אותו בתוך קיאו ובמי־רגליו.

— מעתה ירמיהו הוא חייל כדבעי! — התריע הקצין

עטיפות לבנות מעל לתרבושיהם — עם עם ומנהגו — והצבא כולו אף־על־פי־כן אחד״.

„הללו פניהם השחומים נוצצים כמשוחים מור ואהלים, מקטרים את הסיגריה דרך האגרוף, שואפים את העשן לתוך ריאתם, כמבקשים להשתכר; הללו אוכלים מכלי־נחושת נוצצים, שהנגיעה בהם אסורה לזר בתכלית איסור; הללו מתופפים בתוף ורוקדים בחישוף שנים וגלגול עינים את ריקוד הבטן; והללו שותים יין־שרף עד דבצם בתוך קיאם ומימי רגליהם — ואף־על־פי־כן אחד הוא הצבא״.

„כי אם תצא פקודה מהמפקדים הנסתרים, הענודים פסים אדומים־לוהטים למדיהם — ונע המהנה הגדול הזה: ברעש תזמורת ינועו — גדוד על דגלו, גדוד עם רכבו, עם סוסיו כבדי הפרסה וסבוכי הרעמה; גדוד גדוד ותפקידו המיוחד: שורות הרגלים; חיל הפרשים הגנדרני והתוקף; צבא זורקי החניתות הארוכות; צבא העובדים בכל עבודה שחורה; רוכבי גמלים; רוכבי מכונות — קטנות וכבירות, מהירות וזוחלות כצבים — כל זה ינוע לפי תנופת ידם של אותם המפקדים העליונים, המופיעים בפסיהם המגוונים, במדי הרכיבה היקרים אך לעתים רחוקות לפני החייל הפשוט״.

„ובהופיעם — בהופיע היצורים הנעלים הללו על סוסיהם העדינים־הרוטטים — ועמד החייל הפשוט מתוח בשורתו, זקוף כרובה הלפות בידו — בלא תנועה, דום. יקפא החייל הפשוט, כאשר תקפאינה השורות הארוכות של חבריו — ידום ויתקע עיניו באותה גבעה, אשר ממנה יטוס בדהרה כבוד הצבא: אותם המפקדים העליונים מלוויהם המקושטים — יטוסו ויחלפו בתפארתם — —״

„אכן זה הצבא". — הגה ופסע ברגל עליזה. — „ראה, ירמיהו, — שינן לעצמו בהנאה מיוחדת — הנה שם על הגבעה הגבוהה בגבעות האהלים הגדולים של המפקדה הראשית — האהלים משמאל הם אהלי בית־החולים — מימין האהלים הקטנים של הגדודים ההודים — והסמרטוטים המתנפנפים בבקעה למטה — הם של המצרים — ממול חונה גדוד אנגלי— על־פי המדאה החיצוני בלבד אפשר להכיר —"

התבונן ירמיהו לדגלים המתנפנפים, אל פסיהם האדומים־הכחולים־השחורים, אל סמליהם, והצדיע בשמחה לפני שר־צבא ענוד אותות־הצטיינות רבים.

„אלי, כמה אותות־הצטיינות! — הביט אליו ירמיהו בהתפעלות רבה — שתי שורות! עוד מעט ורוחב חזהו לא יספיק לכל אותם האותות — — והן, ראה, מכמה וכמה מלחמות — —ולא פשוטים הם — — אף אות־ההצטיינות הגבוה ביותר משובץ כאן — — אכן זקן האיש במלחמה, בחל נצחונות רבים — — לא חינם קיבל את „כוכביו" — —"

החזיר לו הצדעה אותו שר, וירמיהו המשיך ללכת שמח בדרכו.

„מה רב וכביר־כוח הוא הצבא הזה! — הוסיף ירמיהו להתפעל ממראה עיניו—ראה: הודים, מצרים, אנגלים ועממים שונים — ואף־על־פי־כן כולם חטיבה אחת. הללו צונפים מצנפות גבוהות לראשיהם השחורים־המסולסלים, והללו חבושים כיפות סרוגות; הללו חובשים כובעים מעומדים, חשוקים בפנים בחוט־ברזל, והללו חובשים כובעים מעומדים, על ערפם ועל פניהם; הללו כיפות קטנות וגגדרניות, והללו

בכל כוח ריאותיו הניחרות.

— ירמיהו, אני ידעתי, כי סוף־סוף תהיה חייל כדבעי.— נהם רב־הסגנים והקריב את עיניו הדלוקות משכר אל ירמיהו.

שרף הבל פיו את פני ירמיהו, חיממו אותו הדוחק והצפיפות — וירמיהו שתה, לבו חמרמר ונתרכך מחיבה זו שהכל אָצלו עליו:

— הוסיפו „אש", בחורים! — עורר את חבריו — הבל, טוביה, כל המחשבות. עכשיו חיילים אנו, צעירים ומסורים להוד מלכותו.

— וגם להוד מלכותה, בחור. — נחר כחזיר מיער הקצין, שהזדקף והטיל אימים סביביו.

— וגם להוד מלכותה, בחירים. — הסכים ירמיהו בחפץ־לב — להוד מלכותה, השולחת לנו בימי הולדתה במתנה סיגריות ומגדנות.

— יפה אמרת. — חיבק אותו מרוב התרגשות רב־הסגנים.

וכאשר קפץ עם טוביה וחנן לתוך מכונה רעועה וזו בשאה אותם העירה, — נדמה לירמיהו, כי הנה נוסעים גם הם „כחיילים טובים" אל מדורי־מטה.

— חי־חי, ירמיהו אחא. לימד אותך הסגן היות חייל כדבעי — נהנה חנן ונופף בגנדרנות בקנה החזרן, כראוי לבעל שני סרטים.

— לימד. בשאגה לימד. — צחק ירמיהו בהנאה — מתח היטב. הטיל אימה, ה„כלב" הארור.

אך הנה ירדו בעיר. זו שקטה וישנה את שנתה. סדר

„הזקן שבחבורה היה המפקד עצמו". — יאמר אז חייל פשוט לחברו ושאף רוח לרווחה. —

„ואני קפאתי במקומי", — יאמר חייל פשוט אחר. — —

כהנה וכהנה הגה ירמיהו בשמחה, וראה את עצמו שותף לתפארה ולגדולה של הצבא הגדול הזה.

— קאלה — באלה — מאלה! — ניסה ירמיהו לברך מלב גדוש את ההודי השמן, שעבר במתינות וזקנו קשור בפתיל, מסולסל ונוצץ שחור כעורב.

— סיקי? — ניסה ירמיהו להראות לאותו הודי את ידיעותיו בלשון ההודים.

חייכו עיניו הנוגות של ההודי, שנהנה כברבור שמן; מצריים לבושים חלוקים לבנים־ארוכים קראו קריאות גרוניות; אנגלים צעירים וצחים מחלב זקרו את אפיהם היהירים כלפי מעלה — ויזקוף גם ירמיהו את קומתו, מתח את התחמושת — ויפסע ברגל קלה אל גדודו החונה מנגד.

„עתה איני עוד פחדן כשהייתי". — היה ירמיהו אומר לנפשו בשמץ יהירות, בהכנסו אל בין שורות האהלים, וחברים ברכוהו מכל צד.

ובאותו לילה שתה ירמיהו לשכרה. יחד עם טוביה וחנן היה עומד לפני המדף של חנות־הצבא ומרגיש בהנאה, כי מוחו הולך ומתערפל מן השכר המקציף. עתה עמד אל מדף אחד עם רב־הסגנים, ה„שרוף" עד תוך־תוכו, ועם הקצין הקטן, שרינננו אחריו, כי תמיד מוצאים אִתו בתוך קיאו ובמי־רגליו.

— מעתה ירמיהו הוא חייל כדבעי! — התריע הקצין

לטיפות הגשם שהחלו לנשור מתוך האפלה. נשרו הטיפות על השלושה, אך לא יכלו לעצור בהם מלהגיע אל גדודם.

הצליף הגשם שבעה ימים ושבעה לילות רצופים, עד שהוקפה גבעת המשמר מקוה־מים גדול. כאי נצבה הגבעה בלב מקוה־המים, ודרך אין לצאת ולבוא: רק אוהל המשמרת ומשאבת־המים הסמוכה לו לא הוצפו, כי עמדו על הגבעה. היו בדי האוהל רטובים והיתרים רטבו והתמתחו, עד כי חישבו להוציא מתוך האדמה הרכה את יתדות האוהל.

אמנם ניסה חנן להחמיר בדין גם בלילות הגשם, אבל חבריו פסקו לו את חלקו לאמור:

— חנן, הנח. מוחך קטן, וקצין ממילא לא תהיה. שמח בשני הסרטים שהשגת ושתוק. ואנו נדליק נר בלילה וחשבו שם במחנה, כי עומדים אנו ערים על המשמר.

הבין חנן, כי לא יוכל להם הפעם ונזהר מלדבר בענין זה, גם כאשר ראה את אנשי המשמר תולים את רוביהם על כלונס האוהל ומבעירים נר. ובאותם ערבים בטלים היו הולכים אל מכון־המים — אל המכונאי המצרי — ומתכבדים גם הם בלגימת ערק חריפה.

„א־א־א־א!" — יילל המצרי והשתפך ממעמקי גרונו.

„א־א־אח!" — נאנח כהד אחריו עוזרו החברוני.

היו גם הבחורים נאנחים אתם, לוגמים ערק וגונחים, עד כי יכבדו ראשיהם מאוד. ומשהוסיף הגשם להתדפק על יריעות־האוהל ועל גג־הפח, ונדמה לבחורים, כי עיד מעט

ומשטר ברחובותיה הדוממים, מוגפות חומותיה הנאות. ורק בצל שדרה יישמע קול זוג צנוע ומסותר — וייראו הבחורים מגוחכים בעיני עצמם: הכל ישן בשעה זו שינה קבועה, כדי לקום מחר לסדר־יום קבוע — ומה עושים הם, איפוא, כאן — במדיהם, בכפתוריהם הנוצצים, בחגורות־העור העבות, בנעליהם המסומרות? אין איש מחכה להם פה — אף אחד.

נכלמים ומבוישים התדפקו חרש על החדר, בו הבהב אור ורוד־קלוש. וכשנפתחה הדלת, נשארו שוהים בצל.

— הכנסו. — צחקה לקראתם הצוענית השחורה.

ראו עתה הבחורים יפה־יפה את קמטי פניה המרובים — ורצו לחזור על עקביהם.

— הכנסו. — חזרה זו וצחקה וגלגלה את עיניה השחורות — נסעה הבלונדית הקטנה ולא תחזור עוד. אף אותה נערה בהירה־רכה חדלה לבוא. אכן, בחורים רעים אתם, כי שכחתם אותנו.

ישבו הבחורים שעה קלה בחדר והתבוננו מסביב מבלי דבר דבר. נדמה, עתה ראו הכל בעינים אחרות: את האפלולית, את הספה הרכה ואת בעלת־החדר המיטיבה את פניה כנגדם.

„אפילו לחטוא ככל האדם לא נתן לנו האלוהים — הגה ירמיהו במרירות — אין בנו כוח החטא ואין בנו גם כוח הטוב. אנשים קטנים אנחנו".

וכאשר שבו ויצאו לרחוב שתקו גם חבריו, כאילו הגו אף הם את הגותו. היה הרחוב ישן שינה עמוקה, והבחורים נמנעו מלהקיש בסוליתם המסומרת. חרש חזרו בדרכם וישמחו

את התלם. שמעו: הגשם יורד. ואם הגשם יורד, יש להטמין את הזרע. הגשם קורא לעבוד...

הבינו הבחורים הפעם, כי לא אמר עוד מנוח אף חלק המאה מן היוקד בשעה זו בלבו. קצרה לשונו הרסוקה מהביע.

כה

ואמנם צרר מנוח את צרורו הצבאי הגדול, הסיר את הטוטפת מכובעו והתכונן לדרך. היה צרורו גדול ונעול במנעול חזק, כי רבים הדברים אשר אסף בו. ידע מנוח, כי חזקות מכנסי־הצבא, כתנות החייל וגרביו; אף הנעל המסומרת יפה לחרישה בשדה, להליכה בדרכים הטרושות; אף המעיל הצבאי כוחו יפה בגשם היורד, בליל קרה — כל זאת ידע מנוח ויאסוף אל צרורו מן הטוב שבבכסי החייל. כי המחסנאי הזקן וכבד־הבשר אף הוא הבין לרוחו של מנוח ויעניק לו ביד רחבה, לאמור:

— קח, מנוח, בחיים האזרחיים הכל יביא תועלת.

נתרכך לבו של המחסנאי במידה כזו, עד כי שם בעצם ידו לתוך צרורו של ההולך קופסת ריבה, קופסאות חלב משומר, בשר, דגים ושאר מיני שימורים.

— קח. אין דבר. — ליוה אותו המחסנאי והלך תמס למראה פניו הקשים של החייל היוצא לדרך.

— ומה תעשה עתה, מנוח? — שאל וכרסו התנודדה מהשתתפות.

ושקעו בתרדמה — יישר פתאום מנוח את ראשו ושרירי לסתותיו התמתחו מהתאמצ־ת.

— בחורים... — השיר מלים רסוקות מפיו — הצבא הוא זנות... ואנו רוצים חיים טהורים...

ואף כי עצם שאולוב את עינו למחצה, לא נכנע מנוח, לא נכפף:

— בחורים... — המשיך — אני איני יכול עוד... אני אלך... החיים טהורים הם ואינם זנות...

הזדקף מנוח ואש יבשה התלקחה בעיניו:

— הבטלה היא זנ־ת. ובכל אשר אתם פונים רק זנות...

כבשו הבחורים את ראשיהם. ונדמה להם, כי אמנם צדק הפעם מנוח. הם נזכרו באבעבועות הפורחות על גוף החייל מאכילת הבשר השמן והגבינה השמנה; בצריפי הקצינים הבנויים מן הצד, ובהם נשים מפוקסות וצבועות כזונות; בשכר הנשפך כמים בחנות־הצבא; בקופסאות הבשר השמן; בכל המזונות המרובים והמתוקים, המזומנים לחייל בכל מקום היותו; בבטלה מהכרח — וימאסו באותה שעה בבשרם שהבריא, במנוחתם חסרת־הדאגה, בערק התפל ששתו ובחברתו של המצרי המילל.

— אנה תלך, איפוא, עתה, מנוח? — שאל ירמיהו בצפיה.

— לעבוד. — ענה מנוח רסוקות — אבנים אסתת ולא אשב בטל. אלך לחרוש ולזרוע, — קרא בעינים דולקות — אחזור לשדה. שם רוח צחה. אבחר לי צמד בהמות ואמשוך

צרורו הכבד יוצא מנוח לדרך, לבוש בגדי־חייל חזקים — יוצא לעבודה.

נשאר מקומו של מנוח פנוי באוהל: נעלמו צרורותיו הכבדים, נעדר רובו מעל הכלונס, ואף הוא עצמו חסר. חבריו עתה הרגישו בחסרונו. אמנם רב הרווח באוהל ואף־על־פי־כן היתה שרויה בו עצבות.

— מנוח הלך, בחורים. — אמר טוביה ראשון לחבריו— ואנו מה?

ידע טוביה, כי מרעימה השאלה את חנן. בכל־זאת חזר ושאל:

— מה, חנן? האמנם תמצוץ לעולם את מקטרת־הצבא?

התרגז חנן, קם ממקומו ואמר בכעס:

— חי אני, טוביה מרדן של קש, אם לא הייתי ממעך אותך עד לא ישאר ממך שריד ופליט.

ודאי לא בכדי רגז חנן. עכשיו לא יכול היה להתעלם גם הוא, כי החיילים מבקשים זה אחר זה את שחרורם, וכי בין האהלים ההולכים ומתרוקנים מטיילת הרוח. היה מתהלך חנן זועף. היה משרג את שרידי לסתותיו, כמבקש לגרוס את האכזבה שאכלה אותו בפנים. היו ימים בהם חשב חנן את מחשבתו — ונתמסר לה.

„בצבא הָיָה חייל!" אמר לעצמו כשקיבל סרט אחר סרט, עד שקושטה זרועו שלושה סרטים של סגן. לא הרגיש חנן כיצד התרגל לתפוס את החזרן הדק ביד ולנופף בו מדי לכתו חגיגית, וכן כיצד קנה לעצמו את ההרגל לתקוע

— מה אעשה? — גיחך מנוח גיחוך יבש — אשוב לעבודה.

— לעבודה... — השתפך המחסנאי והביט באנחה על צרורות הבגדים ועל אוצרות המזונות הנערמים בשפע במחסן.

לבסוף מסר מנוח לידיו את הרובה, הצטחק וגמגם:

— חבל. — אמר — מספר 2378 היה רובה טוב. הייתי לוקח ברצון גם אותו לדרך.

אבל את הרובה אין לקחת בשום פנים. הוא — 2378 — מוכרח לחזור אחר בדיקה למחסנאי וממנו אל המחסנים הראשיים, כי הרובה — הוא הצבא.

היתה קשה למנוח הפרידה מן הרובה. התרגלה היד במשקלו, והיתה הרגשה, כי רובה זה כלי של ממש הוא. הכל היה בו כשורה, ולכן אהבו מנוח מיום שקיבלו לפני שנתיים. ואמנם ידע מנוח לשמור עליו: לא נח ולא שקט מלהשחילו ולחזור ולהשחילו עד היות צינור־הקנה נוצץ ומשקף לאור השמש את כל סליליו המבריקים.

ומנוח ידע גם לירות בו. בצאת החיילים לירות במדבר ובהשתרעם בחול ויורים למטרה, ידעו הכל, כי מנוח לא יחטיא. היתה תפישתו את הרובה מהירה וחזקה, עצימת־עין וקליעה זריזה ובטוחה. אז היתה קרן־אור חולפת על פני מנוח היבשים.

„מנוח, הפל את הבקבוק ההוא!" — היו משדלים החיילים.

ומנוח הפיל את הבקבוק.

ועתה לא יוסיף עוד מנוח לירות בו. שלום, 2378! עמוס

האוהל — היה חוזר ונזכר בשאלתו של טוביה, ושכב במקומו באוהל וגזר על עצמו שתיקה. כי בפנים לבו קיוה עוד חנן, שהכל ישוב לאיתנו, כי בנין זה אינו עשוי להתמוטט, כי נס יארע —

והנס אירע.

לא ידע החייל הפשוט מה אירע, אבל בחושו הרגיש, כי הסגנים מפקדים עכשיו אחרת ומצדיעים אחרת לקציניהם, והקצינים מתמתחים אחרת בפני העליונים מהם... ודאי כך הלכה המתיחות והגיעה עד לשרי־הצבא העליונים. כי הנה התפקדו העשרות לפלוגות, והפלוגות חוברו יחד, עד היות הגדוד חוצץ בשורותיו.

וכאשר נדם הגדוד והתמתח, הופיעו אותם המפקדים העליונים, חלפו בטיסה מהירה על־פני הגדוד ונעלמו. אז הביטו החיילים בצפיה אל מפקד הגדוד רחב־הכתפים, והוא קרא ואמר:

— חיילים, המפקדה העליונה שבעת־רצון ממראה הגדוד.

שאפו החיילים רוח בשמחה: לא בכדי השתדלו באותו בוקר, שפשפו וצחצחו את אזנם ואת כליהם. בלי ספק יודע גם מפקד הגדוד את מלאכתו, וכאשר ישב שזוף ורחב־כתפים על סוסו לפני שורות הגדוד, היה, חי־חי, נאה מכל אותם המפקדים העליונים...

— חיילים, אתם צמאים לעבודה. ניתנה לכם בקשתכם.

את המקטרת השחומה בזויות פיו בוקר־בוקר לפני צאתו לשירות מגולח ומרוחץ כהלכה.

ידע אז חנן, כי הוא זקוף ויפה־קומה, אהב את עצמו כשהוא מגולח־מתות, מקיש בנעליו ומצדיע לפני הקצין, כי המפקד נכון והפלוגה נכונה לשירות הבוקר. אהב חנן את התכונה הזאת. ובהתחלק הפלוגה לעשרותיה ובהצטרפה שנית, היה מגרונו בוקע מאליו קול צלול־קצוב: „שמאל, ימין! שמאל, ימין!" — אמנם יש שהחיילים בשירות היו מצטחקים, וטוביה יש שהיה מתגרד בפדחת ברוב משמעות — אף־על־פי־כן התרגלו הכל והודו, כי אמנם בן־חיל הבחור: „מוחו קטן — אך את מלאכתו הוא יודע". —

ועתה — האמנם מתמוטט הבנין הזה? הבל מפקד־הבוקר והסנטרים המגולחים; הבל ההצדעה ובקוּרת הרובה; הבל התרגילים החוזרים יום ביומו — תרגילי־לכת ותרגילי־רובה, תרגילי־כבוד ותרגילי־אבל — הבל כל התורה הזאת.

האמנם טעית, חנן אחא? ולא היתה זו אלא הנאה פורתא ממעלת הסגן, מן הזכויות המיוחדות שמהן נהנה הסגן: האכילה המשובחה מזו של החייל, השתייה המרובה מזו של החייל, ממקטרת הטבק הריחני — וחסל?

החריש חנן. טרם הודה בטעותו. בהביטו רגע אל רב־הסגנים השותה שכר בלי הרף ובהקשיבו לשאגתו המפוארה הנשאת על פני הגדוד, ושבה וחזקה רוחו; וכן אם ראה את הקצינים יוצאים יום־יום מגולחים והדוקים — ושבה אליו רוחו והצדיע כשורה, וחזר הכל כשהיה.

אך מדי שובו לאוהל והבחורים שרועים מסביב לכלונס

והגדוד יצא לדרך.

לא לחינם למדו עד היום את הלכות המלחמה — בסדר ובמשטר יצא הגדוד: שורות רגלים, אחריהן הרכב הרתום לסוסים כבדים, הפרדות האמיצות, העמוסות מכונות־יריה, ובמאסף — דודי־המבשל הגדולים, הטבחים השמנים וקרונות בית־החולים.

— חיילים! — הטיף חנן — ימלא כל אחד את בקבוקו מים. אך יזהר בא לבל ישתה ממנו. כי אין החייל יודע את הצפוי לו.

ניסה מי להצטחק עוד לדברי חנן החמורים, אך מיהר ומישש ותיקן את אזנו ויפסע רגל אחת עם ארבעתו.

כו

נע הגדוד. בחורף רבץ ברפש ובקיץ אכלוהו יתושים. כל אותו החורף רבץ ברפש. רק כברת הארץ שעליה הוקם האוהל נשארה יבשה, אבל מחוצה לה בוסס החייל ברפש עד לברכים. הלך בגשם ובחושך. ישב לילות טעון תחמשתו חסוי תחת העגלות השבורות שלוקחו בשלל. הסתתר תחת גרוטאות־הברזל החלודות שהשאיר האויב הבורח.

ישב החייל בלילות על גרוטאות־הברזל, בסתר העגלות השבורות, אסף תחתיו את רגליו הרטובות, התעטף באדרתו וחשב מתוך ישיבה מטומטמת:

„למה שימשו כל הגרוטאות הללו? והרכב הזה הנהרס מאליו? האמנם היה גם הוא כרכב הכבד של הגדוד, והתנהל

תפקיד קשה הוטל עלינו, אך אני בוטח בכם, כי תמלאוהו בכבוד הראוי לדגל ולגדוד.

הזהיר חנן. קנה־החזרן הדק חולל נפלאות בידו. איש לא יגיד עוד, כי בנין זה עשוי להתמוטט. זהו הצבא. היה תמיד נכון, כי הפקודה עלולה לבוא פתאום.

— הפלוגה, דום! — קרא בקול צלול — הפלוגה, קדימה צ־עוד, חת־שתים, חת־שתים! — —

כה הלך ומנה בצד הפלוגה והחזרן מתנופף אף הוא בקצב.

— הפלוגה! — נאם חנן באמונה שלמה — היום יותן לכל חייל 120 כדור. חייב החייל לשמור את הכדורים האלה. כי יוצאים אנו לפעולה. 120 כדור הם 120 אויב.

— הה, חנן־גזלן, — התריע טוביה בבת־צחוק מן השורה.

— היכן הם האויבים האלה? — מתח שאולוב את שפמו וקרץ בביטול.

— דום! — צוח עתה חנן.

ידע חנן, כי עתה הוא הרגע המכריע. עתה יש לשנן להם יפה מה היא משמעת. הוא, חנן, הריהו עתה בא־כוחם של אותם המפקדים הנעלים ואל לו להכזיב את אמונם.

ואמנם נדמו החיילים. קיבלו את תיקי־הבד הגדושים כדורי־רובה ותלו אותם על חזיהם — תיק על גבי תיק. עמוסי מתכת זו נדמו, כי אף־על־פי שלא ראו את האויב גם הם, אך הכדורים החדים השפיעו עליהם את האימה ואת הבטחון של החייל.

כל אחד לפי תורו את מנת ה„רום" החם־השורף.

— לעומדים על המשמר מנה כפולה. — מעניק חנן מן הבקבוק, קולו חזק וגופו זקוף, והוא שמח להיטיב עם החיילים הסרים לפקודתו.

ושנית נע הגדוד. עם חום הקיץ ירד בין הרים בפסיעה מתונה, קצובה. אין רוח. מלמטה עולים אדי ערבה מלוחים ולוהטים. מר בפה, השפתים יבשות — אך החייל הפשוט אומר בשמחה:

— בבקבוק־המים עוד לא נגעתי.

כבר התעלפו רבים והועברו אל קרונית החולים, אחרים משתוקקים גם הם לצאת את השורה, אך החייל הפשוט עליז הוא ומכריז בקול:

— אני עמוס היום במלוא התחמושת — ואין דבר.

ורוצה החייל, כי דבריו יגיעו לאזני המפקד רחב־הכתפים, ההולך גם הוא כמוהו זקוף בראש הגדוד.

— חה־חה, — משבח החייל — אך זהו מפקד! יתחבאו בפניו כל הקצינים המפוקסים האלה, המתעטפים מצמא כנשים, וכל הסגנים הצעירים האלה, שכוחם אינו אלא בקנה־החזרן.

כה מהתל החייל בפה מלא, כי נאלם הקצין והסגן נשתתק מפני האמת שבדברים. החייל הפשוט, העמוס במלוא התחמושת, שבקבוקו עודנו מלא כשהיה — הוא עתה עליון על כל: היא המטפס בשרשרות על ההרים, והוא השוכב בלי־נוע לילות רצופים במארב מפגע לעקיצות היתושים.

עתה מהתל החייל הפשוט והמפקד מביט אליו באהבה.

גם הוא טעון צידה רבה בעקבות צבא שהלך לקראת פעולה? היכן עכשיו אותם המחנות האפורים־הקודרים, מה היה גורלם? הבלואים הם כחיות במחנות השבויים, לבושים בגדים אפורים ומציצים מחרכי הגדרות הגבוהות כחיות? או אולי נפלו בצמא וברעב וחול המדבר כיסה עליהם ללא ציון? או אולי ניסו להמלט כעדרים מבוהלים — פצועים ואכולי־קדחת — מארץ זרה אל מולדתם הרחוקה? עיניהם בוערות ולבם נואש אצו צפונה — והמולדת רחוקה מעבר להרים ומדבר?״

דלף הגשם, והחייל הגה את מחשבותיו כשהוא עטוף באדרתו, מכווץ מקור, ובלבו אין רחמים לגורל המחנות שנמחו. סתם הגה, כאשר יהגה אדם בלהקות חיות שהיו וחלפו. וכאשר האיר הפנס ובא חייל אחר להחליף המשמר — קם החייל, ומבלי הביט אל חברו ביטש ברפש, עד הגיעו לאוהל המשמר.

— יורד הגשם? — שואלים מתוך נמנום החיילים הרבוצים בבוץ.

— יורד. — עונה החייל ותולה את רובהו הרטוב.

— יורד בלי־הפוגות. — חוזר החייל ומתנער ככלב רטוב.

אך גם האוהל רטוב כולו ואין להתחמם בו. חיתולי־הרגל מרופשים ואין יכולת להתירם. רובץ החייל כמו שהוא — נדחק בין חבריו — ומתכונן להרדם עד בוא שנית תורו.

— עורו, חיילים! — מקיש קנה־החזרן על יריעת האוהל הרטובה.

מתרוממים החיילים לקראת בקבוק־החרס הטוב, לוגמים

— ישנם. מפוזרים הם בהרים למאות. הה, לכו נא בשרשרת ותורו את המקום, ואותי עזבו כאן. או לא, אל תעזבוני, פן אפול חי בידיהם...

— לא תפול. — מרגיעים אותו החיילים המנוסים.

— נפול אפול. לבי אמר לי מבעוד ערב. הניחו לי ואמצה מן הבקבוק את השיריים.

נצמד הקצין הקטן בפיו לבקבוק, מצה את תוכו המשכר ולא הרפה. אז חדלו ממנו החיילים והתקדמו בשרשרת בחושך. בשלות השקט הלכו, רוביהם נטויים לפניהם. מדי התקדמם בהרים העזובים מאדם ומחיה, הרגיש גם האמיץ שבהם, כי אי־שם אורב האויב. וככל אשר הוסיף להעדר, כן גברה ההרגשה, כי כבר קרוב הוא. עתה הלך גם האמיץ כפוף עם רובהו ביד, נכון כל רגע לשכב על הארץ ולפרוק את הרובה הטעון...

לא. אין פחד: משני האגפים ערוכות מכונות־היריה ובשרשרת הולכים בחורים מנוסים. אחריהם באים עוד חיילים מנוסים, מזוינים כראוי.

להיפך: עתה דוקא כדאי היה להתקל באויב. ההכנות נעשו יפה, ואין כל חשש. התקדמה השרשרת אל הצללים אשר על ההר. בנשימה עצורה התקדמה. אך בלי פחד. בתשוקה חריפה לחולל מעשה — — —

— הנה, הנה האויב. — פעם לב החייל.

בהרים הכחיל כבר השחר ורוח צוננת חלפה בחלל. הארץ נעורה — אך החיילים החשו.

דוקא הם מבינים עתה איש את רעהו. אכן יודע להצטחק ה„זקן", יודע ללכת ברגל, על־כן משבח אותו החייל ומכפיל את מרצו, כאומר: הבל־הבלים, המפקד! החייל הפשוט אינו זקוק לשכר עם קרח כסגן, אינו זקוק לתפנוקי הקצין; נכון הוא ללכת לכל אשר תהיה הפקודה — —

נושא החייל בגאון את משקל תחמשתו בחום הלוהט ונכנס לערבה המלחה. הוא מטפס על צוקי הסלעים, אשר רק מנזרים אחוזים בהם כקני נשרים; הוא צועד בדרכים נשכחות חדלות־מים; הוא שוכב כל הלילה על שפת הנהר העכור, המגלגל את מימיו בלי הרף; הוא מבריח את ענני היתושים בעשן העצים הרטובים — ולמחרת הוא שב וקם שמח וטוב־לב.

— ראו, רק החייל הפשוט ממלא את תפקידו בשמחה.— נוזף המפקד הזקן בקצינים השותים לשכרה, היראים מפני הצל בהרים.

ואמנם יראו הקצינים את הצל. פיגר הקצין הקטן מאחרי פלוגתו, ישב בצל סלע כבד ובכה תמרורים: „הלילה אמות. הלילה יפגע בי כדור..."

— לא יפגע. — ריחמוהו שאולוב, מנחם הרוכב, ירמיהו וטוביה.

— פגוע יפגע. הכלבים ההם מיטיבים לקלוע. — ייבב הקצין.

— אין בדוים, — אמצו את רוחו החיילים המנוסים — לא היו ולא נבראו.

— אין מחנות רוכבים.

— אין מבריחי נשק.

— אין מגנבי זהב.

— יצירי דמיון הם. — ביטלו החיילים, בשתותם את ה„תי" העכור.

התבוננו זה אל זה וראו, כי בלחיי רבים שושנה עולה כפורחת, וכי היתושים עשו בבשרם חדודים־חדודים. הרוח מטאטאה מאז הצהרים את אבק הערבה אל העינים, אל ה„תי" — עד כי לא יאָכל ולא ישתה דבר בלי אבק. וימאסו בחיים האלה.

— יפיפית, חייל. — הביטו ואמרו זה אל זה — ראה: השושנה קפצה מאפך אל לחייך.

— ואצלי עד לאוזן הגיעה. — אמר שני במרירות.

— אמש הלכנו שמונה שעות בלי מים וצל, — קבל השלישי — ובכל אשר זרם נחל, היה טעמו כטעם הגפרית.

— ואנו כל הלילה שכבנו ערים בין הסבכים. היתושים עקצו ועשו את הגב ככברה, אך לא העזנו לנוע. חכינו לאויב. — סיפר רביעי.

— לא ישנתי זה כמה לילות, — התלונן חמישי — התכסיתי בשמיכה מעל לראשי ומעל לשמיכה פרשתי כילה ועל־יד הכילה הבערתי עצים רטובים, שהעלו עשן עד מחנק — ובכל־זאת חדר היתוש ועקץ.

כה סיפרו החיילים איש לרעהו, תלונתם הלכה וגברה, ואחד אחד השתמטו אל בתי־החולים.

— עדר כבשים היה על ההר, אדוני הקצין. — הצדיע חנן.

— ידענו את עדרי הכבשים. — העמיד הקצין באחת פני גבור.

— תפשנו שני רועים עם העדר. — הוסיף חנן להצדיע.

— כן, רועים הם! — גרגר הקצין בגבורה, כאילו אלפי שבויים לפניו.

— והנה רובה הרועים. — הוסיף חנן להודיע.

— רובה? — גלגל הקצין את עיניו, אשר לא נתפכחו עוד מן השכר.

— חלוד הרובה וישן, אדוני הקצין. — לא יכול עוד שאולוב לכבוש את צחוקו.

ויצחקו עמו כל החיילים העיפים הניצבים מסביב.

כז

ישבו החיילים ושתו את ה„תי", כאילו נמוגה אימת האויב — באחת נמוגה. ישבו והזיעו, והרוח טאטאה את אבק המלחה אל ספלי ה„תי" החם, העכור והתפל.

— בכה הקצין הקטן. — צחקו החיילים במחנה וסיפרו.

— ולולא עלה שאולוב להר ומצא את העדר, היינו מחכים עד עתה לאויב.

— חו־חו! — צחקו החיילים — זה צבא. משוטטים בערבה, בחום היום ובלי מים, משתערים בלילות להרים, יושבים במארב שעות רצופות, ותופשים — עדר כבשים.

זה חגרת פתאום בכובד־ראש חגורות בנות מאה ועשרים כדור, כדי להרוג אויבים שלא היו ולא נבראו; איך האמנת פתאום, כי אמנם הרוג תהרוג? — —"

כה תבעו עיניה של דינה. וירמיהו ידע, כי נטל עליו לגלות לה הכל. זכר את הנשיקה הדקה שאצלה על פיו ויבן, כי אין להסתיר ממנה דבר. התוודה ירמיהו:

— דינה, הן יש אשר יטעה הצעיר. טעיתי גם אני. וטובה טעותו של צעיר ולא תחשב לו לחטא. אמנם התפעלתי למראה פסים אדומים ושתיתי „לחיים" עם רב־הסגנים. כולנו שתינו. גם טוביה וחנן שתו. יחד רצנו העירה, כמו צפונים לנו שם כל תענוגות החיים. ויחד עם הגדוד נדדנו גם אנו — בגשם, בבוץ, — כמו טמונים שם גבורה ועוז־רוח — —

הביטה דינה קשות אל תוך עיניו, והוא הוסיף לגמגם נבוך ומטושטש:

— האמנם לא יחפש הצעיר את תענוגות־החיים, האם לא להוט הוא אחרי גבורת־החיים? —

ביקש ירמיהו לשמוע מפיה תשובה. ציפה לתשובה. אך דינה שתקה. נדמה, לא הקשיבה עוד. עוד מעט וקמה ללכת, וקמט קטן חרוץ בין עיניה.

— היה בריא, ירמיהו! — אמרה ושבה ונשקה לו בשפתיו, כנשק ילד קטן.

רצה ירמיהו לעצור בה. אך שכב בלי־נוע והביט אל הליכתה השקטה, אל תנועת ראשה הזקוף — ויבן כי אין לעצור בה. את הטובה במתנותיה נתנה לו: את הנשיקה הקצרה־הנקיה, את מבטה התובע — — ויעצום את עיניו,

הובא גם ירמיהו לבית־החולים. לבוש חלוק־החולים הכחול שכב עיף ויגע. עוד בערו בעיניו אדי הערבה המלוחים, עוד התנשאו לעיניו על צוקי הסלעים המנזרים כקני נשרים, והטרידוהו בלילות. עד אשר באה האחות הזרה ועוררה בעוד בוקר לטבול את הראש במים קרים, לשתות „תי" ולאכול את הדייסה הממותקת.

— קדחת? — התחלחלה האחות הזרה למראהו. ואף־על־פי־כן הכריחתו לטבול את הראש ולנהוג כשאר החולים השוכבים במיטות. — כך הוא ריפוי החייל. ללא פינוקים.

צחק ירמיהו בלבו: „האמנם ירפאו אותי ה„תי" המתוק, שתי פיסות בשר־החזיר הדקות, הפרושות על הלחם, ה„רז'ים" הצבאי הקבוע?"

„לא". — החליט וציית לאחות.

אך כאשר באה דינה לבקרו בבית־החולים, היו פניו רציניים, כהיותו תמיד רציני בראותו אותה או בהרגישו את קרבתה. גם עתה ישבה דינה על־ידו שקטה־גאה כמו תמיד. הרגיש כי עליו לספר לה הכל.

— דינה. — אמר — תמיד אַת נראית לי כנזירה. או יש ואראך כ„אחות" לבושה לבן — רחמניה וקשה.

הצטחקה דינה, אך עיניה תבעו כי יוסיף ויספר לה הכל:

„ספר, ירמיהו, ספר, מה היתה התכונה, אשר לקחה את לבך שנים רצופות? ספר, איך לקחו פתאום את לבך שבי פסים אדומים, שורות אותות־הצטיינות ארוכות, איך היית עומד אל מדף אחד עם רב־הסגנים ועם הקצין הקטן, כאילו היית גם אתה, ירמיהו, חייל בן חיילים? ספר איך

תוכי? כלום לא עשיתי מעודי כל מה שעשיתי בתום וביושר־לבב ומתוך שאיפה לאמת?"

„ולמה את כל־כך חמורה ביחסך אלי? — שאל ירמיהו בצער, כאילו דינה עומדת לפניו — הה, לו ריככת את מבטך רק במעט, וראית גם אַת, שאפילו בעבודת־הפרך לא הייתי גרוע מאחרים. אפילו חיים ה„שקרן" ואריה הבריון — החיילים הפשוטים־החוטאים — אומרים, כי טוב אני בעיניהם משאר חברי. ודוקא הלב הפשוט מיטיב לפעמים להרגיש. ולמה לא הרגשת זאת את? ולמה אַת תובעת יותר?" — התמרמר ירמיהו.

עיף ירמיהו. נבעת. נדמה, הנה שב וראה אותם השדות החשופים והסדוקים של שלהי הקיץ. כה נוגה המראה. כה חשוף וקשה. עיף ירמיהו ולא יכול עוד שאת את קשי בדידותו.

„הה, טוביה, חנן, חברי, — נמשך אליהם ברעיונו — שוב אתם נחוצים לי. שוב אני מרגיש, כי בלעדיכם לא אוכל. הה, מה טובה הפשטות הלבבית בה נתקשרנו איש לאחיו בלי דעת למה. מה טוב הקשר שקשר אותנו, השלושה, עד היותנו אחד, אף כי בכל עת ובכל שעה היינו שלושה. מה היה קשר זה — הנעורים, המחסור, בדידותו של כל אחד ואחד? — אך קשר זה חזק היה מקשר אחים, טוביה וחנן, חברי.

הקיים עוד הקשר, אחי? ואם קיים הוא — הנוסיף להיות פשוטים וגלויים כשהיינו? הנוסיף ללכת כתף בכתף כמו אחד הננו? — —"

כי ראה את עצמו כחוטא בפניה, כי טרם גילה לה הכל — — —

— זו ה„נערה" שלך, בחור? הי? — קרצו החיילים בצחוק.

בחר ירמיהו להצהיל פנים גם הוא ויען ברמיזה לאמור:

— אמנם כן.

והתערב גם הוא בחלוק־החולים הכחול בתוך שאר החולים.

„למה שתקה שתיקה כה קשה?" — הגה אחרי לכתה ירמיהו במרירות ובעצב — „למה היא שותקת תמיד שתיקה כה קשה?" — חזר ושאל את עצמו, והרגיש כי לבו נקרע בו מרוב אהבה.

נדמה לו, שאילו דיברה אליו דינה תמיד דברים ברורים וגלויים, היה הכל אחרת.

„הייתי טוב פי כמה ממה שהנני" — האיר ברק במוחו, וירגז.

היא יכלה למנוע אותו מכל אותו ב:הו צבאי, והיא שיכלה לעצור בו מלכת לחדרה של אותה צוענית שחורה. כה הגה ירמיהו בהתרגזות גדלה והולכת, ולא ידע כלפי מי.

„לו רצתה, הייתי זוכר גם אני, כאשר זכר זאת מנוח, כי זנות הוא הצבא, ואני רוצה אך בחיים טהורים ונקיים באמת. אמנם כן. באמת ובתמים איני רוצה אלא בחיים טהורים ונקיים". — הגה ירמיהו בכאב. — „כי כלום רע אני בתוך

„מתיראים?" — רצו הבחורים להתקומם והביטו באיבה, אם אמנם יהתל בהם שאולוב או אמת דיבר.

— כן, מתיראים. — הוסיף לצחוק שאולוב, כאילו הבין יפה לרוגזם — כי גם עתה עודכם כגמולים מהלב. על־כן אמרתי: שוב, שאולוב, אליהם, כי יראים את החיים השלושה.

— כן, יראים. — חזר שאולוב וצחק צחוק חד — כי טרם תוכלו להסתפק כאחרים בקטנות. בגדולות אתם רוצים ללכת, וחסרי־אונים אתם מלכת בגדולות.

— ומה הן הגדולות, שאתה מבטיח תמיד לחבריך, שאולוב הקוקזי? — שאל ירמיהו בהיתול ובשיקול־הדעת — האם הנדודים ממקום למקום ללא תכלית — הן הגדולות?

— או אולי הביטול שאתה מבטל את העולם כולו? — תקף אותו חנן — הלעג שאתה לועג לכל?

— שכחת, שאולוב הקוקזי, כי היחיד אינו עוד ולא כלום בעולם. — דיבר טוביה בחריפות — גם אנו איננו ילדים עוד. יש כח של ארגון, והוא גדול מכוחו של היחיד.

רגע נבוך שאולוב בפני התקוממות השלושה. אך משנהו התחזק. שבעתים התחזק. הנה זקף את קומתו, את תוי־הנשר אשר לפניו ואת ידו השעירה שלח אל בלוריתו:

— שוטים! — נזף בהם בכח לא־מצוי — וכי חושבים אתם, כי לא ראה שאולוב את אשר אתם עושים כל הימים האלה? ראיתי. אך אמרתי בלבי: ישחקו הנערים: ישחק חנן בסרטי הסגן, וישחק לו טוביה בפנקסי־החבר ובחבילות הקונטרסים. אילו רציתי גם אני בקטנות כאלו, היו נופלות מאליהן אל ידי — זעף שאולוב ורגז. — הייתי גם אני, כמו

כאילו הרגישו בקריאתו החמה, הופיעו שניהם, החרישו שעה ארוכה, כחוזרים אחרי פרידה ארוכה. לא הביטו איש אל עיני אחיו. אף חנן בוש לשאת את עיניו.

— ראינו את דינה והיא נופפה לנו יד בשמחה. יעצה ללכת אליך. — סיפרו בקיצור.

— אמנם צדקה דינה. — אמר ירמיהו בחום — כי שוב היינו שלושה, אחרי הפסקה ארוכה.

הבינו השנים, כי צדק ירמיהו. נדמה שוב, כי שלושה הם, כאילו לא חלה כל הפסקה.

— הן הולך ונמוג הצבא. — אמר טוביה.

- אין כאן עוד מה לעשות. — הודה גם חנן והוריד את ראשו.

— מתפזרים האנשים איש איש לעברו. — הוסיף טוביה.

החשו. לא רצה איש מהם לשאול את השאלה, אם גם הם „יתפזרו"? אך בלבם נתעוררה השאלה מאליה וכל אחד ישב ושאל את עצמו: האמנם אנו נפרדים, השלושה?

לא יכול איש מהם להחליט. לא ידע איש מה יאמר. כבשו את פניהם והחרישו.

כח

— ידעתי מראש, כי שוב אמצאכם יחד, השלושה. — צחק שאולוב בהכנסו ואחריו מנחם הרוכב. — ידעתי אל־נכון, כי לא ככל החיילים אתם, כי לא תתפזרו איש איש לעברו, כי יחד אתם יושבים ומתיראים להשאר יחידים.

— אמנם זקנתי, אך אמונתי חזקה בי כבהיותי צעיר. — פרע שאולוב את בלוריתו הסבוכה — ומי יודע, אולי ההזדמנות קרובה עתה מאוד? — נופף את ידיו השעירות, כעכע באפו ובגרונו, כאילו הושם בהם מחנק — ועכשיו שבאה, האם תעזבוני יחידי? — התפתל לעיניהם.

כה סער שאולוב. הדליק את שתי עיניו, קימט את תוי־הנשר אשר לפניו — והבחורים דיחמו אותו מלשאול עוד שאלות. בראותם רוח חזקה זו, שסערה לעיניהם בחימה, ברוך ובתחנונים, לא יכלו עוד לסרב לחברם הזקן, זכרו לו את חסדו, ונכנעו לו, אף כי בקרב לבם לא האמינו עוד באמונת חברם.

אולם משהוציאו את הטוטפות הצבאיות מתוך כובעיהם ועברו ברגל־גאוה בעיר ובכפר, החלו הבחורים להאמין, כי אמנם צדק גם הפעם חברם הזקן מהם: הגיעה שעתם לעשות את קפיצתם, כי בודדים הם כאשר היו וחסרי־כל.

— הוי, אמור, שאולוב, — שאלוהו עתה בעינים לוהטות — האמנם בטוח הדבר הפעם ולא חלום הוא?

— בטוח. — ענה שאולוב בשקט — האם שקרתי לכם פעם, מנחם הרוכב?

— לא שיקרת, שאולוב הקוקזי. אך תמיד כאילו סמכת על נסים.

— תמיד סמך שאולוב על גורל. — צחק צחוק קר מנחם הרוכב.

מנות, הולך פתאום לחרוש ולזרוע ולחיות חיים קטנים; הייתי חוזר גם אני אל הזקנה שלי וחי עמה את מספר שנותי בשקט ובשלוה.

— ולמה אינך עושה זאת, שאולוב הקוקזי? — תקפוהו הבחורים.

ראה שאולוב, כי תוקפים אותו חבריו הצעירים, אך לא כעס עליהם. להיפך: הרגיש גם הוא צורך להיות גלוי־לב, להתוודות:

— טפשים. — אמר ברוך, שחדר ללב הצעירים — איני עושה זאת, כי כל ימי חכיתי לעשות קפיצה גדולה בבת־אחת. כל ימי ידעתי, כי בוא תבוא לידי ההזדמנות לקפוץ. לא ידעתי מה דרוש לקפיצה זו. אך דבר אחד ידעתי: כי דרוש לכך הכסף. כסף — כסף רב, — הבריק שאולוב בעינים להוטות — בלעדיו אני ואתם גם יחד כאין וכאפס, בחורים. האם בשבילי אני צריך את הכסף? טפו, אני יורק. אך דרוש הוא, כדי לפעול בו פעולות גדולות, כדי להראות בו לעולם כולו, מה כוחו של שאולוב הקוקזי.

— לבי אמר לי, כי הזדמנות כזאת תבוא. — הוסיף בכח הקוקזי — זאת היתה אמונתי. על־כן ביטלתי בלבי תמיד את ההולך לאט. על־כן קרבתי תמיד אתכם, הצעירים, כי ידעתי שגם בכם שוכנת האמונה הזאת. וגם בראותי אתכם נוטים הצדה, גם אז ידעתי, כי שוב תשובו אל שאולוב למען חכות גם אתם להזדמנות, אשר בה תקפצו את קפיצתכם.

— אבל ראה, שאולוב, הנה כבר זקנת ועודך מחכה להזדמנות? — ריתמו אותו הבחורים. —

נדמה להם, כי רק עתה ידעו את המנוחה השלמה — לא התאוו דבר — — כך רצו לשכב עד אשר לפפום אדי המים וריחות שרף והרדימום.

— המים משנים פה מדי פעם בפעם את זרמם, — הורה שאולוב בשיקול־דעת ושלח תמרות־עשן דקות וסוערות מבין שפתיו — ניטיב לעשות, אם נחפש גם עשרים צעד משמאל.

— גם הזהב הזה הוא הבל ורעות־רוח. — הרים ראשון חנן את נס המרד. — פרי דמיונו של ראש קוקזי ולא יותר.

ואמנם איש מהם לא התפלא, כי הבל ורעות־רוח הוא. ובכל־זאת היו מוסיפים לשבת במקומם כנטולי־רצון וצוחקים עם מנחם, הצוחק לאמור:

— אתה, שאולוב, טוב תעשה, אם תשוב לגזור חזיה ומכנסים — —

— וגם אגזור. — ענה הלז בנחת ולא נבוך.

— אם תשוב ותחקור לדעת את רוח האדם.

— וגם אחקור. —

וכאשר קם ללכת עם הבחורים, השחימו פני שאולוב כרקע נחושת ועצם עינו למחצה, כאומר:

— ובכל־זאת חבל, בחורים. כי אילו מצאנו את הזהב — הו — הו —!

— שתוק, ראש קוקזי, ולא נעשה אותך לצחוק. — חמרו סביביו הבחורים.

וישובו וילכו בגאיות אכולים משמש וחסרי־כל.

— לו אמת היה הדבר, — הוסיפו השלושה — כי־אז הלכנו גם אנו פעם ברגל־גאוה ברחובות האלה.

— עוד הלוך תלכו — הבטיח שאולוב, כאילו אוצרות־עולם נתונים כבר בידיו.

מעתה נהלם שאולוב כאשר ינהלו פלוגה. דרך גאיות עקלקלים וקוצים סבוכים הביא אותם עד המקום. הביטו הבחורים בעינים שואלות אל המים העכורים הזורמים באותו מקום והקשיבו לשאולוב:

— פה — אמר — אבד אוצר־זהב במלחמה. נפל המימה. באזני שמעתי בצבא, מפי אנשים יודעי־דבר. ואם אמנם בחורים אתם — מצוא נמצא את האוצר.

כה דיבר שאולוב וצללים טיפסו ועלו אל פניו השחומים, בהזרק אליהם לשון־האש של מדורת הערב. הכל היה שקול ומחושב במוחו: גם קופסאות־שימורים הכין לדרך — שימורי בשר ודגים — שלל רב מכל אשר מצא במחסני הצבא — צידה הכין, וימים רבים לא ידעו מחסור.

— המים זורמים פה, בחורים, — דיבר בעין מבינה — ויש לחפש היטב. נחפש בשקט, לבל ירגישו בנו מסביב.

חיפשו הבחורים, צייתו לפקודותיו, בשחמו מלהטי הערבה, נלחכו מאדיה הקודחים. אך המים זרמו כמימים ימימה, מהירים ועכורים ניגרו על פני הסלעים התחתיים — ולא גילו דבר מתעלומתם.

— המים עוברים פה, בחורים. — הורה שאולוב במתינות — נחפש תחילה עשרים צעד מימין.

ומשעיפו, שכבו על גדות המים הזורמים והחרישו.

חנן כמתיפח וחיבק את הזקן בכתפיו. — לאנשים כמונו! — ניקש חנן באגרופו על המדף עד צאת עיני המוזג החסודות מחוריהן — כמונו, התועים בדרכים, ההולכים שבי אחרי כל שטות.

שמעה אותו החבורה, ספק בצחוק ספק בכובד־ראש. הצהיבו פני טוביה, שהוסיף להגיח אל קרבו את המזג המהול, ובעיני מנחם הרוכב התלקחה אותה פלדה קרה, שהיתה מפחידה אף את הקרובים שבחבריו.

— אומרים הם, אותם „ראשי־הברזל״, — סח המוזג בשלות־לב — כי ימים אחרים הביאו עמהם.

— וצדקו „ראשי־הברזל״ הללו! — דפק חנן באגרופו— חי ראשי, צדקו! אבל — אנו מה? — הוסיף וגלגל את עיניו באימה לכל העברים.

— אנו מה? — צחק מנחם הרוכב צחוק דק מן הדק — הנה אקום ואלך גם אני אל „ראשי־הברזל״ האלה.

— צדקת, מנחם בן־בליעל. — המה חנן כחליל — אחים, תנו יד. נלך גם אנו שמה ונאמר: „ראו, ראשי־ברזל, כמוכם — כמונו, שרירים לנו בריאים. אם להכות בסלע — נכה. ואם למלאו אבק־שרפה — נמלא״. קחני עמך, מנחם בן־בליעל.

שתק מנחם הרוכב שתיקה קרה, כי ככל אשר הוסיף לשתות כן כבדו כתפיו וכן רבו הקמטים תחת עיניו.

— הבה ונלך. — המה חנן ולא שקט.

ונדמה היה אותה שעה, כי נכונים הם לקום וללכת אל האהלים המפוזרים בצלעות ההר. ברעש קמו ממקומותיהם,

ועודם הולכים חרוכים משמש, משותקים מחלומות־שוא — ולאזניהם הגיע קול רעש הולם. מגדות הים הקטן כבריכה משובצה בא הרעש, מצלעות ההרים התלולים, מעבר לצריחים העתיקים, מאצל הכיפות הקדושות —

שם הכה פטיש בסלע, שם נוקרה האבן ומולאה אבק־שרפה.

כט

— שם יַשְׁקָה „ראש־הברזל". — סח להם המוזג מן המרתף הקטן, שהעניק להם יין ושכר ופרפרות חריפות להשיב את נפשם.

התעטפה החבורה הקטנה בעשן הטבק הריחני. הבחורים שותים את היין והשכר, מקנחים בפרפרת ומקשיבים קשב רב — ושאולוב מוהל בחשאי את השכר ביין, עד היות המזג עז ונוקב.

העיק ליל־קיץ כבד בכל כבדו, בריחותיו המשומרים — ריחות דגה, צחנה ומי שופכים — והם שתו. אורות זעירים רבים הבליחו בצלעות ההר — והבחורים הוסיפו לשתות.

— שם הבחורים הגבוהים, מחנה „ראשי־הברזל". — הראה המוזג על האורות הזעירים בצלעות ופסע רפויות בנעלי־בית רכות, ושב לסלסל בשלוה את פאת־זקנו הדקה כמשי הטוב.

בעד ערפלי היין והטבק הביטו הבחורים אל האורות, המו ראשיהם, חלחלו חזיהם מעוצר רגש.

— לאנשים כמונו אין תקוה, שאולוב הקוקזי! — דיבר

היין מן הראשים הצעירים, ההמומים. שלח שאולוב תמרות־עשן דקות וממושכות כלפי מעלה ובלבו החליט: „אבוד יאבדו הבחורים. וחבל! בשל לא כלום יאבדו — —" אך דבר לא אמר גם הוא, כי הרכין את ראשו כבד־המחשבה ויחשוב את מחשבותיו העמוקות.

ובדממה זו נדמה לירמיהו, כי הנה הגיעה השעה להכנע. אין לנטות עוד הצידה, כאשר עשו עד היום הוא וחבריו. ישר הקו ואין לנטות ימין ושמאל.

— חברי, — אמר פתאום ברוך — אַל נתעה עוד. אַל נוסיף לנטות עוד ימין ושמאל. כי אנו החצופים היינו תמיד תמימים מאד; אנו הנודדים השתוקקנו תמיד לבית; אנו הבודדים תמיד ביקשנו אהבה... לבי אומר לי, כי מעתה לא נוסיף עוד לשרך דרכינו. וכן אומר לי לבי, כי נפרדים אנו משאולוב, מחברנו הזקן. כי הנה גדלנו, שאולוב הקוקזי. ידענו מה אנו מחפשים; אך טרם נדע, אחא זקן, איה הבית ומה האהבה... לא, לא לאוצרות־כסף זקוקים אנו, שאולוב הקוקזי. —

כה דיבר ירמיהו עד כי רפו שרירי פניו, עד כי הכבידו עליהם ההדים הקמוטים — וירדמו...

וכאשר התעוררו הבחורים למחרת, נזהרו להפגש בעיניהם. ופי שבעה נזהרו מלהפגש במבט עינו של הקוקזי. וכאשר הרים ירמיהו את חבילתו הצנומה ויצא לדרך, יצאו גם חבריו בעקבותיו ואין דובר דבר.

— שלום, בחורים. — אמר הקוקזי, שנשאר במקומו כבד־מחשבות.

וחבוקים נדחקו ויצאו את המרתף, כתף בכתף הלכו בתוך המבואות הצרים עד צאתם מחוץ לצריחים.

— נכה בסלע, אחים! — רעם חנן בגלגל.

אולם עד להר לא הגיעו. כי ליד הסלעים השחורים, הטובלים את בסיסיהם השחוקים במים, עמדו, כרוצים לפרוש את ידיהם על פני אגם המים הגדול, החיוד המשתרע לרגלם. נתארכו פני טוביה החדים, נתמשכה בת־צחוקו, והוא צנח על אבן ודיבר:

— אנו מה, בחורים? כאותו נהלול המתפשט בשדה הקצור; כשיח דל זה שעליו לא יצלחו גם למאכל עזים. בכל־זאת שמעו: — הוסיף והתלהב — יש גם לו, לשיח זה, זכות־קיום. מבקשת המחרשה לעקרו, אך הוא מתעקש ושרשיו אוחזים באדמה — כי הוא אגד חנקן למענה... כאותו נהלול גדלתי גם אני, טוביה, גם אתם, חנן וירמיהו. ראו: חשבנו לפרוש כנף, להגדיל ולהאדיר — והעלינו חרס. ואם אמנם רק חרס העלינו עד עתה — הן לא נופלים אנו משיח קוצי זה, לא פחותים אנו ממנו — —

כה דיבר טוביה, וחנן התמודד על חלוקי־האבנים, הכה באגרופו על חזהו וענה כהד אחריו:

— יפה אמרת, טוביה בחורי.

שמע מנחם הרוכב את מלמול הבחורים והניח להם לשכב על חלוקי־האבנים. הוא אסף את כתפיו הכבדות וכיושב ישיבה בטוחה על סוס, קם ועלה אל מחנה האהלים בהר ולא הביט לאחוריו. רק שאולוב עוד האריך רוחו, עד אשר יפוג

— הכנסו! — קיראה להם דינה עליזה ושמחה.

נכנסו השלושה. בנין־האבנים היה נמוך ואפלולי. רגע עצמו את עיניהם ושבו ופקחון. הביטו סביביהם וצחקו זה אל זה:

— האמנם זה יהיה ביתנו, ירמיהו אחינו?

שתק ירמיהו. אך פני דינה העליזים, פניהם הקמוטים של אנשי־החצר, החרולים היבשים והשדות הגלויים כמו לחשו בבטחה:

— כן. זה ביתכם, השלושה.

פרקו השלושה את חבילותיהם הצנומות ולא שאלו עוד דבר.

ל

אך כאשר חלפה צינת הלילה, ודינה הלכה בצדו וראשה נטוי גאה־זקוף — תפשה ירמיהו בידה, כי זכר פתאום שהיא נתנה לו את הנשיקה הראשונה. וגם היא זכרה את הדבר. יחידים נשארו בשדה.

ישבה דינה על הארץ וצחוקה לא היה לה עוד. התמודדה על אדמת השדה, והנשימה החמה אשר חלפה בגופה נמסכה באבריה ושמה לה מחנק. שכבה דינה בלי־נוע ואנקה פרצה מקרבה, — אנקה עמוקה על חשפה את חזה בפני גבר.

יחידים שבו בדרך השדה, וירמיהו הרגיש, כי לא כשאר המקומות היתה לו מעתה החצר. ומאז היה קם ברגש זה וחורש כל היום את אדמתה.

חורף „חם" היה, ואנשי־החצר אמרו לבחורים שבאו:

— שלום, שאולוב. — פנו שלשתם ואמרו באהבה — ראה, אל תזכירנו לרעה.

אחרי־כן המשיכו את דרכם. בין רוכסי הרים זרועי־בזלת עלו נכחם, כאילו ידעו את הדרך בה ילכו. ובראותם חצר קטנה על תל — והיא בנין־אבן, מצופה ריקועי־פח ולוחות־עץ, ומאחוריו גל־אשפה עתיק, שהעלה חרולים גבוהים ויבשים — הרגישו באחת כי זאת החצר.

— החצר. — אמרו באחת ותתפעם רוחם.

נראתה להם עתה החצר כבית, שאליו נשאו את נפשם כל הימים האלה והם לא ידעו. וכאשר נופפה לקראתם מטפחת לבנה משער החצר, נופפו אף הם בכובעיהם.

— דינה היא. — אמרו ונופפו במשנה שמחה את כובעיהם.

וגם ירמיהו נפעם בראותו מקרוב את עינה החמה, את שפתה הצוחקת. הביט אליה כמו חדשה היא בעיניו גם הפעם הזאת. כה עמדו והחרישו השלושה בשערי החצר. נדמה, כי בעמדם כאן, עברו לפני עיניהם מראות רבים ושונים:

רגע ראו את עצמם שוב נערים בחדריה של מרת מרים; משנהו ראו את עצמם שרועים זה בצד זה על גבעת־חול; הנה נשקפים הם מן הבית ההרוס שבאותה חורשת־ארנים; ושוב הם שוכנים — באהלי־הצבא, בצריפיו, בחנות־הצבא — —

„בכל מקום היינו יחדו". — מתגאים בלבם השלושה.

„בכל צרה ומצוקה לא עזבנו איש את אחיו". — מביטים הם באהבה איש אל רעהו.

נתן פורץ, צונף לראשו שק כמצנפת, חופן בידו שתילים ירוקים וקורא:

— השעה יפה לשתילה.

ואמנם שתל נתן בתנועה גסה ומהירה, נעץ שתיל אחר שתיל, כאילו היתה אדמת החצר הדביקה כחומר באצבעותיו הקצרות.

— חו־חו, נתן „מוכתר". — צחקו אנשי־החצר ויצאו גם הם בעל־כרחם אל תחת העננים הכבדים.

— אין דבר. הלכנו בגשמים חזקים מאלה. — הרימו השלושה את ראשיהם בגאון, והתרו עם אנשי־החצר הזקנים.

אך כאשר הטריד הגשם ביותר, היו שמחים לסגת אל מתחת למחסה, לעזוב את השתילים בשדה, לסלק את השק מן הראש ולהתבונן אל מסך הערפל ההולך ועוטף את החצר, את ריקועי־הפח ואת לוחות־העץ המחוברים אל חומתה מזה ומזה עד אפס מקום.

— הגשם ניצח גם את נתן. — אמרו האנשים הרטובים, הביטו, השמימו והשתמטו איש איש לעברו.

ופסע גם ירמיהו, עבר את מדמנת החצר, על פני הצריפים הדבוקים זה לזה, עד לדלת האחרונה בקצה. שם חדר קטן, נמוך וקר, אך נקי ומבהיק מלובן. כי תיקנה דינה תקנה — לחלוץ את הנעלים לפני הכניסה לחדר. שם הפיצה עששית קטנה אור קלוש וטהור על הסדינים הלבנים הפרושים על שתי מיטות־ברזל רזות של דינה ושל שכנתה לחדר. יושבת שם דינה בפאת מיטתה וצמתה נוצצת. אף שכנתה לחדר — חיה, המכונה „חיה החובשת", הכניסה כבר את

— עתה תראו, כי לא כצבא החצר, ח״ח —

— עתה תראו, כי לא כבית־ספר החצר — רטנו ברוגז ובצחוק האנשים הטובים האלה.

— אין אנו מפחדים, אנשי־החצר, — ענו השלושה בגאוה — כי התנסינו בנסיונות קשים למכביר.

— אתם, הזקנים, אַל תרטנו — עמדה גם דינה באומץ־לב לצד הבחורים — טובים הצעירים מן הזקנים.

— ודאי טובים. — רטנו בלגלוג אנשי החצר, כי יראו את תנואת לשונה של דינה.

באותם הימים כבר פסע נתן „מוכתר" ברגל חזקה פסיעה מדודה על פני האופק, גרף חופן אחר חופן משק הגרעינים אשר על שכמו, היה מפזרם בתנועה קצובה ושב וגורף באצבעותיו הקצרות זרעים חדשים. הנמיכו העננים לרדת, ונתן עוד „פיזר"; התחזקה רוח השדה — ואנשי־החצר הלכו אחריו ומשכו את הניר, כי בחזקה נלחם נתן ברוח בשל הזריעה בשדות.

— ה״ה — הולך לו נתן „מוכתר". — רטנו אנשי־החצר וילכו בעל־כרחם אחריו בגשם וברוח.

— עכשיו עונת הזריעה היא. — פסק נתן בקצרה.

וגם אם התמידו הגשמים לרדת, ואנשי החצר ונשותיה התהלכו עטופים באדרות בלויות, בשקים כבדים ודמו מרחוק כדהלילים מש״נים, התהלכו ושקעו במדמנה או עברוה בקפיצה — גם אז לא ידעו מנוחה מעבודה. כי פתאום היה

השתפכם בזרם כביר באפיקים החרבים בקיץ. הגשם זלף והאדמה תפחה, וירטבו גם ההרולים הגבוהים אשר על תל־האפר העתיק. ובצאת ירמיהו עם שחר משער החצר — ושדותיה מכחילים לעיניו — היה משווה לפני עיניו את נטית ראשה הגאה של דינה ואת התנועה בה לפתה אמש את צוארו.

הנה עלתה כבר שמש־חורף רחוצה על פני נירים שחורים ותחוחים, גוהרת היא על כל שדה, מרפדת בעשבי־בר את צידי הדרך היוצאת משער החצר, ומעלה קרום ענוג ורך על האדמה המנביטה את מזרע החורף. ויוצא ירמיהו לשדה, רותם למחרשה, פותח את התלם ומכסה אותו אחרי אשר הוטמן בתוכו הזרע. ואם דינה היא הזורעת אחריו בתלם, יש אשר יאמר לה ירמיהו:

— כך, דינה, הייתי רוצה שנהיה לבדנו תמיד.

אמנם לבדם הם בשדה זה אשר עם שלושת האקליפטים הגבוהים, ובהביטו אל דינה ידמה לו, כי רכה עתה דינה משהיתה תמיד, קרובה ומסורה יותר. אז יאיץ בבהמה הרתומה למחרשה ופסיעתו קלה.

ואם נטתה השמש אל שלושת האקליפטים וצהלה הבהמה — וידע ירמיהו, כי הגיעה השעה לשוב לרתום לעגלה, לטענה חציר ירוק ולחזור מן השדה. היה ירמיהו טוען את החציר, עולה על העגלה, מהדקה, מוציא את פאותיה — והיה בה מושב ריחני, גבוה ורחב.

— כך, דינה, הייתי רוצה לחיות את חיי אתך תמיד. — אומר ירמיהו.

— — מאז הלכה עמו דינה בערבים אל בין התירס הירוק

רגליה מתחת לשמיכה. ישב גם ירמיהו בפאת מיטה ושילב את אצבעותיו — ושבה והשתררה שתיקה.

רק מעבר למחיצה הדקה ישמע קול ציוץ וכרכור כרעים פזיזות.

— או! — תאטום חיה את אזניה, תגלגל את עיניה הגדולות ואת פניה הקטנים תכבוש בכר.

ושב והשתרר השקט הנפלא בחדר הקטן. היה השקט הולך וגובר, כאילו דעך אור העששית מאליה, וכרכור העכברים מעבר למחיצה ידום אף הוא. ואם גם יש ושגה אחד העכברים הגדולים בדרכיו והגיח בטיסה מאחד החורים — היה יושב ומביט בעינים תמהות, ומיהר להתחמק אל חורו האחר, אל מעבר למחיצה, אל כריי התבואה, או מתחת לרצפה, או יעלה ויעלם בין לוחות התקרה.

באותן השעות, כשהצריפים הדבוקים היו מתנתקים זה מזה ורוח חורף עזה קשקשה בגגות הפחים של החצר — תצחקנה שפתי דינה בפעם ראשונה לירמיהו צחוק רך וכמוס, לאמור:

— הבט אלי, ירמיהו. האם אינך רוצה לראות אותי?

בדממה זו הוצתו לחייה, ובזרועה לפתה את צוארו, לאמור:

— האם איני יפה בעיניך, ירמיהו?

ידעה דינה בכל אברי גופה, כי אמנם שלה הוא — לעולם — —

והגשם הוסיף וריכך הר ועמק ויגאו מי המעין עד

— האם היא אשה למשק? — שאל יואל הכוורן והפך את כובעו. — או אולי תצלח לעבודת שדה?

— או אולי טובה היא ללדת ולד? — חקר בהריפות פשטנית נתן המכונה „מוכתר".

אך חיה הישירה גם עתה להביט בעוז אל אנשי־החצר עד האלמם. ובבוא ברוך בפסיעה מתונה, שבה חיה והדבירה אותו בעוז עיניה הגדולות, עד יכחד ההגה גם בין שפתיו. והיו שניהם ממשיכים לשבת בערבים בחדר — ממשיכים בלי סוף — לולא קמה חיה והעמיסה עליו את מיטת־הברזל הקטנה ותבוא לשבת עמו במחיצה נוספת, שהודבקה אל בנין החצר מלוחות־עץ ומרקועי־פח.

אז השתררה דממה בחדר הקטן, כי נשארה בו רק מיטת־ברזל אחת. באפלולית הלבין מכסה לבן אחד; וירמיהו שהה על סף החדר תוהה אם עליו להוסיף לבוא אליו או אולי יחדל.

— האם איני יפה עוד בעיניך, ירמיהו? — הישירה דינה להביט לתוך עיניו.

וכה הישירה דינה להביט, עד אשר הבין, כי אמנם חטא לה — לעומדת גלויה לעיניו. אז אימצה ירמיהו אל לבו ברגש דומה לתפילה, כאומר: „אכן יפה אַת תמיד בעיני".

— אין אַת יודעת, דינה, כמה זכה אַת בעיני". — לחש ירמיהו באהבה — כה זכה, כאילו פעם ראשונה נגעו אצבעותי באשה... כה טהורה, כאילו אשתי היית מהיום... כה נקיה, כאילו ילדת לי כבר ילד.

לא הפריעתהו דינה מלהתפלל את תפילתו. ונהפוך:

ואל בין הנטיעות שגבהו, או יש אשר ישבו בפאת המיטה בחדר. הנה עצמה כבר חיה את עיניה מאימת העכברים — והעששית גם היא דועכת מאליה. בדממה זו תִּצתנה לחיי דינה, ובלפתה בזרועה את צוארו — יודעת היא בבטחה, כי הוא שלה — לעולם.

לא

אך באו ערבים, בהם לא כבשה עוד חיה את פניה בכר, כי עדה ישבה גם היא על מיטתה, עיניה גדולות מכפי פניה הדקים, ובצידה — הבחור השתקן ברוך. כהיותו שותק בין הגפנים, כן ישב מחריש גם פה, כאילו הדביר אותו עוז מבטה של חיה הדקה.

— ראו, הנה בא אשרה של חיה „החובשת". — לחשו מפה לאוזן בחצר.

והיה שמץ לעג בלחש, כי שונה היתה חיה משאר אנשי־החצר. היה בלבושה הכהה — בשמלתה השחורה ובחולצתה ארוכת־השרוולים — דבר־מה שהבדילה מן הנשים האחרות, הלבושות חלוק־בד וחגורות שרוך שחור. תחת זה היה עז מבטה ורבה היהירות, בה נשאה קומתה הקטנה את ראשה. כה יהירה וגאה היתה הקומה הקטנה־הרופפה הזאת, עד כי מאליו נולד ונקבע השם: חיה „החובשת".

ומשנודע דבר ביקוריו של הבחור ברוך אצל חיה, נתרבו הגיחוכים וקריצות־העין:

— האמנם תהיה הנערה הדקה לאיש? — תהו בעונג אנשי־החצר.

— המ... — אמרו האנשים ומשכו בכתפיהם — ברצון נאכל בשר, דינה, אם רק לא יחרך. וגם את העוגות נאכל, אם לא תהיינה קשות כאבנים.

כה נקמו בדינה על חריפותה ובאותו ערב הסבו בזחיחות הדעת לאורך השולחנות החשופים.

— אכלו ושתו! — התרוצצה דינה ביניהם אילך ואילך.

— אנו אוכלים. — רטנו בשמחה האנשים.

והיתה זו שמחה צנועה על הבשר הצלוי, שהוגש באותו ערב בשפע, על בקבוקי היין המעטים, על אשר נבקעה בחצר הבדידות והשתיקה. שבעו האנשים מן הבשר יותר מכפי שאכלו, יקדו עיניהם מן היין יותר מכפי ששתו.

— שבי אתנו, דינה. — משכו האנשים השבעים בכתפיהם, הקיפוה בתנועה כבדה, והביטו בהנאה אליה, שצמתה נוצצת כסוכה בשמן וחלוק־הבד שלה נקי ורקום אמרה יפה.

— דינה, שתי עמי „לחיים".—עמד לפניה עמידה מוצקה נתן והוא מניע את כתפיו.

עמדה דינה בתוכם ונטיית ראשה גאה־שלוה. רטבו שפתיה ביין. הביטה אל נתן, כאילו ראתה אותו הולך הליכה עקשנית של זורע בגשם וברוח, ואל האחרים הביטה, כאילו ראתה אותם חורשים בעקבותיו. וככל אשר יסובוה הגברים האלה כן יגבר חום עיניה, כן אדמו שפתיה וגאתה נטיית ראשה.

— דינה, שתי גם עמי „לחיים". — הלך קולו הקשה של

ברצון גילתה לפניו את מערומיה, כאומרת: „אמנם זכה וטהורה אני כאשה, כאם".

ושבה והשתררה הדממה. ועכבר שהגיח בשטף מרוצתו מתוך החור — היה יושב תוהה, מציץ בעינים נבונות וחוזר נמוך־רוח אל חורו.

רטבה החצר, רטבו פחיה ולוחותיה באותם הלילות הארוכים, ואדמתה מסביב הלכה הלוך והשחר. הנה צפנה כבר אדמתה את הפולים, אחריהם את חצירי־החורף, אחריהם את החיטה והשעורה — עוד מעט והוריקה האדמה, החל משער החצר, הלוך והתרחק בדרך, עד לחורשת האקליפטים הצעירה מזה ועד לגבולות המסומנים מזה.

לא יכלו עוד אנשי החצר לכבוש את שמחתם. היתה זו שמחה עצורה של פנים צנומים, של עור מתוח וחרב שהתקמט בצחוק, של עינים שקועות שהיו מהבהבות בחריפות.

— שמחים אנו על החריש שנגמר בזמן. — הודו גם אנשי־החצר הותיקים.

— על מעט האקליפטים שניטעו בזמן. — ענו ואמרו אחרים.

— אמנם רואה אני, כי שמחים אתם. — לגלגה דינה והתהלכה כרוח במטבח הנמוך והקודר.

— אמנם שמחים אנו. — חזרו ואמרו האנשים והביטו בחיבה אליה, שהבינה תמיד לשמחתם ולרוגזם.

— על־כן תאכלו היום בשר בשפע. — לגלגה דינה — וגם עוגות אכין לכם ליין.

כאילו היית ירמיהו עצמו? למה תפרע, איפוא, פרעות, חנן? — נדמה, שאלה אותו בתמיהה חדה — למה תגלגל את עיניך באימה? מה השכחה אשר הכתה את מוחך, בחור?"

הביטה אליו דינה ישרות, לא השפילה את עיניה, וחנן גם הוא גלגל את עיניו ביתר אימה.

— אני — חנן! — חזר והטיל אימים, ואיש לא ערב את לבו לגשת אליו.

היו הראשים המומים מן הצלי הכבד ומכח היין. נשתתקה המנדולינה של טוביה. וגם ירמיהו פרש הצידה, כי לא יכול שאת את מבטיהם התקיפים של דינה וחנן.

„מה אתה רוצה, איפוא, חנן?" — נדמה, שאלה בסקרנות הולכת וגדלה.

„אין זה נוגע לי". — נדמה, המה בעקשנות אותו מוח צר.

— תן מיד את הרובים, בחור! — קפץ פתאום נתן מעל לספסלים ולשולחנות ועמד בן־רגע לפני חנן על רגליו המוצקות, שנשאוהו בגשם וברוח על רגבי החריש.

— תן את הרובים! — המם באחת את הבחור.

הביט חנן במבט מפוכח אל פני נתן ההרושים קמטים עזים, נתקל במבט עינו הניתז מתחת לגבות האפורות, ובשתיקה מסר את הרובים.

— ראו, — קרא והתוודה ברפיון־רוח — היו שלושה בחורים טובים ורוח סחפה את שלשתם לעזאזל.

הנצבים צחקו צחוקים ניחרים. שתקו שתיקה כבדה ועצובה, סמכו את ראשיהם על ידיהם — ודינה בתוכם.

חנן, שהניע את כתפיו והבליט את חזהו כתרנגול ערוך לקרב.

— הי־הי, חנן, — איש המוח הקטן. — ליווהו גלגלי צחוק חריפים.

— חנן, רועץ־לבבות גדול! — הכה טוביה על מיתרי המנדולינה ופניו חדים מאד.

רגז חנן לצחוק ולמהתלות, התלקחה בו חמת גבורה, הלם היין את ראשו.

— אני חנן! — נצב בתווך והיסה את הקהל — ואת, דינ׳קה, ימח שמך! ואתה, טוביה, מרדן גדול — אך מרדך כקש. גם ירמיהו בחור טוב, אך אבוד יאבד הבחור בחצר הזאת — זה סופו.

ידעו הכל, כי צחוק היין הוא, ובכל־זאת חרדו.

יצא חנן את החדר וחזר מיד — ושני רובים תלויים לו על כתפיו.

— אני הנן! — שב וקרא בחדר, שכהה מעשן טבק והבל אנשים.

התגרה חנן בנצבים, גלגל עיניו, וכה הלך והתקרב אל דינה. אך דינה עמדה שקטה במקומה כמצפה, עטופה עשן והבל עמדה במקומה ולחייה בערו.

„האמנם אתה, חנן? — נדמה, הוצתה סקרנות משונה בעיניה, כמו תראהו פעם ראשונה מניע את כתפיו ומבליט את חזהו האדיר — האין אתה אחד מן השלושה, כירמיהו וכטוביה? האין אתה קרוב אלי ממילא כאחד מן השלושה,

כמו נפקחו עתה באחת עיני ירמיהו, והוא הוסיף לחקור בסקרנות נוקבת:

„אמנם נראה לי רק עתה, כי נתן זה, המכונה „מוכתר", ויואל הכורן וליזר האדום — לא כאיש אחד הם בחצר הזאת ושונים הם זה מזה, כמו ששונה אני מברוך השתקן וכמו ששונה מדינה חיה ה„חובשת", אשר קמה פתאום והקימה לה מחיצה לבד — —"

„ומי היא דינה? — נצנצה לבסוף במוחו השאלה אשר ירא ממנה — האם ידעתי מה עליה יותר ממה שראיתי בעיני? והאם רציתי ביום מן הימים לדעת יותר?"

„דינה, מי אַת? — שאל ירמיהו את נפשו במרירות. — ידעתיך הדוקת־שפתים כנזירה, וידעתיך ככוהנת לבנת־גוף — אך הידעתי על־אודותיך גם יותר מזה? הידעתי על־אודותיך יותר מכפי שידעו האחרים, יותר מטוביה ומחנן?..."

„ראי, הלכתי אחריך. לקריאת מבטך הלכתי בלי לשאול דבר. לא שעיתי עוד לדמיונו של שאול הקוקזי, ולא ללעגו המר של מנחם הרוכב. עליתי בהרים הזרועים בזלת, עד הגיעי לחצר בודדה זו, בה ראיתיך אז בפעם הראשונה — אך מי אַת לא ידעתי, כמו שלא ידעתי בבואי הנה, מה לי החצר הזאת — הרטובה, הרעועה, עם גגותיה הרעועים, עם מחיצותיה הדקות?"

„והאם ידעתי מה אורח־חייה של החצר הזאת? מה שמחתה ומה עצבה? מה הדבר האסור בה או מה מותר? האם ידעתי דבר מכל אלה, כי קראתי גם לחברי לבוא אתי הלום?

— ראו, — קרא חנן והתוודה — היו שלושה בחורים טובים — ומה היה להם? הך המיתרים. טוביה מרדן של קש! בוא אלי ואחבקך כאח, ירמיהו אחי!

אך ירמיהו פרש משם. בשקט עבר בין האנשים הכבדים, נזהר מלהתקל במבטה של דינה. לא ידע ירמיהו, כי דעכה עתה הסקרנות בעיני דינה וכי כאחות חמה שבה והביטה על סביביה.

לב

עתה, בצאתו מן הבית לחצר — והחצר בחשכה ישנה וערה כאחת, מחיצותיה מוגפות, ורק פה ושם תבליח עששית מאשנב קטן, — עמד ירמיהו ותהה. בפעם ראשונה התפלא על כי לא שאל עד היום — מה החצר הזאת, ומי אנשיה? — הן עד היום לא שאל מפי איש דבר.

— — „הובלתי שקי־תבן על־גבי הפרד הגדול, שאבתי מים מבאר המעין בחביות, — הצטחק ירמיהו אל נפשו — אך לא עלה על דעתי לשאול מה היא החצר. מעולם לא עלה על דעתי לחקור מי החל ראשון לזרוע פה פול דוקא בשדה הזה, שעורה בשדה ההוא וחיטה בשדה אחר? ידעתי, כי ישנם פה אנשים, — אך מעולם לא עלה על דעתי לשאול מי הם, מתי ומאין באו לחצר — כמו מעולם ישבו בחצר הזאת משפחות שתים ומספר רוקים זקנים. ואיה הם האנשים שהיו לפנינו בחצר? היכן אלה שהלכו ממנה ויעזבוה? אנה הלכו האנשים ההם? — —"

— ידעתי, כי נפש יקרה אתה. — ענה ירמיהו בכלם ונבוך.

אך משום־מה לא היה שועה עוד אל נדיבות־לבו של טוביה, אף לא היה מבטיח לו, כי יבוא יום וגם הוא יגמלהו בנדיבות־לבו. שתק ירמיהו עד כי חדל ממנו טוביה.

ויהי ירמיהו לבריה בפני עצמה, חושב־ואינו־חושב, עומד שעה ארוכה ותולה את מבטו במראה המעט והדל המשתרע לפניו. היה הנוף עצוב ודל לרגלי ההר, ורק משער החצר החלו להראות אמירי החורשה אשר גדלה והסתעפה ולא היתה זקוקה עוד לאדם: שם נגעו ענפים בענפים ושרשי עץ התרקמו והסתבכו בקרקע — עד כי לא היה עוד ביניהם מעבר לסכין המחרשה.

אל החורשה הזאת יש אשר היה בא עם דינה. אל בין הנטעים הצעירים, וביחוד אל בין אלה, שגדלו ועשו צמרת בפאת החורשה.

— בוא אלי, ירמיהו. — היתה קוראת לו דינה באותם הערבים.

אך נדמה לירמיהו כי הנה פתוחה החורשה מכל עבר, ורואים אותו ואת דינה משער החצר.

— בוא, נעבור אל העצים ההם. — לחשה דינה באהבה.

והיה ירמיהו מנשק אותה כחוטא ומתחטא לאמור:

„עודני אוהב אותך גם עתה, דינה" — —

היתה דינה עיצמת את עיניה לנשיקתו, והוא משתדל לגרש את הרהוריו המטרידים אותו לאמור:

היכולתי לומר להם דבר ברור אז, כאשר פסע טוביה אחרי וחנן הלך בלי לשאול דבר".

„הלכתי לפניהם אז, כאילו חשבתי עוד שאני והם — אחד. כי גם אותם קוראה החצר הזאת לבוא. יחד הלכנו בלי דבר דבר, כאילו היתה החצר בית לנו — לשלשתנו. אך היהיו שלושה לאחד ?" — שאל ירמיהו את עצמו בהתרגשות־פתאום, שהרעידה את כל מיתרי נפשו.

„לא יהיו. אך צחוק הוא. טוביה וחנן, — פנה אליהם ירמיהו, כמו ידבר עמהם פנים אל פנים — גדלנו כבר ואיננו עוד אחד. לעולם לא נהיה עוד לאחד. שלושה אנשים גדלנו וכל אחד הוא איש לנפשו. עד היום לא ידענו זאת. חשבנו כי אחד אנחנו, ומה שיש באחד, יש גם בחבריו השנים". —

„אך ראו, טוביה וחנן, טעות גדולה טעינו גם בזאת. — פסק ירמיהו לתוך החשכה — טעות כבדה מאד".

ונדכה נרדם באותו לילה ירמיהו, ונדכה קם למחרת בבוקר.

מאז היה מבחין, כמו מבעד למרחק רב, באנשים החיים עמו יחד בחצר. היה ירמיהו לבריה בפני עצמו וחי את חייו בשדה, בחצר ובחדר נמוך־התקרה בשכנותם של טוביה ושל יואל הכוורן. פה היה שוקע בנים־ולא־נים על מיטה זו הרפודה מזרן אדום־טחוב, ועששית מפויחה מקדירה את צלליה.

— ראה, כבסתי גם לך שתי כתנות. — ניסה טוביה מפעם לפעם אליו דבר.

חבריו עד תוך תוכם? מה העצה אשר נוכל לעוץ לבחורים כמוכם?" — —

אז הבין ירמיהו, כי כאלה כן אלה לא יוכלו לעוץ לו דבר. וידע, כי האחת אשר תוכל להסביר לו את הדבר לאשורו — היא דינה עצמה.

נבוך חזר ירמיהו לחצר וידבר אל דינה את דבריו לאמור:

— דינה, הנה נשמע בקרבי קול מבשר סכנה ואיני יודע את נפשי. הומים דמי, כאשר לא המו מעודי, ואיני יודע למה ובשלמה? איני מאמין עוד באחי, ואשר היה אתמול חבר לי. היום היה לי לאויב? האמנם את, דינה, הִצַּת בי את אש־הגהינום הזאת?

לטפה דינה את ראשו, לפתה את צוארו ואמרה לו:

— ירמיהו, למה תעמיק חקור את השאלות האלו? היש מי אשר יוכל להשיב לך תשובה ברורה?

אך לא יכול עוד ירמיהו להרגע, וישאל כמו שאלת־חיים לו השאלה:

— הוי, אמרי נא, דינה, אולי מאז הכרתי את לבנת גופך, הוצתו בי השאלות הללו? מאז נשקתיך, מאז קרעתי ביד קשה את נזירותך?

הרהרה דינה, ראתה כי לא תוכל עוד לבחור, ותתמוך את ראשה בידה ותאמר:

— מי יודע, ירמיהו, אולי עוררת דברים, שמאליהם לא היו מתעוררים, או אולי חש לבך בסכנה ברגע הנכון — — אמנם כן, ירמיהו אהובי, אתה נגעת ראשון בלבנת גופי,

„גם עתה עודני נכון להיות אתך תמיד, דינה, אף כי לא אדע מי אַת".

„גם עתה עודני נכון ללכת אחריך, בין אם חברי הולכים אחרי ובין אם לא".

ואם פקחה דינה את עיניה בפליאה לנשיקתו הסוערה, לחיבוקו המתגבר, ואמר לה ירמיהו בפה מלא:

— דומה, דינה, כי רוצה אני עתה יותר מבכל הימים, כי תהיי כולך שלי. רק שלי.

ושבה דינה ועצמה את עיניה — כחידה, כתעלומה.

אז ילך ירמיהו בלב כבד מן החצר. נדמה לו, כי הנה יבוא אל שאולוב הקוקזי או אל מנחם הרוכב ושאל אותם לאמור: „אמרו נא, חברי הגדולים ממני בשנים, איך תכיר את האשה אשר תאהב? ומה בטחון הגבר באשה אשר יאהב?"

אולם רואה ירמיהו בעיני רוחו, איך ימתח שאולוב את שפמו לשמע השאלות, איך ימשוך מנחם בבוז כתף כבדה — והחליט, כי לא אליהם יבוא הפעם עם שאלתו.

אז ידמה לירמיהו, כי הנה יעלה אל מחנה „ראשי־הברזל" בהר, יכנס לאהליהם המפוזרים וישאל אותם: „הוי, אמרו נא, בחורים, מה הקנאה אשר יקנא הגבר באשה? והאם גדול כח האשה מכח הגבר? האמנם יעמוד כחה לה להפריד בין שנים, בין שלושה — ולו היו אחים?" —

אך יודע ירמיהו בלבו, כי התפלא יתפלאו הבחורים ויאמרו לאמור: „האמנם יבוא ירמיהו מן החצר לשאול עצה מפינו? האם לא התנסה ירמיהו בחיים? או אינו מכיר את

עקשן היה יואל הכוורן, וירמיהו קיבל מפיו חלק רב מן התורה, ששאב יואל בערבים לאור העששית המפויחה מתוך החוברות והספרים על הדבורים. למד גם ירמיהו להבין אילו הם צמחי־הדבש ומי אויביה של הדבורה. כי יש אשר שניהם יזדיינו במקלות ויצאו לשדה, או יפזרו פתותי־בשר ליד ברז מים ויהכו באורך־רוח עד בוא הצרעה אל המים ואל הבשר — וחבטו עד מות את הטורף האכזרי במקלותיהם הארוכים.

אולם כבוא הערב היה חוזר ירמיהו להיות בריה בפני עצמה, כמו ידע ידיעה ברורה, שאין עוד אל מי ללכת ואל מי לפנות. אמנם יש אשר היה אומר לעצמו פתאום: „ירמיהו, אתה בעצמך פתחת לפניך תהום מדומה — התהום איננה כלל" — — או יש אשר היה נד לעצמו לאמור: „ירמיהו, הנה חנם מתאכזר אתה לנפשך, בחור" — —

היה ירמיהו פונה כה וכה, כשואל מסביב: „מי מכם אשר ירצה להאיר לי את המחשכים האלה?" — — ושמח ירמיהו, כי נזכר פתאום באותה האשה הבהירה, הפשוטה, אשר גם שאולוב הביאם אליה — ביוכבד, אשר ידעה תמיד לעבוד ותמיד מצאה מלה טובה בשביל האיש הבא לדרוש בעצתה.

הלך אליה ירמיהו, הביט אל פניה הפשוטים, שלא נשתנו מאז ואל שניה שכולן מתאימות, אל שערותיה החלקות, שלא הכסיפה בהן אחת — וישמח כי שבה מנוחתו אליו.

— לא השתנית, יוכבד האלמנה — אמר לה — כהיותך אז כן הנך עתה. העבודה שמרה עליך.

— אמנם כן, העבודה. — צחקה יוכבד בחיבה — כך

והראיתני מה הגבר לאשה — — מאז קרעת עולם חדש לפני עיני — — והוא עולם כמוס, אשר בו תחרד נפשי — — בו לא אדע עוד מי אני ומי הגברים אשר סביבי, ובו לא אוכל עוד להבחין את פניך הרכים־האהובים — —

הרפה ממנה ירמיהו, חלשה רוחו ויאמר בצער רב:

— ידעתי, דינה. אף כי לא הגדת לי, ידעתי זאת. כאשר שכבנו תחת העצים הצעירים בחורשה — ידעתי. וכאשר קמת בסערה ונחלצת מידי — ידעתי. ידעתי, ובכל־זאת אהבתיך.

הביטה אליו דינה, אל פניו המעוותים מכאב, ועיניה כמוסות, שפתה הדוקה — כמו שבה נכונה לקבל על עצמה עול סבל ויסורים.

„למה?" ביקש עוד לשאול אותה ירמיהו ולמשכה אחריו.

אך השאלה נשארה תקועה בגרונו, כי לא היה בה מועיל.

לג

ימי קיץ ארוכים באו אז לירמיהו, והוא הרבה להתהלך בדד. שכנותו של יואל הכוורן לא הפרה את הבדידות הזאת, כי שכנות אלמת היתה, אף כי יש אשר יחד היו הולכים ומביאים לחצר נחילים מן ההרים, או יש אשר יחד היו רודפים אחרי נחיל שפרח לו פתאום, — באחת התנשא ונמלט באויר. כי בהעלם הנחיל, לא היה יואל פוזל עוד בעיניו ולא היה מגרד עוד את כובעו ההפוך כקדרה, — כי־אם נחפז ורץ אחרי הנחיל, וירמיהו אחריו — עד השיבם את הפליטים.

— ראיתי. — שבה וענתה בבטחה — כי לא הסתירה דינה מעולם דבר. כה גלויה וישרה היא.

— אמנם גלויה וישרה. — חזר ירמיהו לנפשו במשנה שמחה.

— יש אשר תבוא עם האחד או עם השני, וישבה אתו כשבתי אני אתך. כך היינו יושבים ומדברים, וטוב לנו... הן חרוצה ונחמדה היא דינה. — הללה האשה ועיניה בוחנות.

„אמנם כן, חרוצה ונחמדה". — ציפה ירמיהו אל מוצא פיה.

— הן היא כה מסורה לכל אחד ואחד. — הוסיפה האשה.

„אמנם כן, מסורה בלי גבול" — הודה ירמיהו בשמחה גם הוא.

— כה מרגישה היא יפה בצערו של אחר — הללה יוכבד. — כה יודעת להשתתף בצערו של אחר.

„ודאי שהיא יודעת להשתתף בצערו של אחר. היא חרוצה ונחמדה בלי גבול" — היה ירמיהו חוזר לנפשו — ולבו מתרכך והולך.

„ואם יש אשר תהיה קשה פתאום, או שפתיה תהדקנה, או ראשה יסער בעקשנות — היה ירמיהו מוסיף ומטהרה מכל אשמה — הן זאת היא אהבתה: קשה, הדוקה, עקשנית וכמוסה, כאשר תהיה אהבת אשה..."

„ודאי — הרהר ירמיהו, בחזרו ברגל קלה מבית יוכבד אל החצר — זאת היא אהבתה — ואני לא ידעתי בלתי היום. יוכבד היא אשר גילתה לי זאת היום".

אני יושבת ותופרת בערבים. ביום אוספת אני מעט ביצים מן הלול וחולבת את הפרות השתים — ודבר לא יחסר לי ולילדים.

— ונדמה, כי לעולם לא תדעי עצבות, יוכבד. — הוסיף ירמיהו לחקור בעקיפין.

— כן ידמה, — חשפה האשה את שניה בבת־צחוק — כי בהתדפק העצבות לבוא, מיד אני אומרת: „עת לעבוד, יוכבד!" — והעצבות מתרחקת והולכת לה.

— אמנם העבודה משכיחה הכל... — פקפק ירמיהו, והקשיב אל נקישתה הקצובה של המכונה, כאשר יקשיב איש לתפילה.

כאשר תרכך התפילה את הלב, כן ריככה נקישה חרוצה ומתמידה זו את לבו של ירמיהו, אשר החל לשאול את שאלותיו בשקט:

— אמרי, יוכבד, הן ידעת את הליכותיה של דינה. ואת הליכותיה עם אנשי החצר ידעת?

— ידעתי, — שקלה האשה את דבריה בבטחה ועיניה בוחנות את הדובר — כי יש אשר תבוא אלי. פעם בפעם תסור. ואז אנו יושבות ומדברות, או יושבות יחד ושרות — וטוב לנו. כה טוב — —

שמח ירמיהו לשמוע את הדברים המרגיעים האלה, וכטועם מראש את מתק נצחונו, הוסיף לשאול:

— וגם את הליכותיה אתנו ראית — עם כל אחד מן השלושה? אתי, עם טוביה ועם חנן...

ויודע אני, שאפשר לרדוף אחריה ולהחזירה. מפני נסעה ואני — אני אביאנה — —"

כה השב ירמיהו בבטחה, הביט בחיבה אל אנשי־החצר הותיקים, ומיהר לרדוף אחרי דינה שברחה.

— ברחת, דינה, והנה השגתיך. — דיבר ירמיהו בעליצות, כרוצה לשכוח ולהשכיח את הכל.

— לא ברחתי, ירמיהו, כי חליתי — אמרה דינה בנעימה חמה.

— הבל־הבלים, דינה. לא חלית — הביט ירמיהו ברוך אל פניה שהלבינו. — רק ברחת, ואני רצתי אחריך להשיבך אל החצר. כי רוטנים אנשי־החצר — סיפר בבת־צחוק.

ראתה דינה את עקשנותו והבינה, כי עליהם לצאת את חצר בית־החולים, כי האחיות והמחלימים יארבו לכל תנועה ולכל הגה שיוציאו מפיהם. אז ירדה עם ירמיהו במדרגות־האבן הגבוהות וירדו לאטם בהר. לאטם הלכו, כי עיפה דינה ותחת עץ־הזית הראשון ישבה לנוח.

— הנה רואה אתה, ירמיהו, כי חליתי. — אמרה בשקט.

— אמנם חלית. רואה אני, — דיבר ירמיהו בבטחה — אולם מעתה תבריאי. כי נגשא והיינו מהיום לאיש ואשה.

הביטה דינה אל הארץ המשתרעת לרגלי ההר, אל החצר הקטנה הבודדה הנשקפת מרחוק ואל השבילים הידועים שהתפתלו פה ושם, תעה מבטה וצל חלף על פניה.

— נקח שני עדים ועוד היום נלך אל הרב. — דיבר ירמיהו בבטחה.

ומשהחרישה דינה, הוסיף ירמיהו ודיבר בהתרגשות:

„עתה הכרתיך, דינה. — דיבר ירמיהו ברוך ובשמחה לנפשו — בהיותך קשה ברוחך — את אוהבת. בהיותך מהדקת את שפתיך כנזירה — את אוהבת. וכשסוערים בקרבך מאוויים כמוסים, שאין לך עליהם שליטה — ודאי שאת אוהבת — —"

והרגיש ירמיהו, כי שבה אליו מנוחתו. הנה הוא הולך בשבילים הידועים, נרגע על־ידי ליל־הרים שקט. אין בלבו טינה, וגדוש הוא מאהבה. ונדמה, כי הנה ידבר מלב גדוש אל כל שדה ואל כל גבעה:

„הנה אני בא אליך, דינה. כמו שאַת אוהב אותך — ובכל יום תמיד אברך את מסירותך, את חריצותך, את ישרך ואת אומץ־לבך..."

אך לא המתינה דינה לירמיהו, שיבוא ויגלה לפניה את לבו הגדוש, כי לפתע פתאום קמה ונסעה מן החצר.

— הנה קמה ונסעה. לא שאלה איש. — רטנו בזעף אנשי־החצר.

— ודאי. האם תדאג, פן לא יהיה מי שיבשל את הארוחה לאנשים? — קבלו במרירות — או לא יהיה מי שיאפה את הלחם?

— המ — — קמה ונסעה. בכרה קלה.

— הוא אשר אמרתי תמיד: אין לסמוך על הצעירות האלו — הסיקו אנשי־החצר בפעם המאה את מסקנתם והחרישו.

צחק ירמיהו בקרבו לריטונם, כי חשב לאמור: „אַל תרטנו, אנשים זקנים. יודע אני, למה קמה דינה ונסעה.

— לעולם אין לסמוך על הצעירות הללו. — רטנו האנשים ביניהם לבין עצמם.

— לא יום־גורן להן, הזריעה אינה נחשבת בעיניהן... קמה ונסעה. פי איש לא שאלה...

— פי איש לא שאלה מתי תסע. ופי איש לא תשאל מתי תשוב.

כה קבלו האנשים ומעשה דינה וירמיהו הוצנע בחצר, כאשר יוצנע באדמתה החנקן האגור בידי שיח־השדה — הנהלול. נדמה, היה הכל כלא היה — וירמיהו חי את חייו החרישים. עוד מעט ולא ירגיש באחרים, ואחרים לא ירגישו בו. נדמה, היה עולמו הולך ומצטמצם: בעונת החצירים קצר בשביל הרפת, בעונת הרדייה עזר ליואל במכוורת — וכעבור עונת החצירים, וגם הדבורה קיננה בשלום — היה ירמיהו יוצא לחצר ומצא לו עבודה לעסוק בה. פה יראה מפתח ופטיש מתגוללים ואין אוסף, ושם משדדה שהובאה מהשדה ושניה הפוכות למעלה; פה ישגיח בברגים שנתרופפו, בסכין מחרשה שקהה ונתעקם — ועמד לאסוף את העזובה ולתקן את הצריך תיקון.

— מתגולל הכל, — רוטן ירמיהו. — סייח ייפצע במשדדה, הכלים יתפרקו בשדה — עוד מעט ולא יצלחו לעבודה.

ומששמעו אנשי החצר את ירמיהו, צחקו לאמור:

— הנה למדת גם אתה, ירמיהו, את מלאכת הריטון. עוד מעט ולא יוכר בינך ובין איש־החצר הותיק.

אך בלבם ידעו, כי צדק ירמיהו וכי אימן את ידו

— דינה, האינך רואה למטה את השדות ההם, בהם הלכנו יחד, את העצים הצעירים שכבנו בצלם. האם לא כל עץ, כל שיח היה לנו מחסה? עתה בואי, דינה, נבשא. כי זה הקשר הנכון והחזק בין שנים, האוהבים זה את זה.

חיכה ירמיהו למוצא שפתיה, אולם דינה החרישה. אז הרגיש, כי טעות כבדה טעה — טעו גם הוא, גם יוכבד האשה — טעה לבו, השלה אותו בשקר.

— מה קרה לך, דינה? — שאל בצחוק — האמנם אינני עוד ירמיהו? או אולי בחרת באחר, — הן רבים הם הגברים בחצר.

עיותה דינה את פניה מכאב עצור, וירמיהו הוסיף ללעוג כאשר יצליף השוט:

— או אולי בחרת במי מחברי — בטוביה, בחנן? הן האשה כחה רב להפריד גם בין אחים, וחבר גם הוא אינו אלא מלה ריקה.

בכתה דינה, החוירה ואמרה:

— אינני מתפלא לקשי לבך, ירמיהו יקירי. הלואי והיית מצליף אותי בשוט. הלואי ויסרת גם אותי יסורים עזים, כיסורים שקבלת מידי, — אתה הנקי, האוהב, המאמין, הטהור.

— דינה... — ניסה ירמיהו בפעם אחרונה להחזירה אליו, אך היא הלכה משם זקופה ועשויה ללא חרטה.

לד

בשקט חזר ירמיהו אל החצר. והאנשים הבינו, כי אין לשאול אותו דבר.

ובלילה כזה נתקל בלאה — בנערה הצעירה שבאה לחצר ונמשכה אחרי מבטו הנבוך, אחרי כל אשר סבל.

— ירמיהו, קשה לך. אני רואה, — אמרה בתמימותה הרבה, ברצונה להקל ולעזור.

הביט ירמיהו אל פניה והצטחק. ראה את תום־לבה ורחמיו נכמרו על עצמו.

— אמנם כן, לאה, — אמר — יש אשר קשה לי מאד.

סערה אז נפשה של לאה מתשוקה לעזור, נתלקח רוחה הצעיר מן ההכרה, כי הנה יש בידה להקל סבלו של גבר — סבל אכזרי ומופלא. והיה ירמיהו בא ערב־ערב, יושב אצלה, עד כי התלקחו לחייה המלאות.

— עודך צעירה, לאה, ותמימה — היה אומר ושב ומשתתק.

ויש אשר למראה מבטה החם ולחייה הלוהטות היה ניעור במעמקי לבו מעין רגש נוחם לאמור: „ירמיהו, בחור קשה־יום, ישב עם נערה זו שבת אח, אהבנה אהבת אחות טובה, כי לא אשה היא בתמימותה הנפלאה, אחות קטנה היא".

ונדמה לו כי הנה יאמצנה אל לבו בטהרה, כאשר יאמצו אחות. אך בהביט אליו לאה תוהה ובהיותה מוכנה לשאלו בדאגה, מה ההרהורים המטרידים אותו — היה משתיק את הקולות הללו ומרגיע את עצמו ואותה לאמור:

— לא. לא קשה לי. אתך לא קשה לי.

בחריצות ובזריזות, עד שהכל מודים, כי „ידי־זהב" לו. ובשמעו את שבחו מפי ותיק — יש ותזוח דעתו, וקם וסידר באמת הכל למופת: את העגלות בשורה אחת ויצוליהן לשער, את המחרשות זו בצד זו — סכין אל סכין; אסף כל נידח ומשח את כל הטעון משיחה — והשתנו פני החצר מן הקצה אל הקצה.

או יש והוציא ברוחו הטובה אל הככר את הסייח הצעיר אשר טרם ידע אוכף, יחליק באהבה את עורו הזהוב ויאלפו: „הופ!" — ורגז הסייח והרעיד נחיריו וביקש להחלץ ולגמא ככר ושדות —

אולם ככל אשר נמשכו ימי הקיץ ורב המחשוף בשדה, והמים דללו בבאר — כן שבה ונכאה רוחו, כן שב והשמים כעצם החצר. הנה לאט־לאט יורד שרב הלילה וירמיהו השוכב על מיטתו רואה־ואינו־רואה את יואל שכנו שקוע בספר הדבורים; וככל אשר יוסיף לשכב, כן ידמה לירמיהו, כי הולך הוא ושוקע — וכח אין, אף לא רצון להחלץ.

לא עוד ילך אל יוכבד לשמוע את מלתה המרגיעה, לא יביט אל האנשים החיים סביביו, כי יחידי ומחריש יעשה את יומו ואת לילו. רק לעתים רחוקות יש והתנער פתאום מתוך מאמץ מוזר — והרגיש אז בנאקה העולה ממעמקיו, שותתת כפצע החי ומכאיבה לבלי נשוא. אז יש ויתפוש את קני־הברזל אשר למראשותיו ולחצם בכוח — לבל תפרוץ הנאקה החוצה. או יש אשר יקום והתהלך בחצר מתוך ידיעה ברורה, כי סערת־רוחו לא תשקוט במהרה.

ולשמע הדברים האלה נדמה לירמיהו, כי אמנם מעתה היה כאחד מאנשי־החצר הותיקים — כאחד מאלה שהלכו מפה והוא לא ידעם, כאחד מאלה היושבים עמו כיום, וכאחד מאלה שילכו מפה ביום מן הימים.

„ודאי. עתה קשור אני עם החצר קשר של ממש — ניסה ירמיהו לשרש מלבו כל ספק — ומעתה איטיב להבין מהי החצר הזו: מה הדבר הקורא אליה אנשים לבוא ומה הדבר המרים פתאום את האיש לעזוב אותה? מעתה איטיב להבין גם אני, מה השאירו פה האנשים שהלכו אחריהם ומה מביאים אתם האנשים הבאים מחדש" — —

— את ליזר אדום־הזקן אתה זוכר? — משתפים עתה אנשי־החצר הותיקים את ירמיהו בזכרונות המקום — הנה קם והלך לו אחרי שנים רבות של ישיבה. האשה דרשה, ולא הועילו כל טענות...

— והיה כאן פלוני אחד. בחור חרוץ מאין כמוהו. אבל משנשא אשה, הלך גם הוא...

— עוד אשתקד היו כאן שתי משפחות, ופתאום קמו שתיהן ועזבו את החצר.

— הנשים אשמות בכל, — רוטנים כדרכם האנשים.

— האשה מעבירה את האדם על דעתו, — חוגגים את נצחונם הרווקים הזקנים.

מקשיב ירמיהו לדברים, מעמיד פנים עליזים וחוזר לחדרו אל לאה.

„הנה גם אני וזו נחיה את חיינו ככל האדם" — מגרש ירמיהו מלב כל צל של ספק.

והרגיש בשמחה, כי אמנם דמו שב ומתחמם, וכי נערה זו מסורה לידיו כחומר הרך אשר אין לו רצון משלו.

— אני רוצה דק אותך, לאה. — היה אומר בעליצות נצחון, כאילו ביקש להכריז על נצחונו.

וכה נכרתה ביניהם הברית בלילות־הקיץ העצובים ההם, כאשר השדות נחשפו ובמעין דללו המים.

אך עצובה היתה בריתם.

כי לאחר התפכחו ידע ירמיהו, שהכל נשאר כשהיה. ולאה גם היא, עוד טרם ידעה את השינוי שחל בחייה, ראתה את עצמה אשמה בפניו. נדמה, כי באותה שעת־לילה ראתה מעט מחביוני לבו, ומאז נטבעה בעיניה הבעה כהבעת איש המביא תרומה ותרומתו אינה עולה לרצון.

„זוהי פרשת החיים הטובה לכל האדם". — ניסה ירמיהו לשדל את עצמו.

„אף אני וזו נחיה את חיינו כשאר האנשים בחצר". — העמיד פנים עליזים.

ובכל־זאת הוסיף להתהלך חרישי ותוהה, כאילו לא חל שינוי בחייו.

— מעתה, ירמיהו, כמוך כאחד מאנשי־החצר — ברכו, ספק בשמחה ספק ברצינות, ברוך השתקן.

— אין דבר, ירמיהו. מעתה תטעם גם אתה את הטעם.— ענתה כהד אחריו בקול דק חיה אשתו.

— מחיצות אינן חסרות בחצר. — רטנו כדרכם אנשי־החצר — תמצא לך מחיצה גם אתה, ירמיהו.

— ואולי גם לא נתראה? — נשא גם ירמיהו את עיניו והישיר להביט אל חברו.

— מי יודע? — הביט חנן הצדה ונבוך — ולמי נוגע הדבר? — כעס פתאום — ההולך — ילך, והיושב — ישב. אין עוד האחד תלוי בחברו. הן איננו עוד מה שהיינו.

— צדקת, חנן. — ענה טוביה כהד אחריו — איננו עוד שלושה. כל אחד לחוד.

— ואין גם להזכיר שטויות. — רגז חנן והפסיק בקול קשה.

מעתה החרישו, כאילו זרים היו איש לרעהו. אך כאשר הציע טוביה לקום ולנטוע בו במקום שלושה שתילים — לא קמה רוח באחד מהם להתנגד.

— אין דבר, נטע. — דיבר טוביה בבת־צחוק דקה מן הדקה — שתיל אחד לחנן הנוסע, אחד לירמיהו ואחד לטוביה אחיכם.

חלפה רוח טובה בין השלושה, אך לא אמרו דבר. כאשר טוביה הוסיף ונעץ שתיל רביעי לאמור:

— וזה לדינה, בחורים, לנערה הגאה של החצר.

וחנן קפץ ועלה לעגלה שחיכתה, ויסע — —

„ועתה מה?" — — תלה ירמיהו בטוביה עין שואלת, ושב להתהלך בחצר.

לה

היה לילה, וצינת סתיו משכה בחצר. היתה בדידות שאין לצפות ממנה דבר, והאורות הקלושים דעכו בזה אחר

בכל־זאת קשה לו המחשבה הזאת, ויש אשר ישוב לחצר ויתהלך בה כבימים בהם היה רווק, ולא ישגיח עוד בלאה המתהלכת בודדה, כאילו הופקר חינה בבת־אחת. גם את פניה הנבוכים, המביעים הכנעה והתחטאות, לא ראה — כי שקע ירמיהו בערפל מחשבותיו, והוסיף לשקוע...

רק פעם נבקע הערפל. הדבר קרה באותו יום־סתיו, כאשר חנן קם פתאום ועזב את החצר — חנן האיש בעל המוח הקטן! — — ובכל־זאת היו הכל מצטערים בקום חנן לנסוע.

— חנן, בחור, רועץ־לבבות גדול! — טפחו לו על גבו בצער האנשים שהסכינו עמו.

— חנן, בחור! — ביקש לומר גם ירמיהו, אך הקריאה נתקעה לו בגרונו. כי הקשה חנן את פניו, הניע את כתפיו ושאף מן הסיגריה מלוא הנשימה.

ורק כאשר עמדו בשער החצר, פתח פתאום חנן ואמר בקול חמור:

— אנשי־החצר הטובים, הרוטנים! אל תצטערו: חנן זה הולך, חנן אחר יבוא וימלא את מקומו.

— בכל־זאת חבל! — צחקו אנשי־החצר והצטערו בעומק לבם.

— אין־דבר! — חזר חנן ואמר — אַל תצטערו. וגם אתם, ירמיהו, וטוביה חברי, אל תצטערו. לא עוד נצא בדרכים, חה־חה. לא עוד נרכב והרובים על הכתף, כאשר רכבנו לפעמים בשדות החצר הזאת.

— ודאי. לא נרכב. — ניגש אליו טוביה ראשון ותפש את כף־ידו.

מהנעשה והמתרחש. הנה סיפר על הבחורים, „ראשי־הברזל" שחצבו בהר, אחר־כך סיפר, כי עוד מעט והועתקו האהלים מצלעית ההר. הקשיבו ירמיהו וטוביה ונדמה להם, כי מאחורי החצר הנדחה, בתחתית ההר, נשמע פתאום משק ברזל ושאון עם רב.

— עתה משתרעת דרך סלולה וחלקה בין הסלעים — הוסיף שאולוב וסיפר.

תלה מנהם הרוכב ברישול את שפתו התחתונה, סמך את ראשו הכבד על זרועו, ושאולוב חייך אל שפמו, כאילו זה עתה גמרו להציב את ציוני הדרך הסלולה, זה עתה כילו להעתיק את האהלים מצלעות ההר.

— אנו מה? — נענע מנחם בעצלתים את שפמו — הכל נעשה על פיו של יש'קה. הנה אמר יש'קה, כי אם הדרך סלולה אפשר לרדת בה מיד ל„גוש". ועוד אמר: כי לא נחרוש ולא נזרע כאשר יהרשו ויזרעו בחצר הזאת. בטרקטור יעשה את הכל.

החרישו טוביה וירמיהו, ואורחיהם הוסיפו לספר בלשון קלה:

— אכן בחור הוא יש'קה, ראש לכל „ראשי־הברזל"! כי הנה יבוא ויאמר, שאם יש טרקטור אין צורך בכלל לעבוד בידים. אפילו עצים ינסר בחשמל. ועוד יאמר, שאם טרקטור ישנו, אין צורך לשבת בחושך — — הכל יעשה בחשמל — חה־חה — אינו דומה טרקטור למחרשה ולמורג של החצר — רמז שאולוב ושפמו נתמשך מהנאה.

שמט הקוקזי את כובעו השעיר לקצה קדקדו, כאילו

זה. אז הבחינו ירמיהו וטוביה בשני הרוכבים המתקרבים בחשכה. מרחוק הרגישו אלה באלה.

— שלום, בחורים! — קראו הרוכבים.

— שלום, שאולוב, ראש קוקזי! שלום מנחם הרוכב! — ענו השנים, כאילו רק תמול ראו את הבאים.

ואמנם הם היו הבאים. מבעד לחשכה הבהבה עינו של שאולוב, התחמק חיוכו אל תוך שפמו, וכן חתכה התכלת הקרה מעיניו של מנחם את החשכה. למטבח הקר, המואר אור עששית קטנה, נכנסו וישבו הארבעה. ישבו בתוך הצללים, שטיילו על הכתלים הנמוכים ועל השולחנות החשופים, הביטו זה אל זה ועינו של שאולוב נעצמה כרומזת רמיזה.

— הזדקנתם, בחורים. — נוצצו פניו הרקועים כנחושת.

— בידוע. — נענע מנחם את שפמו — לא אותם הבחורים, שחיפשו את הזהב בנחל, חור־חו.

צחקו היושבים. אף שאולוב צחק ולא נבוך. הביט ירמיהו אל היושבים עמו, אל פני טוביה החדים שנתחדדו יותר, אל הקמטים שנתרבו מתחת לעיניו של מנחם הרוכב, הקשיב אל צחוקו של שאולוב — ונזכר, כי היו ימים, בהם ביקשו ללכת בדרכים רחוקות, בהם הרוח לא ידע מנוחה. חש פתאום ירמיהו כאב חד ונוקב, כאילו נעקר דבר מקרבו על שרשיו.

— ואת הנעלים המסומרות של הצבא אתם זוכרים? — צחק שאולוב — ואת מרתף־היינות הקטן?

הותרה לשונו של שאולוב למראה חבריו הצעירים, שהזדקנו גם הם, והיה מוסיף ומזכיר נשכחות, מוסיף ומספר

אומר ויוצאים שלושים „זוגות" לחרוש, או מאתים בחורים יוצקים בבת־אחת תעלת ביטון".

כה, נדמה, דיברו אותם הבחורים, תלו כתפים כבדות ברישול ועמדו בפתחי אהליהם הנצבים כחומה מרחוק. היו מביטים שמה אנשי־החצר כמתעוררים משינה ארוכה. כאילו פתאום ראו והנה חצרם דבוקה כולה דק ממחיצות דקות.

„משנים הבחורים את פני הארץ". — היו הושבים אנשי החצר בתוך לבם. — „הנה גוזרים הם גוש־אדמה כביר בבת־אחת, תוחחים אותו, כאשר יתחחו ביד ומושכים עליו אפיקי מים".

ובכל־זאת לא אמרו דבר איש לרעהו. כי מתוחי־עור, קמוטים עמדו והביטו אל הנעשה לעיניהם. ואם נשמעה שירה מרחוק — וידעו כי שירתו של יש'קה היא, שירת „ראש־הברזל". גרוטאות־ברזל כבדות הן שהושלכו בצדי דרכים סלולות. ערמות סלעים הן שנשארו כציונים למעשים גדולים וכבירים. תנועת ידו של יש'קה היא, המעתיק את אהליו על פני הרים ועמקים. — —

מחרישים עומדים אנשי־החצר, כאילו לא קמה בהם רוח להרים יד או רגל. במקום עמדם נצבו ושאפו אל קרבם את ריח האשפה העתיקה השרופה לאפר, שנישא על פני החצר, והביטו בעין תוהה אל להקות־העיט, שהתעופפו בשדות.

קטנה החצר, — ראו פתאום ונוכחו — שנים רבות עמדה. מדי שנה בשנה הוקם בה דבר־מה חדש אך גם נתרועע דבר־מה ישן. פה היתה מהלכת דינה וראשה זקוף כמנצחת

שב והיה צעיר. ומנחם הרוכב קפץ קפיצה כבדה על סוסו. הנה רכבו ונעלמו באישון־הלילה. אך השנים עודם עומדים כנטועים במקומם. פשק טוביה את רגליו הצנומות והלך לו, וירמיהו עודנו מטה את אזנו, כמקשיב לשעטת הסוסים.

„ודאי נזדקנו, — הרהר ירמיהו — ולא השנים הן שהזקינונו, אלא אותו מעין התוגה שנפתח בפנים והולך ומציף אותנו ללא הצלה".

כרוח המרימה תמרת אבק מעל פני השדה, מגלגלתה בין חומות החצר הרעועות ואצה־רצה כמשתוללת דרך השער הפתוח — כן, נדמה, חולפת רוחו של ישׁ'קה הראש ל„ראשי־ברזל" — חולפת על הרים וגאיות ועד לחצר הנדחה הגיעה.

התנוססו כבר מרחוק האהלים, כחומה חתכו את הארץ לרוחב, יהירים זקפו את חודיהם למעלה. גבוהים מהם הזדקרו המגדלים העגולים הרקועים מפח.

— אנו מה? — דיברו הבחורים בלשונו של מנחם הרוכב — אמר ישׁ'קה ונעשה. קנינו את כל ריקועי־הפחים שנשארו מהצבא ומריקועי־הפחים הקימונו מזוות כמגדלים.

מקשיבים אנשי־החצר ורואים, כי מחומת האהלים ולפנים הארץ חתכו טרקטורים את האדמה, והבחורים קלופי־העור משכו אל האפיקים החדשים את מימי המעינות והביצות. נדמה, הנה הגיעו האפיקים עד לאדמות החצר, והנה רוטטים הטרקטורים מתחת לחומתה הרעועה.

„אנו מה? — נדמה, צוחקים אותם הבחורים — ישׁ'קה

קיבל באהבה את גורלו מן השמים, וכן לא יוכל שאת את ברוך השתקן, המכנס את ראשו בין כתפיו, כאילו נעמסה עליו דאגת עולם, ואת ירמיהו הנתון במחשבות ללא פשר.

— זוהי החצר ואלה אנשיה. — רקק נתן בחימה ורשפים התמלטו מתחת לגבותיו האפורות.

אך הנה מוסיפים הטרקטורים של יש'קה לפעפע מרחוק, מצהיבים כבר בערבים מאהליו אורות־חשמל קטנים — ומבין נתן, כי עדיין לא הגיעה שעתו לנוח. צוחק נתן אל עצמו צחוק חריף, מותח את גרמיו, כאומר: „עדיין לא הגיעה שעתו של נתן להקבר חיים. ראה תראו — —"

וקשה־מצח, כדרכו מאז, רכב נתן „מוכתר" רכיבה מוצקה אל מטרתו.

— דינה, — בא ואמר כמגולל אבן כבדה לפניה — במשך שנים זרעתי ושתלתי בחצר בגשם וברוח. אַת מכירה אותי. והאנשים הלכו אחרי. עתה חדלו ללכת. אך מרגיש אני עוד כוח בי, ככוחי אז, לפני שנה, שנתים ושלוש.

היתה שונה עתה דינה במקצת משהיתה. אותה נטיית־הראש השקטה והגאה, אותו המבט הכמוס, רק עיפה מעט מכפי שהיתה בחצר.

— כן, נתן. — הסכימה קצרות — מתעיפים מעט.

הוסיף נתן לעמוד לפניה קשה־מצח ומקומט—ועמידתו מוצקה, כאילו נלחם ברוח עזה:

— אני, דינה, יודע ללחום. — פסק בקצרה.

הביטה אליו דינה ונזכרה, כי הוא קפץ גמיש כחתול

עקשנית — שם היה בוער זקנו של ליזר כשלהבת — הנה באי מפעם לפעם חדשים ומכאן היו נעלמים — למה באו ולאן הלכו? מה היתה להולכים החצר הזאת ומה הצידה נתנה להם בצאתם לדרך?

— המ — החצר — רטן־לגלג בקמיצת שפתים יואל הכוורן.

— החצר — משך אחריו נתן „מוכתר”, ולגלוג חריף התמלט מתחת לגבותיו האפורות.

הניע נתן את ידו בחימה והתהלך בפסיעתו המוצקה והזריזה כחיה הנתונה בסוגר. היו נקפצות אצבעות ידיו העבות־הקצרות — אצבעות הפולח הותיק — כאומרות לפורר את החצר לאפר; היה חולף מבטו מתחת לגבות העבותות על פני אנשי־החצר, וקמט חד נחרץ בעור פניו.

זכר נתן את הרוחות והגשמים, בהם זרע ושתל בחצר, את הימים הרבים, בהם שאף אל קרבו את ריח החריכה הכבד של גל־האשפות העתיק — ראה נתן, כי הוא מהמעטים שנשארו בחצר ועוד כוחו אתו להוסיף לזרוע ולשתול...

אך הנה עברה שוב שנה. יודע נתן את הימים האלה שלאחר הדיש, בהם ישובו וישפלו מי הבאר, עד כי יספיקו בקושי לשתיית האדם והבהמה — קשים הם הימים האלה, בהם לא ייזרע ולא יישתל. שוממת החצר, שובתת בה הבהמה המעטה, מלבד הרתומה בעגלת המים, ההולכת וחוזרת מהבאר אל החצר בחריקה ומספקת בקושי את צרכיה בשתייה.

לא יוכל נתן להביט ישר אל עיני האנשים, כי לא יוכל שאת עתה את יואל הכוורן, הסוחב תמיד את רגליו, כאילו

כמו נכון הוא לקרוא אליו את אנשי־החצר העמומים ולפסוק להם בפה מלא: „חסל! ראו, קללה היא החצר הזאת. אשר הלך — הלך, אשר נשאר כענן היא על ראשו, ענן תמיד".

ומחשבות מרות אלו חרשו את מוחו של נתן „מוכתר" ימים על ימים.

לו

ודוקא אז נזדמן מהנדס־מים למקום, שאסף את אנשי־החצר, הוציא לעיניהם שרביט מכיסו — שרביט־עץ פשוט, — החזיק בו בשתי ידיו לפני עיניו והסתובב עמו בו במקום. עמדו סביביו אנשי־החצר, שמטו את כובעיהם וביקשו לדעת מה יבשר להם האיש, „המדבר" אל תהומות המים הגנוזים.

— פה חפרו. — אמר „איש־המים", ורקע ברגל במקום עמדו — השרביט מראה בדיוק את המקום.

לשמע דברי האיש, שהחויר עד להתעלף, הגישו לו אנשי־החצר כוס מים ומשכו בכתפיהם, ובכל־זאת יצאו לחפור. מתוך פקפוק וצפיה חפרו, — כי המחשוף מסביב היה גדול, והתל של החצר היה אפור, כאילו כך התגוסס מקדמי עולם.

„אך לשוא נחפש כאן מים. ברכה לבטלה" — הגו החופרים בפני עצמם.

„ומה אם צדק בכל־זאת ‚איש־המים'?" — שבו ושקלו.

היה ברוך נושף בפיו וחופר, יואל חופר על ידו, נתן „מוכתר" מכה במכוש וירמיהו וטוביה מוציאים את העפר מהבור המעמיק והולך. היו האנשים חותכים לעומק את שכבותיה האטומות של אדמת החצר. כאילו התעקשו הפעם

והימם את חנן שהיה עמוס שני רובים, וכן זכרה את עמידתו ואת הליכתו בחצר כל הימים, והרגישה, כי אמנם עיפה עד מות.

— אמנם כן, נתן, — אמרה — אתה היחידי שנשארת בחצר עם רצון משלך.

הצטחק נתן צחוק תקיף של מוכתר, לקח את ידי דינה בכפו הקצרה, החזיק בהן ואמר:

— בואי, דינה, אתי. יש לי רצון משלי. אני הוא שזרעתי ושתלתי בחצר, ואני היודע את מספר הלוחות בכל קיר וקיר מקירותיה.

נשענה דינה אליו, כי הרגישה שאין לה עוד בשביל מה להוסיף ולהתחזק. הלכה אחריו. חזרה שקטה לחצר, כאילו לא אירע דבר. זכרה דינה הכל — כל פרט וכל קמט־שדה — אולם שוות־נפש ראתה את הכל, כאילו היו הדברים רחוקים־רחוקים — —

— אני כל־כך עיפה. — אמרה לפתע־פתאום כאשר נשארו בחדר, שיהיה חדרם מעתה בחצר.

וכאשר נגש נתן אליה ואחז בידה, חזרה ואמרה בקול שווה ושקט:

— לא עכשיו, נתן. עודני כל־כך עיפה.

ראה נתן את חורון פניה וכבש את צפייתו הארוכה. אך כאשר יצא חריף ומקומט את החדר, ידע כי בקללה תלויה על ראשו החצר. זאת החצר, אשר את גרעיניה זרע ודש כל השנים ואת חותם רוחותיה נשא בפניו, היא המתקוממת לו לאויב, היא המוסיפה להתיצב בינו ובין דינה. עתה הרגיש,

להתמשך. לא ידע ירמיהו, כי הפעם לא זרה טוביה לדיק את דבריו, כי הנה עקר ופנה אל חדרו. שם ישב כל אותו ערב ופרק את החבילה, שהכל היה שמור בה — דבר לא נעדר. פרש טוביה חפץ אחר חפץ, התבונן, התעטף בעשן טבק, שתק, לחש, הניע שפתיו, צחק, כאילו כל דבר היה בו ענין להתעכב עליו.

אלה לא היו זכרונות מעלילות מסוימות, אף לא מתקופות ומעברים, כי אם מעין קטעים־קטעים, — התחלות שלא באו לידי גמר. מעין אותם הצלילים הגנוזים במנדולינה השחוקה, שליותהו בדרכיו כל הימים. אף בבטנה של זו חבוי אוצר בלום של צלילים ונעימות — ואם רק יגע בה באצבע צרידה ובקעו הצלילים, שלא הצטרפו למנגינות שלמות — ובכל־זאת היה בהם משום ביטוי.

צחק טוביה אל עצמו ופניו הצנומים שבו והזהירו פתאום באור של מחשבה: „אכן כצלילים הגנוזים האלה, שלא הצטרפו מעולם למנגינה שלמה, — ומעולם לא היה להם סיום... כן היו הימים עברו..."

ואולי מתוך כך נולדה גם בת־הצחוק הזאת, שבה חי את חייו עד היום, שבה הצטחק בהיותם הולכים ובהיותם תועים, ובה משך את כתפו, כאשר „איש־המים" בישר את מציאות המים, ובה חזר ומשך בכתפו אחרי שהמים לא נמצאו? — —

ואם אמנם בת־צחוק היו כל הנדודים הללו, כל שנות החיפושים הרבות — בת־צחוק ולא יותר — לשם מה, איפוא, הוצגו אנשים ככלי ריק, את חנן נשאה הרוח, ואת ירמיהו

לדעת את שפוניה ויהי מה. השחירו רבדי הקרקע רובד על גבי רובד, עד מעט ולא נראה עוד כל שורש וכל ציב — הנה כבר מתה האדמה העמוקה, אך סימן למים לא היה.

— זוהי החצר, — צחק נתן צחוק חריף, כאילו שמח שאדמת החצר גילתה את שפוניה. — שכבות אדמתה עתיקות־מתות, ואין בהן סימן למים.

הפסיקו גם שאר החופרים לחפור, כיסו את חפירתם בלוחות־עץ, ועל הלוחות שפכו מחולית־הבור. בצנעה היו מביטים אל החצר ומבוכה בנפשם.

„המ, זוהי החצר". — חזר שלא מדעת כל אחד בנפשו על דבריו של נתן, אך נמנעו להוציא את הדברים מן השפה ולחוץ.

„רק גל־אשפה קדום" — הרהר גם ירמיהו — „וחרולים יבשים מכסים אותו. רק שדה חרב ועליו יוריק הנהלול — —"

באותה שעה פישק טוביה ברחבות את רגליו הצנומות, צחק את צחוקו החד, וטפח את ירמיהו בתנועה נשכחה:

— חה־חה, ירמיהו, בחורי. אפשר אילו חפרנו עשרים פסיעה מימין לחפירה או עשרים פסיעה משמאל, כי־אז —

זכר ירמיהו אל מה ירמזו דברי חברו, זכר את לכתם לחפש זהב בנחל עם שאולוב הקוקזי, וכעס פתאום כעס אין־אונים:

— צוחק אתה, טוביה? לעצמך אתה צוחק.

ויפן ממנו וילך.

גם אחרי שירמיהו הלך ממנו, הוסיפו פני טוביה

ומשחבש טוביה את חבילתו ויצא יחידי משער החצר — לא קרא לו ירמיהו לחזור. שעה ארוכה עמד ירמיהו בשער, הביט אל טוביה, שקומתו נמתחה כמקל, שרגליו הצנומות נשאוהו בקפיצת־הדרך, והבין כי לא יוכל לעצרו.

„מה אני, כי אעצרנו" — הבין ירמיהו בבהירות — „דרכו אינה עוד דרכי, כמו ששונות עתה תכלית שינוי דרכי ודרכו של חנן — — עתה אני לחוד. לאמיתו של דבר, זה כבר נפרדנו לדרכינו השונות" — —

זאת הכיר ירמיהו, ובכל־זאת כאב על שכך אירע.

ירמיהו סבב הלך בתוך החצר והרגיש, כי גם עליו להחליט דבר־מה. אולם היה דוחה את המחשבות והיה מביט ללא מגמה אל אפלולית־הלילה הרכה, שנפרשה על השדות החשופים ועל אמירי החורשה המאפילים מרחוק. בשעת לילה זו, בהיותו הולך ומקיף את החצר הישנה והרובה מוטל על כתפו, ראה פתאום את עצמו בודד בדידות איומה.

„ולמה בכל־זאת אשב פה?" — שאל עתה את השאלה שירא ממנה.

עלתה כבר „אילת־השחר" מזהירה ביפעתה מאחורי ההר — והוא נכנס לאבוס את הבהמה המעטה. אבס את הפרות החולבות, חילק לבהמת־העבודה את מנתה הקבועה, ובהשענו על רובהו הרגיש, כי הלעיסה השקטה וריח הזבל החם מרגיעים את סערת־רוחו ונוסכים עליו מנוחה...

— שכחת הפעם להעיר אותי. — העירהו פתאום אותו קול מוכר.

חתל הערפל, ואותו — את טוביה — תקפו עיפות ושויון־נפש ? — —

כה היה מהרהר טוביה ומודד שלא מדעת את מכנסי־הרכיבה המשובצים, שנשתמרו בחבילתו, מתגלח למשעי, מצחצח ומקשט את עצמו, כאשר לא הצטחצח זה כבר. ומשגמר את צחצוחו, התבונן שעה ארוכה אל עצמו מכף רגל ועד ראש, התבונן בעין קפדנית, והחליט: „לכאורה, אותו טוביה שהייתי — אותו טוביה, שעבר בכמה מדורים ויצא שלם, ח־ח —".

חזר טוביה וסידר את חבילתו במתינות ובשיקול־הדעת— דבר דבר במקומו. וכאשר יצא לבסוף לבוש חגיגית לחצר ונתקל בירמיהו ששמר בתורו, היה טוביה הולך ומדבר ברוח קלה לאמור:

— ראה, ירמיהו, אנשים כמונו אינם אובדים. עודני רואה עצמי טוב כמו לפני שנים, ואולי טוב אני עתה משהייתי. האם אבד שאולוב ? או מנחם הרוכב ? או חנן, שנסע לארצות רחוקות ? לא איש כטוביה יאבד, חה־חה —

— ועוד זאת ראה, ירמיהו אחא :—המשיך טוביה כמעין המתגבר — יש מטען מעט לכל אחד מאתנו : פה למדנו מה, שם קוינו, כאן נכזבנו במקצת, — נצטבר המטען מרמיזה, מבת־צחוק, ממחשבה לא־ברורה, — ואף־על־פי־כן אין לזלזל בו. נטען אותו, בחור, כל אחד את שלו, ונראה מה כוחנו להבא.

— טוביה אחי, — רצה ירמיהו לומר לו, בהיותם מקיפים את חומת החצר. אך לא אמר לו דבר.

נדמה, לא היתה לה בת־צחוק להאיר את מחשבתו הנואשה.

— הנה כזו אַת! — דחפה ירמיהו בכוח מעליו — אהבה לא ידעת מעולם. שיחקת כל הימים, אך לא ידעת, כי מסוכן הוא המשחק. וכאשר קראת אותנו הנה, לא ידעת, כי אַת גם תגרשי אותנו אחד אחד מן החצר הזאת — כן, אַת!

כה נקם בה ירמיהו, כה האשימה במרי־נפשו, כה התענג על נקמתו, כאילו הצליף לה בפניה, כאילו הלבין את פניה ברבים. וכאשר פנה ללכת, לא הביט אל הצל שכיסה את פניה, לא רצה לדעת כי בודדה עתה דינה ממנו על אחת שבע.

אך לא קראה לו דינה לחזור. בחרה לשתוק מלהצטדק. בחרה להסמך שעה קלה אל קיר החצר, כאילו היא והחצר היו אחד וגורלם אחד. בחרה דינה להתחיל בעבודה, כי הפרה החולבת אינה עשויה לכפר את חולשת האדם. ביד זריזה חלבה את הפרה ולא התעלמה עכשיו מהרהוריה: „אין דבר. לכו. — נדמה, דיברה בלב כואב — אינכם ילדים עוד כי תחזיקו יד ביד. גברים אתם. וכוחכם אתכם ללכת כל אחד לחוד. כל אחד לאשר ישאנו גורלו".

והיתה דינה קשה באותה שעה—קשה בכאבה ובהחלטה שהחליטה — כגורל האדם בכל זמן ועידן, בכל אתר ואתר.

לז

החצר עוד שרויה היתה בשינה, כאשר ירמיהו הלך אל חדרו והחלטה בלבו. בחדר דלקה כבר העששית ולאה חלצה שד תוך כדי נמנום עיף. תחילה הביטה אליו בתמיהה חרדה,

ובפקחו את עיניו, ראה את דינה עומדת לפניו, מוכנה לחליבה.

— נרדמת, ירמיהו. — צחקה בקול שקט — עוד מעט ויאיר הבוקר.

— דינה, — אמר והחזיק בידה כמסיח לפי תומו — הזוכרת אַת את שדה הדלעת שזרענו?

— אתה, ירמיהו, שכחת להעיר את האנשים.—הצטחקה דינה ולא שחררה את ידה.

— דינה, — חיבק אותה ירמיהו במתניה ודיבר רכות — הרי כל זה משגה היה. אַת צריכה היית להיות אתי — אז לא הייתי עוד בודד. אז לא הייתי ירא את בדידותי. אתך חזק הייתי, דינה.

וכאשר נדמה לו, כי נשענה אליו דינה, כי לטפה אותו במבטה הכמוס, הוסיף ירמיהו ולחש:

— גם חנן אהב אותך — אני יודע. אולי גם טוביה. אולי כל אחד ואחד מאנשי־החצר. אך איש לא אהב אותך כמוני. ולאיש לא יקרו כה הרגעים שבהם היינו יחד. ובלב איש לא שמורים כה המקומות, בהם הלכנו יחד.

עתה לפת אותה בכל כוח ידיו, אימצה אל לבו בצמאון רב־ימים ודיבר מתוך שכחה:

— ראי, כולם הולכים מפה אחד אחד. הלך חנן. גם טוביה קם והלך. רק אותי עצר דבר־מה כל הימים, ולא ידעתי מה. לא ידעתי, כי אַת העוצרת אותי פה.

אך שקטה נשארה דינה כשהיתה ומבט עיניה כמוס כשהיה. נדמה, מלה לא יוכל להציל מבין שפתיה ההדוקות.

אנשי־החצר זה מזה, — איש איש וספקו בלבו — כאילו ירדפם מראה החפירה המתה, שגילתה את שפוני האדמה מעתה ולעולם.

— ירמיהו, אנו נשאר יחידים בחצר. — הקשתה לאה לעמוד על דעתה.

לא התרעם ירמיהו על דיבורה הקשה. להיפך, הביט בפליאה, כאומר: „הצליפי, לאה, אדם חסר־רגש כמוני. עוררי את הבושה שתכסה את פני, שאבוש להרים ראשי. דברי את דבריך הקשים, אשה, אל תחוסי: כי הנה לקח לו ירמיה אשה, הביא נפש לעולם — והוא גופו נשאר מה שהיה: נער ללא אחריות ומגמה ותכלית..."

— מה משקלה של הילדה? — שאל פתאום ברוך מיוחד.

— משקלה הולך וטוב מיום ליום. — שבה לאה והתפארה — יש לה רב, והיא אוכלת, הקטנה.

הבין עתה ירמיהו, כי באותם הימים, שהוא המשיך ללכת כהה ומטומטם — הרתה אשה זו; ובאותם הימים, שהיא לחם בלבו על געגועיו לעבר — התהפכה בציריה; ובאותם הימים, שהוא שב ועורר אהבה נשכחה והתדפק כעני על פתחי אחרים — היניקה אשה זו בדממה נפש רכה.

„היא הרתה, ילדה והיניקה" — התפלא ירמיהו, כאילו הבין זאת בפעם ראשונה, וכבש את ראשו מעוצר בושה. — „לא נערה תמימה עוד לפניך, כי אשה עיפה, שעשתה את מעשה הקשה ואיש לא ידע ומאיש לא ביקשה עזרה, ולא הוציאה מפיה כל תלונה — —"

— אנו נלך מפה, לאה. — הזדקף פתאום ירמיהו ואמר

כאילו זה עתה הקיצה משנתה, אך מיד הכירה אותו ונהרה תמימה השתפכה על פניה. למראה נהרה חרישית זו תקף רגש נוחם את ירמיהו וישב על ידה.

— ירמיהו, — סיפרה לאה — רעבתנית גדולה היא הילדה.

לאות אמהית נשקפה מעיניה, והיא הוסיפה להתפאר בתמימות:

— האם כחיה אני של ברוך, שאין לה במה להיניק? יש לי רב, ירמיהו.

הלכה נהרתה וגברה מבפנים, והיא הוסיפה ואמרה מתוך גאוה:

— אנו, ירמיהו, נמצא בכל מקום את לחמנו. האם אינני יודעת כל עבודה, או אולי נופלת אני מדינה של נתן, או משאר הנשים?...

בכל־זאת הוסיף ירמיהו לשבת על ידה כגבר עברו יין. הוא ידע, כי חל שינוי, כי נתערער דבר־מה, אך לא היטיב לדעת מה אירע: האם שכבותיה המתות של אדמת החצר חוללו את השינוי? או אולי ישיבה זו, שישב כאן עם לאה בפעם ראשונה שבת בעל ואב וראש משפחה? או אולי הנקמה, שנקם בלילה זה חלף כל האכזבות שנחל? — —

— אולי נלך מפה, ירמיהו... — גיששה עתה לאת בנפשו הנבוכה. — הנה שמעתי, כי נתן מוכן בכל יום לעזוב. כי חיה וברוך מפקפקים גם הם. כי יואל גם הוא פוסח על שתי השעפים.

ידע ירמיהו, כי אמת תדבר לאה, כי אמנם משתמטים

וממקום עמדו במעלה הדרך, הבחין היטב, ויותר משהבחין הרגיש, בכל אבן ובכל קמט של אדמת החצר, כאילו היה זה קמט מקמטי נפשו — —

— נסע, ירמיהו. — נשמעה תלונתה הרפה של האשה.

אז השפיל את כובעו על מצחו, והסוסות, שהרגישו במורד, עקרו מן המקום בריצה ישרה. חלפה בדידות בשדה. והפילח הרגיש ברטיבות הנשאת באויר, הצרורה בעננים אשר טרם באו.

— נסע, ירמיהו. — זרזה בעקשנות האשה הצעירה.

ומדי נסעם אמר ירמיהו לשהות פה ושם. הנה נמשך לסור בדרך אל יוכבד האלמנה, ושוב נמשך לנטות אל אהלי המחנה, לראות את החברים הזקנים, אך האשה הצעירה זרזה, ללא כל סיבה, כביכול:

— נסע, ירמיהו.

לא התרעם ירמיהו הפעם, כי אם התפלא לעקשנות זו, שבה זרזה אותו האשה הצעירה, עקשנות שכמוה לא שמע מפי אשה עד היום. צחק צחוק גבר לפהזותה של האם הצעירה, ואמר:

— ראי, לאה. הן לא שמעת מעודך את שיחה הנבון של יוכבד. לא נזדמן לך לצחוק מעודך ללשונו השנונה של שאולוב, לעקיצתו הקרה כפלדה של מנחם הרוכב. הן לא נזדמנת מעודך — התפלא עתה ירמיהו — עם חברי הזקנים, שיצקתי מים על ידיהם וקבלתי מהם תורה וחכמה.

כה ניסה ירמיהו להשפיע עליה מבטיחותו הרבה, לפזר

בבטחה. — אין לדאוג. בכל מקום נמצא את לחמנו. צדקת.

השתפכה הנהרה על פני לאה והוסיפה תת את לשדה לפרי בטנה הנח בחיקה. נתרכך לבו של ירמיהו וביקש לאמור דברים טובים וגלויים, כאשר לא אמר מעודו. שם את ידו על כתפה של לאה, העמיד פנים עליזים ואמר:

— רואה את, לאה: דיבר טוביה הבחור ולא ידע מה. כי מה הוא המטען אשר נשא עמו לדרך? חבילת קטעים שונים, דפי יומן צהובים, כלי־נגינה שנצטרד מיושן, חה־חה; ומה המטען שנשא עמו חנן? טפשים! חיים חיו, אך לא ידעו מה המטען האמתי, טרם ידעו כי המטען האמתי היא הנפש החיה הזו, חה־חה —

ובצחקו רצה ירמיהו, כי גם לאה תצחק עמו הפעם צחוק עליז חלף השכחה ששכח אותה, חלף הבדידות שגזר עליה כל הימים האלה. אולם על שפתי לאה חלפה רק בת־צחוק קלה ונעלמה, כי עיפה מאד. ותרדם.

וביום מימי חשון הראשונים יצא ירמיהו את החצר. לאט התנהלה הבהמה, הצליפה את שער הזנב הקשה בסרבנות, בעטה בבטנה בעיטות עצבניות, ביקשה לגרש את הזבובים הגדולים, שחשו להם מפלט בפינות הצנועות ביותר. על אף המשא המעט התנהלה הבהמה לאטה.

ובהגיע העגלה עד למעלה הדרך, עמדה הבהמה פתאום מלכת. עתה נמשך ירמיהו לעשות את אשר ביקש לעשות מאז צאתו לדרך—להשקיף עוד פעם על החצר הנשארת מאחוריהם. הוא רטן אל הסוסות, השתמט מהביט אל האשה הצעירה,

אך לאה שותקת. וירמיהו ממשיך את דרכו. מצטחק ונוסע.

— ממהרים אנו הפעם. — מצטדק ירמיהו — בפעם אחרת.

— ירא אתה את הפלונית, ירמיהו. — מלגלג שאולוב אל שפמו המתוח. — היית ל„נעל", בחור.

מניע ירמיהו בראשו, מושך בכתפו, בעצמו אינו מבין את החידה — וממשיך את הדרך.

אולם, משעלו על רכס הגבעות, המכוסה חורש עבות של יחורי חרובים, של עצי־בלוטים לא גבוהים ושל זיתי־בר עקומים ונמוכים, — ונגדם הזדקפה דמות זקופה־יבשה־מוכרה, התבונן בה ירמיהו והבין, כי מפה לא יוכל עוד לבטות.

— מנוח! — שמח ירמיהו שמחה שלמה — מנוח זקן, הראשון בקלעי־המלך...

ליחכה בת־צחוק ישרה את פני מנוח, ולא הרפה מרסן הבהמה העומדת.

— אלי תסורו. — גזר בקיצור — על ראש שמחתי.

ובת־צחוקו היבשה ליחכה בעיניו גם עתה, כשם שליחכה לפני ימים אחדים, כאשר מצא את דבורה אשתו כורעת ללדת. שנים הביאה לו הפעם דבורה אשתו, וכאשר ראה מנוח את השנים שוכבים זה בצד זה צחים ובריאים, יקד מבטו באהבה של צעיר.

— עוד מעט וילדתי אותם בשדה. — צחקה דבורה אשתו והליטה את פניה בכר מבושה.

את הדאגה המקדירה את פניה, אך לאה כמו לא שמעה, ועמדה בשלה:

— נסע, ירמיהו. אל נתעכב.

ציית ירמיהו ובלבו התפלא, בפעם ראשונה התפלא: מי זאת האשה בצדו, שאינה רוצה לדעת דבר ואינה רוצה לשמוע דבר — מי זאת האשה הרוצה רק להמשיך ולנסוע בלי לנטות מהדרך ימינה או שמאלה? האמנם אותה נערה תמימה ורכה היא, שנזדמן אתה במקרה, שנתקשר אתה מתוך הסכם פתאומי ולא הרגיש במציאותה עד היום? והרי לאמיתו של דבר אינו יודע עליה עד היום יותר ממה שידע באותו לילה ראשון. לאמיתו של דבר אין הוא יודע אותה ואין היא יודעת אותו.

התפלא ירמיהו ורצה לעמוד ולשאול: „לאה, אשה צעירה, האמנם השבת, ולו גם שעה קלה, מי הוא אותו ירמיהו? או אולי ידעת יפה־יפה את המתרחש בלבו ורק בערמה עשית עד היום, היטבת להתראות כאילו אינך יודעת דבר — —"

הציץ ירמיהו אל לאה בחשד, במבט חודר ונוקב, אך דבר לא ראה בפניה. לכאורה עקשנות, שויון־נפש ומסירות רבה לתינוק השוכב בחיקה — ותסל.

„לא. אין היא יודעת דבר. נדמה, אינה רוצה גם לדעת דבר. לשוא יגלה את אזנה — היא לא תקשיב".

— הן תסורו אלינו ותלינו הלילה. — שמחו לקראתם פה ושם חברים ישנים.

— תשבו אתנו הערב. נדבר. נזכיר נשכחות. — בא לקראתם במיוחד שאולוב ואתו בחורים מ„ראשי־הברזל".

אך פתאום הבין, כי הוא חסר מה. התבונן ירמיהו סביביו כמחפש, וידע כי את אָחיו הוא מבקש. לא. אין שמחתו שלמה. אינה יכולה להיות שלמה. ולעולם לא תהיה עוד שלמה. לשוא ינסה לחמם את לבו במסיבות חברים — יחיד הוא. הלכו טוביה וחנן — ונשאו אתם דבר־מה יקר, שחסרונו לא יימלא עוד — נשאו אתם את החברות.

— נסע, לאה. — אמר ירמיהו בשקט, ויבוש להרים את עיניו.

— אנו נחפזים הפעם. — הצטדק ירמיהו בפני מנוח ואורחיו וישב בעגלה בצידה של לאה.

— אין דבר, ידענו. — סלחו הנצבים — אַל תצטדק, בחור. עתה ה„פלונית" היא המושלת. על פיה תחנה ועל פיה תסע, חה־חה.

למראה הזוג שנזדרז ויצא בעגלה, כבדו רעיונותיו של שאולוב הקוקזי, ובעצם המשתה, על כוס היין והצלי, היה הוגה בקול לאמור:

— הוי, אמרו נא, אנשים: למה כה ממהר האדם להשתנות ולמה ממהרת האשה להסתבל, כאילו נוצרה רק ללדת בנים?

ומששתקו הנצבים ולא ידעו להשיב על השאלות, שקל שאולוב בעצמו את התשובה בעצימת־עין:

— כי קטן האדם, אורחים־פורחים שכמותכם. האדם קטן ועולמו קטן. ראו את ירמיהו: מה היה לפני שנים ומה הוא עכשיו? עכשיו אינו מרחיק לראות מד' אמותיו. והרי שלושה בחורים היו — אתי הלכו, עם שאולוב הקוקזי. עוד אזכור

הביט אז מנוח נרגש, מפיו נעתק הדיבר ואמר רסוקות:

— אמנם כן — בשדה. לכן ייקרא שם האחד „ניר", כי בשדה ילדה אותו. ושם השני יהיה „צור", כי כצור יגדל במקום הזה.

צחקה דבורה בקרב לבה, כי הנה אחרי בלותם הביאה לעולם שנים. אך כאשר היישיר מנוח את ראשו המרובע ואמר, שחג גדול הוא לו היום — נזדרזה וקמה ממשכבה לקבל את האורחים. עתה ראו את ירמיהו ולאה באים בעגלה — ויהי להם דבר בואם כסימן טוב לראשית החג.

— בואו. — נהגו באורחיהם דבורה ומנוח — כולם יבואו לחוג אתנו את החג. איש לא ייעדר.

ואמנם, נדמה, צדקו דבורה ומנוח. הכל נהרו לקחת חלק בשמחתם. ראה ירמיהו והנה מופיעים מכל עבר פרצופים מוכרים, שניטשטשו מעט במשך הזמן, ואף־על־פי־כן נשארו מה שהיו: אותה יוכבד האלמנה הגוצה והבריאה, אותו נתן „מוכתר", אותו מנחם הרוכב, אותם „ראשי־הברזל" פרועי־הבלורית — ואותו שאולוב.

— הנה זקנתם. — פגשו זה את זה חברים ישנים.

— ודאי שלא נעשינו צעירים. — ענו ואמרו אלה לאלה.

הרגיש ירמיהו, כי לבו הולך ומתחמם. ה, ה! הנה הוא שוב בתוך מסיבת האנשים אשר אהב: עוד מעט ויישמע חידודו של שאולוב הקוקזי, או מנחם הרוכב יאמר מלה קולעת; עוד מעט ויתנגשו בודאי עם מנוח, יתקפוהו, ינסו לכפפו, כאשר יכפפו את הברזל; הנה תגש יוכבד שקטה ושלווה ותסביר פנים — — ה, ה, כמה טוב לו! — — —

אותם, כאשר שכבו הפרחחים על גבעות החול, כאשר יצאו אתי לדרך, כאשר חיינו בגן־העדן של חורשת הארנים. עוד אז אמרתי לשלושה: „ראו, בחורים, אבוד תאבדו. בשל לא־כלום — בשל „שמלה" — —" וכאשר אמרתי, כן היה. וחבל — אני אומר לכם. חבל — כי אהוב אהבתים. תמיד אהבתי את הצעירים, כי ידעתי שאוהבים גם הם את שאולוב... אך אינם ראויים עוד לרחמים. ראו, רק צל יישאר מהם, ולא תוכל הכירם; במקום שלושת הבחורים, הנה נוסע שם אחד, והוא עלוב ונכלם כאילו זקן הוא ממני. מי הוא הנוסע? האמנם זה ירמיהו, או אולי טוביה הוא, או אולי חנן? לא. אף אחד מהם. אדם קטן הוא, ועולמו קטן. תן לו תרנגולת, פרת־חלב — ויהיה שמח בחלקו, חו־חו.

כה הגה שאולוב עד עלות השחר, עד שהאירה חמה את החוגגים העיפים, את אהלי המחנה הרחוקים, את החצר הבודדה על תילה ואת העגלה שהתנהלה לאטה, הלוך והתרחק.

UNIVERSITY OF CHICAGO
54 679 504